

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

NİSA SURESİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KİMLİĞİN İNŞASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEYFEDDİN KESKİN

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. NUR AHMET KURBAN

ÇANAKKALE-2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

NİSA SURESİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KİMLİĞİN İNŞASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seyfeddin KESKİN

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. NUR AHMET KURBAN

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Seyfeddin KESKİN tarafından Doç. Dr. Nur Ahmet KURBAN yönetiminde hazırlanan ve **29/12/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Nisa Suresi Bağlamında Müslüman Kimliğin İnşası**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Nur Ahmet KURBAN
(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Fatmanur DİKMEN

Dr. Öğr. Üyesi Bilal TAŞKIN

.....

.....

.....

Tez No : .....

Tez Savunma Tarihi : 29/12/2023

.....

İSİM SOYİSMİ

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Seyfeddin KESKİN

.././20..

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde, çalıŐmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyerek yol gÖsteren saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Nur Ahmet KURBAN'a, Tez savunma jürimde yer alan, değerli görüş, öneri ve tavsiyeleriyle çalıŐmama katkı sağlayan Dr. Öğretim Üyesi Fatmanur DİKMEN'e ve Dr. Öğretim Üyesi Bilal TAŞKIN'a, çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyerek maddi ve manevi desteğiyle her zaman yanımda olan kıymetli eŐim Tuğbanur KESKİN'e, yakın zamanda dünyaya gelecek olan oğlum Kerem Salih KESKİN'e ve hayatımın her evresinde bana destek olan ve dualarını esirgemeyen değerli aileme sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.

Seyfeddin KESKİN
anakkale, 2023

ÖZET

NİSA SURESİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KİMLİĞİN İNŞASI

Seyfeddin KESKİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Nur Ahmet Kurban

29/12/2023,135

Kimlik kavramı, birçok disiplinin ortak kullandığı ve çeşitli araştırmacıların gündemini oluşturan önemli bir kavramdır. Bu nedenle, kimlik kavramıyla ilgili çeşitli alanlarda farklı tanımlamalar yapılmıştır. Genel olarak, kimlik kavramı, bireylerin veya sosyal grupların çeşitli mensubiyetlerini içeren bir kavramdır. Bireyin varoluş gayesine uygun bir kimliğe mensup olamaması, çeşitli içsel zorlukları beraberinde getirebilmektedir. Çalışmada, Nisa suresinde yer alan ihya ve inşa edici mesajları temel alarak, insanlığın fitratına ve anlam dünyasına uygun bir kimliğin inşası ele alınmaktadır. Nitekim, Nisa Suresi, İslam'ın toplumsal temellerinin atıldığı Medine Dönemi'nde nazil olması sebebiyle, İslam toplumunun özünü teşkil eden ve kimlik inşasına katkıda bulunan birçok konuyu içermektedir. Bu çalışmanın temel amacı, bireylerin varoluş gayelerine uygun bir kimlik oluşturmasını sağlamaktır. Aynı zamanda, toplum içinde ortaya çıkan ahlaki sorunların ve yozlaşmaların önlenmesine katkıda bulunarak, erdemli bireylerin ve toplumların oluşumunu desteklemektir. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle İslam dininin temel inanç esasları çerçevesinde bir kimlik oluşturulmuş ve bu kimlik sağlam bir temel üzerine inşa edilmiştir. Daha sonra, bireyin inanç esaslarının bir tezahürü olarak, kendisi ve çevresi için faydalı eylemler gerçekleştirmesi bağlamında ameli açıdan; ardından olumlu karakter özelliklerine sahip olma bağlamında ahlaki açıdan Müslüman kimliğini inşa etmeye yönelik konular ele alınmıştır. Ayrıca çalışma da araştırma yöntemi olarak, nitel araştırma paradigmasına dayanan literatür taramasına dayalı bir yöntem benimsenmiştir. Elde edilen verilerden hareketle, Nisa suresinde yer alan ilahi mesajların bireyin kimliğini varoluş gayesine ve fitratına uygun bir şekilde inşa etmede önemli bir rol oynadığı sonucuna

ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, inşa edilen kimliğin, bireyin hayatına hem maddi hem de manevi açıdan anlam kattığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, İnşa, Nisa suresi, İslam, Müslüman

ABSTRACT

NİSA SURESİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KİMLİĞİN İNŞASI

Seyfeddin KESKİN

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Basic Islamic Science

Advisor: Assoc. Dr. Nur Ahmet KURBAN

29/12/2023,135

The concept of identity is a crucial term shared across various disciplines, capturing the attention of diverse researchers. Generally, identity encompasses the affiliations of individuals or social groups. The inability to align with an identity consistent with one's existential purpose can pose internal challenges. This study focuses on the construction of an identity in harmony with human nature and the conceptual world, drawing inspiration from the preservative and constructive messages in Surah Nisa. As Surah Nisa was revealed during the Medina Period, laying the societal foundations of Islam, it addresses numerous topics contributing to identity formation and constituting the essence of Islamic society. The primary objective of this study is to facilitate the establishment of an identity that aligns with the existential purpose of individuals. Simultaneously, it aims to contribute to preventing ethical issues and corruptions within society, supporting the development of virtuous individuals and communities. Within this framework, the study initially explores the construction of an identity within the context of the belief principles that form the essence of Islam. Subsequently, it delves into the construction of a Muslim identity in terms of practical actions aligned with belief principles and the development of positive character traits. The study adopts a qualitative research paradigm based on a literature review. Findings indicate that the divine messages in Surah Nisa play a significant role in constructing an individual's identity in line with their purpose and nature, adding meaning to their lives both materially and spiritually.

Key Words: Identity, Construction, Surah An-Nisa, Islam, Muslim

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Problemi ve Amacı	2
1.3. Araştırmanın İçeriği ve Yöntemi	3

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kimlik Kavramı	5
2.2. Kimlik Kavramına Anlamca Yakın Kavramlar	9
2.2.1. Karakter	9
2.2.2. Kişilik	10
2.2.3. Benlik	12

2.3. Kimliğin İnşa Sürecini Engelleyen Faktörler	13
2.3.1. Kimlik Krizi	13
2.3.2. Modernizm	14
2.3.3. Küreselleşme	15
2.4. Kimliğin İnşa Sürecine Etki Eden Faktörler	16
2.4.1. Din	16
2.4.2. Fıtrat	17
2.4.3. Kültür	18
2.5. Kimlik Çeşitleri	20
2.5.1. Bireysel Kimlik	20
2.5.2. Sosyal Kimlik	22
2.5.3. Kolektif Kimlik	24
2.6. Müslüman Kimliği	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA NİSA SURESİNE GİRİŞ

3.1. Nisa Suresi	30
3.2. Nisa Suresinin Nüzülü	31
3.2.1. Hicretin 3. Senesinden sonra indiği rivayet edilen ayetler	32
3.2.2. Hicretin 4. Senesinden sonra indiği rivayet edilen ayetler	33
3.2.3. Hicretin 6. Senesinden sonra indiği rivayet edilen ayetler	34
3.2.4. Hicretin 8. Senesinden sonra indiği rivayet edilen ayetler	35
3.3. Nisa Suresi'nin Muhtevası	36
3.4. Müslüman Kimliğin İnşasında Nisa Suresinin Yeri Ve Önemi	40
3.4.1. Nisa Suresi'nin Muhtevası ve Kimlik İnşasındaki Rolü	40
3.4.2. Nisa Suresinin İlk Ayeti ve Kimlik İnşası	42

İnsanın Yaratılışı ve Kimlik.....	42
Rabb İsmi ve İnşa Boyutu.....	42
Nisa Suresinin İlk Ayeti ve Kimlik İnşası	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NİSA SURESİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KİMLİĞİN İNŞASI

4.1. İtikadi Açıdan Müslüman KimliğİN İnşası	46
4.1.1. İnanç Esaslarına İman Etmek.....	46
Allah'a İman	47
Meleklerle İman	49
Peygamberlere İman.....	50
Kitaplara İman.....	52
Ahiret Gününe İman.....	54
Kaza ve Kadere İman	57
4.1.2. Tevhid İnancına Aykırı Durumlardan Sakınmak	60
İnkardan Uzak Durmak.....	60
Allah'a Ortak Koşmamak	62
Nifak ve Münafıklıktan Sakınmak	63
4.2. Ameli Açıdan Müslüman KimliğİN İnşası.....	67
4.2.1. İtaat Etmek	67
Allah'a İtaat.....	68
Resule İtaat.....	69
Ulü'l Emre İtaat.....	71
4.2.2. Namaza Ehemmiyet Vermek	75
4.2.3. Allah'ı Zikretmek	77
4.2.4. Allah Yolunda İnfak Etmek	79

4.2.5. Haksız Kazançtan Uzak Durmak	83
4.2.6. İlimde Derinleşmek	86
4.2.7. Allah Yoluna Cihad Etmek	89
4.3. Ahlaki Açıdan Müslüman Kimliğin İnşası	93
4.3.1. İnsan Haklarına Riayet	93
Akrabalık Hakkı	93
Yetim Hakkı	95
Kadın Hakları	98
4.3.2. Kanaat Sahibi Olmak	103
4.3.3. Liyakat ve Ehliyet	105
4.3.4. Adaleti Gözetmek	107
4.3.5. Selamlaşma Adabı	109
4.3.6. Hüsn-ü Zanda Bulunmak	112
4.3.7. Kötü Ahlaki Davranışlardan Sakınmak	115
Kendini Beğenmek ve Böbürlenmek	115
Cimrilikten Sakınmak	117
Riyadan Sakınmak	119

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

KAYNAKÇA	123
ÖZGEÇMİŞ	I

KISALTMALAR

a.s	Aleyhisselam
b.	Bin (Oğlu)
c.c.	Celle Celalühü
c.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
H.z.	Hazreti
r.a	Radıyallahu anh
s.a.v.	Sallallâhü aleyhi ve sellem
thk.	Tahkik eden
Tdv	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kimlik, bireyin kim olduğunu, kimlerden olmadığını, nereden geldiğini, çevresi tarafından nasıl tanımlandığını veya tanımlanmadığını ifade eden bir kavramdır. (Bilgin, 2007) Herhangi bir kimliğe sahip olamayan veya kendisini bir kimliğe ait hissedemeyen bireyler, varoluşsal zorluklarla karşılaşabilirler. Bu nedenle, her bireyin hayatına anlam katacak bir kimliğe sahip olması kaçınılmazdır. Bireyin varoluş gayesine uygun ve hayatına anlam katabilecek bir kimlik inşa etmesi, fitratının bir gereği olan ve hayatının her anını yeniden inşa ve ihya eden İslam dini ile mümkündür. (Alperen, 2008) Çünkü İslam dininin inşa ettiği kimlik, temelinde tevhid inancının hâkim olduğu, ahlaki öğretilerini Kuran ve Sünnetten alan, özünde teslimiyet ve samimiyeti barındıran, insan fitratına uygun kodlarla inşa edilen bir kimliktir. (Çakan, 2020) Kur'an-ı Kerim'in müstakil bir bölümü olan Nisa Suresi ise, kimlik buhranının hüküm sürdüğü Medine Dönemi'nde indirilmiştir. Bu sure, nazil olduğu toplumdaki bireylerin kimlik ihtiyaçlarını ele alarak Müslüman kimliğinin inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, araştırmamızın konusu, Nisa Suresi'nde bulunan ihya ve inşa edici mesajları temel alarak, insanlığın fitratına uygun bir kimliğin oluşturulmasıdır.

İslam toplumunun şekillenmeye başladığı Medine Dönemi'nde nazil olan Nisa Suresi, o dönemin sosyal şartlarını göz önüne alarak, İslam toplumunun temelini oluşturan bir kimliğin inşasına önemli katkılarda bulunmaktadır. (Kutub, 1971) Nazil olduğu devrin insanlarını cahiliye bataklığından kurtaran bu ilahi inşa, günümüzde de tüm insanlığı kimlik karmaşasından çıkararak, fitratlarına uygun bir şekilde Müslüman kimliğini oluşturmaktadır. Nisa Suresi bağlamında inşa edilen bu Müslüman kimliği, insanın varoluş gayesine uygun kodlarla şekillendirilmiş olup, bireyin olumlu karakter özelliklerine sahip olmasını sağlayarak toplumun ve bireylerin mutluluğunu öncelikli kılan, dayanışma ve yardımlaşma gibi birlik ve beraberliği ön planda tutan bir niteliğe sahiptir. Ayrıca, Nisa Suresi'nde yer alan itikadi, ameli ve ahlaki prensipler, İslam'ın erken dönemlerindeki cahiliye devrine ait izleri ortadan kaldırarak, İslam dinine özgü bir düzenin oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu prensipler aynı zamanda, bireyin hayatını anlamlandırma

sürecinde maddi ve manevi boşluğa düşmeyi engelleyerek, dünya ve ahiret saadetini elde etmesine katkı sağlamaktadır.

1.2. Araştırmanın Problemi ve Amacı

Ülkemizde nüfusun önemli bir bölümü İslam dinine mensup olmasına rağmen, bu oran içerisinde kaç kişinin Müslümanlığı benimsediği, kaçının Müslümanca bir hayat sürdürdüğü veya hayatını İslam dinine göre şekillendirdiği konusu tartışmalı bir meseledir. (DİB, 2014) Bu durumun temelinde, modernizm, küreselleşme, kentleşme, eğitim-öğretim faaliyetleri, emir ve yasakların birey üzerindeki etkisi, İslam'ı yanlış tanıma, ön yargılı yaklaşma gibi bir dizi sosyolojik ve psikolojik faktörler yer almaktadır. (Alperen, 2008) Günümüz modern toplumunda, etkili olan bu faktörlerin neticesinde dinin etki alanı önemli ölçüde daraltılmış, bireylerin yaşama amacı uhrevi gayelerden soyutlanmış ve fayda ile haz elde etmeyi amaçlayan pragmatist bir düşünce biçimi ortaya çıkmıştır. (Zhanykulov, 2002) Ayrıca, dinin bireysel alana indirgenmesi ve bireyin vicdanıyla sınırlandırılması, dinin anlamlı bir kimliğin inşasındaki rolünü önemli ölçüde azaltmıştır. Bu durum, bireylerin mana âlemindeki bağlantısını zayıflatmış ve onları madde âlemine hapsedmiştir. (Alperen, 2008) Bu durum, bireylerin ahlaki değer yargılarını akıl esasına dayandırmalarına ve sonuç olarak anlamsızlık, acizlik ve kuralsızlık gibi olumsuz durumlara sürüklenmelerine neden olmuştur.

Ahlaki ilkelerin göreceli hale getirilmesi ve bireyselliğin öne çıkması, günümüz insanının değerlerinden uzaklaşmasına ve ahlaki açıdan yozlaşma sürecine girmesine neden olmaktadır. (Zhanykulov, 2002) Günümüzdeki ahlaki yozlaşma etkisiyle, Müslüman kimliğine mensup bireylerde inançlarına uygun yaşamak yerine, yaşadığı gibi inanma eğilimi göstermektedirler. (Demir, 2018) Dolayısıyla, sosyal alanda yaşanan bu değişimler, İslam'ın temel değerlerinden ve insanlar için belirlediği yoldan yoksun kalmak suretiyle Müslüman bireylerin kimlik krizi yaşamalarına ve aslında sağlıklı bir kimlikten mahrum kalmalarına neden olmaktadır. Oysaki İslam dini, sahip olduğu ilkeler aracılığıyla bireylere anlam ve istikamet tayin ederek, toplumda ortaya çıkan ahlaki yozlaşma ve kimlik krizinin aşılmasını sağlayan etkili bir faktördür. (Alperen, 2008) Nitekim, peygamberlerin tarihine baktığımızda, bütün peygamberlerin ahlaki çözülmenin ve kimlik krizinin hâkim olduğu dönemlerde gönderildiği görülmektedir. Çünkü din, ahlaki ilke ve esasları gözeten, ruh ile beden, yaşam ile ölüm, madde ile mana arasında bir denge kuran, bireyin hayatına anlam katarak kimliğini inşa eden önemli bir olgudur. (Zhanykulov, 2002) Bu bağlamda,

araştırmamızın amacı; bireylerin varoluş gayesine uygun bir kimlik oluşturmasını, Allah (c.c.)'ın belirlediği sınırlar konusunda bilinçlenmelerini, bu bilinçlenme sürecinin sonucunda dünya ve ahiret mutluluğuna erişimlerini, toplumda meydana gelen ahlaki sorunların ve çöküntülerin engellenmesini ve sonuç olarak erdemli bireyler ve toplumların varlığını sağlamaktır.

1.3. Araştırmanın İçeriği ve Yöntemi

Araştırmamız, giriş, kavramsal çerçeve, Nisa Suresi'nin muhtevası, Nisa Suresi bağlamında kimlik inşası ve sonuç olmak üzere beş ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi ve içeriği hakkında okuyucuya ön bilgilendirmeler yapılmaktadır. Kavramsal çerçeve bölümünde, kimlik kavramına dair çeşitli disiplinlerin sunduğu farklı yorumlamalar ve tanımlamalar detaylı bir şekilde incelenmektedir. Ardından, kimlik kavramıyla anlam bakımından yakın ve sıklıkla karıştırılan bazı terimler belirlenmiş; bu terimlerin kimlikle olan ilişkisi, benzerlikleri ve farklılıkları detaylı bir şekilde ele alınarak aralarındaki ayrımlar belirginleştirilmiştir. Ayrıca, kimlik inşası üzerine yapılan değerlendirmelerde, zaman zaman bu yakın kavramlardan da yararlanılmıştır. Ardından, günümüzdeki kimlik sorunlarının varlığı ve bu sorunlara neden olan faktörler ele alınmıştır. Bu bağlamda, söz konusu sorunların çözümüne yönelik ve kimlik inşasını olumlu bir şekilde etkileyecek etkenler detaylı bir biçimde açıklanmıştır. Daha sonra, çeşitli kimlik türleri incelenerek, bu kimlik türleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar vurgulanmış, bu sayede kimlik kavramının daha derinlemesine anlaşılması amaçlanmıştır. Kavramsal çerçeve bölümünün sonunda, araştırmanın temel amacı olan Müslüman kimliğinin tanımı ve arzu edilen nitelikleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde, kimlik inşası bağlamında ele alınan Nisa Suresi ana hatlarıyla ele alınmıştır. Öncelikle, sure içindeki ayetlerle ilgili mevcut rivayetler değerlendirilerek muhtemel nüzul dönemi belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından, sure hakkında genel bir bilgilendirme yapıldıktan sonra, sure içerisinde yer alan konular detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Sonrasında, kimlik inşası bağlamında neden Nisa Suresi'nin ele alındığının sebepleri üzerinde durulmuştur. Surenin içeriği, nazil olduğu dönemin inşaya müsait olması ve özellikle ilk ayetinde kimlik kavramının vurgulanması gibi unsurlar, Nisa Suresi'nin kimlik inşası bağlamında ele alınmasının temel dayanaklarıdır. Dördüncü

bölümde, araştırmanın ana başlığı olan “Nisa Suresi Bağlamında Kimlik İnşası” başlığı altında, itikadi, ameli ve ahlaki olmak üzere üç temel başlık detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bunun yanı sıra, söz konusu başlıklar altında incelenen konuların kimliğin inşasındaki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiş; bahsi geçen konuların inşa ettiği kimliğe sahip olan veya olacak bireylerin sergilemesi gereken tutumlar ve özellikler sistemli bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmamız, elde edilen bulguların değerlendirmesini içeren sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır. Araştırma yöntemi olarak, ilk aşamada konuyla ilgili literatür taraması yapılarak çeşitli veriler elde edilmiştir. Daha sonra, doküman analizi yöntemi kullanılarak mevcut veriler, kaynaklar, makaleler ve tezler detaylı bir şekilde incelenmiş, elde edilen bilgiler özgün bir biçimde işlenerek sunulmuştur. Ayrıca, araştırmamızda zaman zaman karşılaştırmalı analiz yöntemleri de kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kimlik Kavramı

Latince “identity” olarak ifade edilen kimlik kavramı, “idem” kökünden türetilmiş olup, insanın özgün ve sürekli niteliklerini içermektedir. Türkçe’de ise kimlik, “kim” soru kökünden türetilerek, bireyin bir yere ait olma, tek tip olma, özgünlük ve belirli bir kişi olma durumunu ifade etmektedir. (Aydoğdu, 2004: 117) Arapça da ise kimlik kavramı, “hüviyet” terimiyle tanımlanmaktadır. “Hüviyet” kelimesi, bir şeyin kendine özgü niteliklerini, kimliğini veya özelliklerini ifade eder. Terim olarak kullanıldığında, hüviyet, bir nesnenin varlık alanında bir birim ve şahsiyet olarak ortaya çıkmasını, ayrı bir duruş sergilemesini ve diğer şeylerden ayrılmasını ifade etmektedir. (Durusoy, 1999: 68) Örneğin, bir kişinin hüviyeti, o kişinin kimliği, kişisel özellikleri, kültürel bağlamdaki aidiyeti gibi faktörleri içerebilir. Aynı şekilde, bir nesnenin hüviyeti, onu diğer nesnelere ayıran özellikleri veya karakteristikleri ifade edebilir. Kelime olarak kimlik kavramı, “Farklı durumlarda asli özelliklerin aynı olması, nesnel bir gerçekliği oluşturan bütündeki benzerlik ve bir bireyin ayırt edici karakteri ya da kişiliği gibi anlamlara gelmektedir.” (Özdil, 2017: 385) Bu tanım, belirli bir kimliğe mensup olan insanların temel özelliklerinin birbiriyle benzer olduğu, başka bir kimliğe mensup insanlarla ise belirgin bir farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir. İnsanlığın başlangıcından beri devam eden ve bireylerin yaşamlarını olumlu ya da olumsuz bir şekilde biçimlendiren kimlik kavramı, kişinin ruhsal, bedensel ve toplumsal hayatlarını çok yönlü bir şekilde etkileyen önemli bir olgudur. Birçok disiplinin ortak kullandığı bu kavram, geçmiş zamanlardan günümüze sürekli olarak araştırmacıların ve farklı alanlardaki uzmanların gündemini oluşturmuş, üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Kimlik kavramıyla ilgilenen farklı alanlardaki uzmanlar, farklı anlamlarda birden fazla tanımlama yapmışlardır. (Türkkan, 2011: 6) Bu çalışmada, kimlik kavramına farklı perspektiflerden bakabilmek amacıyla bu tanımlamalardan bazılarını inceleyeceğiz.

Martin Heidegger, kimlik kavramıyla ilgili olarak Şu çıkarımda bulunmuştur: “İnsan varlığı yalnız var olmakla kalmak istemez, aynı zamanda kim olduğunun bilgisine ve sorumluluğuna sahip olmak ister.” (Gözübüyük, 2018: 1) Bu bağlamda, kimlik kavramı, insanın kendini tanıması ve bulmasını sağlaması nedeniyle merakını cezbeden bir kavram haline gelmiştir. Türetildiği kökten yola çıkararak kimlik kavramı; kim olduğumuz, nereden geldiğimiz, nereye konumlandığımız, nasıl tanındığımız veya tanımlandığımızı ifade eden bir kavram olarak yorumlanabilir. Başka bir tanıma göre, kimlik kavramı genel bir perspektifle ele alınarak “Kolektif aidiyetlerden, katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme biçimimiz, yaşama biçimimiz gibi hayattaki duruş biçimimizi belirleyen niteliklerin toplamıdır.” Şeklinde ifade edilmiştir. (Bostancı, 2003: 6-7) Dolayısıyla, daha genel bir perspektifle bakıldığında, kimlik; fiziksel özelliklerimiz, Őahsi özelliklerimiz ve gayri Őahsi davranıŐlarımızın tümünü kapsayan bir kavramdır. İsmail Lütfü akan ise, kimliğin mensubiyetle iliŐkili olduğuna vurgu yaparak, “Kimlik aidiyet esasına dayalı bir kavramdır.” (akan, 2020: 44) ifadesiyle kimliğin mensubiyetten kaynaklı olduğunu ifade etmiştir. Benzer Şekilde, Weeks de kimliğin mensubiyete dayalı olduğunu vurgulayarak, kimlik olgusunun insanlarla iliŐkilerimizde aynı veya farklı yönlerden bir aidiyet bağı içerdiğini ifade etmiştir. (Weeks, 1998: 85) Bu ifade, kimliğin bireyin sosyal ilişkileri ve aidiyeti üzerinden Őekillendiđine dair önemli bir perspektifi ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kimlik sadece bireyin kendi tanımıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal bağlamdaki ilişkiler ve aidiyetle de etkileşim içinde olan bir kavramdır.

Aynı sınıf içindeki bireyler, kendi özelliklerinden yola çıkararak hangi sınıfa ait olduklarını belirlerken, aynı zamanda hangi sınıfa ait olmadıklarının da farkına varırlar. Bu süreçte, insanlar sadece kendi kimliklerini Őekillendirme eğiliminde değil, aynı zamanda hangi gruplara ait olmadıklarını belirleyerek, kimlerle beraber olmalarını gerektiğini de öğrenirler. (Güvenç, 1997: 3) Dolayısıyla, kendi kimliğinin ne olduğu bilincine, hangi gruplara ait olduğu veya ait olmadığı bilgisiyle ve kimlerle beraber olması veya olmaması gerektiğinin farkındalığıyla ulaşır. Nuri Bilgin, kimliği benzer bir Şekilde toplumsal bir perspektiften ele almaktadır. Nuri Bilgin’e göre, kimlik bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve diğer kişi veya gruplar arasında konumlandırmasıdır. Bu açıklamada kimlik, bir resim ve bir adres olarak tanımlanmaktadır. Tanımlamanın ilk kısmı, kişi veya

grubun kendi bakış açısındaki bir resme işaret ederken, ikinci kısım diğer kişiler veya gruplar arasındaki konumuna vurgu yapmaktadır. Bu resim, dışarıdan objektif bir fotoğraf gibi değildir. Tersine, bir yandan kişinin veya grubun kendi algısına dayalı bir resmi temsil ederken, diğer yandan da diğerlerinin attığı imajlar arasındaki gerilimin bir ürünüdür. Yani, bu resim, diğerleriyle etkileşim içinde oluşan bir imajdır. Adresten bahsedildiğinde, bu adres geometrik veya coğrafi bir mekânı değil, psiko-sosyal bir konumu ifade etmektedir. Kişi veya grubun adresi, kendisini kimlere yakın veya uzak gördüğü ile ilgilidir. Kişi veya grubun kime karşı, kime rakip veya düşman, kiminle birlikte veya kime dost olduğunun üzerine yansıdığı bir çekme-itme, sempati-antipati alanındaki konumu belirler. (Bilgin, 2007: 11)

İnsanlar, beşer olmaları sebebiyle birbirine benzeyen canlılardır. Ancak, kimlikleri sayesinde bireyleri birbirinden ayırt edebilir ve belirli bir konumda değerlendirebiliriz. Dolayısıyla kimlik, kişinin veya sosyal grupların çeşitli mensubiyetlerini içinde barındıran, kişinin kendi bilincinde ve tanımında olduğu kadar, başkaları tarafından da tanınmasını sağlayan ve dışarıdan gözlemlenerek anlaşılabilen bir araçtır. Bu bağlamda, kimlik sadece kişinin kendi içsel duygularını ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda toplum içindeki rolünü ve statüsünü yansıtarak bireyin etkileşimini şekillendirir. (Kösoğlu, 1995: 43) Ayrıca, her bir statü, kendine özgü bir kimliği içinde barındırır. Her kimliğin de tayin etmiş olduğu bir takım roller mevcuttur. İnsanlarla ilişkilerimizi, kimliklerimiz ve bu kimliklerin belirlediği roller çerçevesinde şekillendiririz. Manuel Castells'e göre ise, bireylerin rolleri ile kimliği arasında bir ayrım bulunmaktadır. Çünkü kimlikler, kendini inşa edebilen ve kendi kendine bireyleşebilen güçlü kavramlar olarak öne çıkar ve bu nedenle rollerden ayrı bir şekilde düşünülmelidir. Ayrıca kimlikler, anlamlara yöneliktir ve toplumsal bir aktörün yaptığı işin amacına getirmiş olduğu sembolik tanımlardan oluşur. Diğer taraftan, roller daha çok işlevsel bir konumda bulunur ve kimliklere göre anlamdan ziyade bir görev veya işlevin yerine getirilmesine odaklanır. Dolayısıyla Manuel Castells'e göre kimlik, insanların anlam ve tecrübe kaynağıdır. (Castells, 2006: 13) Castells'in tanımı, kimlik kavramının daha çok anlam ve kültürel özelliklere odaklandığını vurgular. Bu bağlamda, kimlik insanların anlam ve tecrübe kaynağıdır ve kültürel özellikler temelinde inşa edilir. Diğer yandan, roller daha çok işlevsel ve görev odaklıdır. Ramazan Kayan da, kimlik kavramının anlam boyutuna işaret ederek tanımlamaktadır. Kayan'a göre, kimlik, bireyin kendisini tanımlaması ve konumlandırması anlamına gelir. Bu süreç, bireyin hangi değerler

dünyasına ait olduğunu göstermeyi içerir. Aynı zamanda, insanın kendisini koruma ve tanıma çabaları da kimlik üzerinden gerçekleşir. Ayrıca, Kayan'a göre, kimlik sorunu çözülmediği zaman insanın kaybolma ve var oluşunu sürdürememe riski ortaya çıkar. (Kayan, 2007: 9) Sonuç olarak kimlik, insanın varoluşunu devam ettiren, belirli bir konumlandırma sağlayan ve diğer insanlar tarafından tanınmasını mümkün kılan önemli bir olgudur.

Connolly'e göre, kimlik kavramı, bireyin kendi isteklerinden ziyade çevresi tarafından benliğinin nasıl algılandığıyla ilgilidir. Yani kimlik, bireyin kendi seçimleri, istekleri ve rızası ötesinde, daha çok bireyin içsel özünü ve çevresi tarafından nasıl tanındığını ifade etmektedir. Aynı zamanda, Connolly, kimliğin var olabilmek için farklılığa ihtiyaç duyduğuna ve kendi belirginliğini sağlamak amacıyla farklılığı ötekileştirebildiğine de vurgu yapmaktadır. (Connolly, 1995: 92) Maalouf, kimliği tamamen farklı bir benzetme ile tanımlamıştır: "Kimlik bir 'yamalı bohça' değildir, gergin bir tuval üzerine çizilen bir desendir; tek bir aidiyete dokunulmaya görsün, sarsılan bütün bir kişilik olacaktır." (Maalouf, 2006: 27) Maalouf'un "yamalı bohça" ifadesiyle kastettiği kimlik, tek bir kumaştan oluşan bir bohça gibi sadece bir ögeye ait olma fikrinden ziyade, din, dil, cinsiyet, değer, statü, kültür, sosyal yaşam gibi birçok ögeye ait olma durumuyla şekillenen bir bütündür. Kimliğin birçok öğeden oluşması, bu öğelerin yamalı bohça gibi birbirinden bağımsız ve anlamsız olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, bu öğelerin bir araya gelerek bir desen bütünü oluşturduğu ve birbirleriyle uyum içinde, sıkı bir bağ içinde olduğunu gösterir.

Tajfel, kimliği sosyal kimlik olarak ele almış ve "bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ya da gruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır." (Tajfel 1982: 2) ifadesiyle, sosyal kimliği, kimliğin kişiler arası düzeydeki ifadesi olarak tanımlamıştır. Nuri Bilgin'e göre ise, sosyal kimlik, insanlar arası etkileşimler sonucunda ortaya çıkan bir roldür. Bu kimlik, bireyin sahip olduğu statü ve özellikleri yansıtan somut bir kimlik olabileceği gibi, aynı zamanda kişinin varlığına özgü duyguları ve izlenimlerinin yansıması da olabilir. Sosyal kimliği oluşturan temel unsurlar arasında din, dil, etnik köken, coğrafi konum, kültür, toplumsal sınıflar ve toplum hafızası gibi faktörler bulunmaktadır. (Bilgin, 2007: 13) Bu

durumda, bireysel kimlik ise, kişinin bir sosyal gruba mensup olmaksızın kendini tanıması, kim olduğunun farkına varması, kendi özelliklerini ve bulunduğu konumuna ilişkin sosyal, duygusal algı ve gelişimidir. Bu algı, diğer sosyal gruplar ve bireylerle gerçekleşen karşılıklı iletişim ve etkileşime dayanarak, farklı ve benzer noktalarını karşılaştırma süreciyle şekillenir. Ancak, sosyal kimlikte grup içerisinde daha çok aynılık ve özdeşleşme söz konusudur. Karşılaştırma ise gruplar arasında gerçekleşir. Diğer gruplardan farklarını ortaya koymak, sosyal kimliğin anlaşılmasını sağlar. Bireysel kimlik, bir bireyin inandığı değerlerle gerçekleştirdiği eylemler arasındaki uyuma dayanırken, sosyal kimlik ise bir grup üyesi olup olmadığımızın bilincine ve bilgisine sahip olmamıza dayanır. (Bauman, 1995: 208) “Kimlik Çeşitleri” konulu bölümde, bireysel ve sosyal kimlik arasındaki ayrımı daha detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

2.2. Kimlik Kavramına Anlamca Yakın Kavramlar

2.2.1. Karakter

“Kimlik” terimi ile anlamca yakın olan kavramlardan biri “karakter”dir. Yunanca kökenli olan bu kelime, “alamet” veya “özellik” anlamına gelmektedir. (Pişgin, 2020: 41) Sözlükte, “karakter” kavramı, “Kişiye özgü davranışların bütünü olup, insanın bedensel, duygusal ve zihinsel etkinliğine, çevrenin verdiği değerdir.” şeklinde tanımlanmaktadır. (Yücel, 2007: 25) “Karakter” kavramı, ahlaki değerlerle bağlantılı olup, bireyin hayatta karşılaştığı veya karşılaşılabileceği olaylarda sergilediği alışkanlık haline gelen davranış ve tutumlarının sistemli bir bütünlüğünü ifade eder. Ayrıca bu kavram, bireyin kendi benliğine egemen olmasını, içsel uyumunu sağlamasını, düşünceleri ile sözleri arasında tutarlılığın oluşmasını ve sözleri ile eylemleri arasında dengeyi kurabilmesini hedefleyen bir yapı olarak tanımlanabilir. (Hökelekli, 1993: 233) Kerschensteiner, karakter kavramını şu şekilde tanımlamıştır: “Karakter, ruhta iyice yerleşen prensipler ve maksimler vasıtasıyla her irade fiilinin kesin ve muayyen olması üzerine ruhun istikrar kazanmış halidir” (Kerschensteiner, 1977: 14) Dolayısıyla karakter, bireyin manevi yapısında yerleşik olan ve fiillerin sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan bir durumu ifade eder. Bu durumun yerleşik olmasından kastedilen, bir fiilin nadiren ve zorla gerçekleştirilmemesi; benzer durumlarda ise kolayca ortaya çıkmasıdır. Örneğin, kızgınlık anında kişinin kendini zorla sakinleştirmesi, karakterinde sabır özelliğinin henüz bir karakter unsuru olarak bulunmaması anlamına gelebilir. (Pişgin, 2020: 43) Karakterin

niteliği, bireyin sergilediği eylemlerin doğasına bağlı olarak değerlendirilir ve bu değerlendirme sonucunda karakter, iyi veya ktu olarak sınıflandırılabilir.

Kimlik ve karakter kavramları, süreklilik, tutarlılık ve istikrarlılık gerektiren özelliklere sahip olan kavramlardır. Bu iki kavram arasındaki ortak noktalardan biri; her ikisi de kişileri birbirinden ayıran nitelikleri ve özellikleri içerisinde barındırmasıdır. Bu zellikler, bir bakıma sınıflama işlemidir ve bu sınıflandırma, belirli farklılıkları ortaya koymada etkili olabilir. Ayrıca, her iki kavram da bireyin yaşamı boyunca sürekli ve istikrarlı bir şekilde var olan özelliklerin içermektedir. Bu kavramlar, bireyin zaman içindeki tutarlılığını ve devamlılığını yansıtarak bireysel tanımlarını şekillendirir. (Aşkın, 2010) Diğer yandan, iki kavramın farklı yönlerini ele alırsak; karakter, kişinin çok yönlü özelliklerinden ziyade genellikle bireyin ahlaki ve etik değerleri, davranışları ve kişisel özellikleri ile ilgilidir. (Çamdibi, 1983: 33) Kimlik ise genellikle bireyin veya grubun belirli özellikleri, değerleri, inançları ve sosyal bağlamdaki rolleri içeren geniş bir kavramdır. Yani karakter, genellikle ahlaki yönleri ifade ederken, kimlik bireyin tüm yönlerini içerir. Dolayısıyla karakter, bireyin içsel özelliklerini ve değerlerini vurgularken, kimlik bireyin mensubiyetiyle ilgili geniş bir özellik yelpazesini içeren daha kapsamlı bir kavramdır. Örneğin, Müslüman olmak bir kimlikken, Müslüman olmanın bir sonucu olarak dürüst, adil, sabırlı, alçak gönüllü olmak, karakter özellikleridir. Karakter, sosyo-psikolojik ve kültürel etkileşimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkan davranış bütünlüğüdür. (z, 2019) te yandan, kimlik, bütün bu davranışların toplandığı bir mensubiyet ve aidiyet duygusudur. Dolayısıyla, karakter, mensup olunan kimlik temelinde şekillenen bir kavramdır.

2.2.2. Kişilik

Kişilik kelimesi, kimlikle benzer anlamlara sahip ve zaman zaman karıştırılabilen bir başka kavramdır. Kişilik kelimesi, Latince "persona" kelimesinden türetilmiştir. Persona kelimesi ise, tiyatro oyuncularının sahnede kullandığı maskeyi ifade etmektedir. Kişilik, terim olarak "Bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevreye uyum biçiminin özelliklerini içeren bir kavramdır." (Akto, 2011) olarak tanımlanır. Bu tanım, bireyin genel davranışsal özelliklerini ve çeşitli yönlerini kapsayan geniş bir perspektife işaret eder. Dolayısıyla kişilik, insanın doğuştan getirdiği genetik özelliklerin, çevresel etkileşimlerin ve zihinsel özelliklerin birleşimiyle

ortaya çıkan, kişinin ilgi, alaka ve tutumlarını şekillendiren, diğer bireylerden farklı kılan, nispeten sürekli bir kavramdır. Kişilik kavramının şekillenmesinde etkili olan faktörler arasında sosyal çevre, kültür, gelenek-görenekler ve alınan eğitim gibi çeşitli etmenler bulunmaktadır. Ancak, bu etmenlerin içinde en belirleyici olanı, bireyin doğuştan sahip olduğu genetik kodlardır. Bu genetik kodlar, bireyin kişiliğinin temelini oluşturarak zaman içinde oturmasını ve tutarlı bir davranış özelliği kazanmasını sağlar. (Kara, 2012: 1) Kişilik ve kimlik kavramları, eş anlamlı olmasa da birbirleriyle bağlantılı kavramlardır. Kimlik kavramı, içinde aidiyet duygusunu barındıran bir kavramdır. Bu aidiyet duygusunun oluşması için ise bireyin kişilik özellikleri büyük önem taşır. Çünkü insanlar, kişilik yapılarıyla uyumlu buldukları yerlerde aidiyet duygusunu hissederler ve kişilik yapılarına uygun kimliklere mensup olmayı tercih ederler. İnsan, kişilik özellikleriyle uyumlu bir kimliği benimseyebileceği gibi, önce bir kimliği benimseyip daha sonra kişilik özelliklerini bu kimliğin prensipleri çerçevesinde şekillendirebilir. Özetle, kimlik ve kişilik kavramları eşdeğer olmasa da, oluşum aşamasında birbirlerini etkileyebilen kavramlardır.

Kişilik ve kimlik kavramları, anlam bakımından birbirine benzer olmalarına rağmen, genellikle aynı anlamda kullanılabilir veya karıştırılabilir. Ancak, bu iki kavram arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Her iki kavram da bireyin özelliklerini ve benzersizliğini ifade eden kavramlar olsa da, vurguladıkları yönler açısından ayrışırlar. Kişilik, bireyin içsel dünyasını ve psikolojik yönleri ele alırken, kimlik daha çok dış dünyayla, toplumsal bağlam ve sosyolojik unsurlarla ilişkilidir. Kimlik, genellikle yüklenilmiş bir rol veya planlanmış bir davranış şeklini ifade ederken, kişilik, bireyin içsel durumunu ve davranış özelliklerini kapsayan daha geniş bir kavramdır. (Tutar, 2016: 6) Birey, sahip olduğu kişilik özellikleri tarafından yönlendirilerek bir veya birden fazla sosyal gruba kendini ait hisseder. Bu sosyal etkileşimler zaman içinde bireyin kendi kimliğini oluşturmasına katkı sağlar. Dolayısıyla, kişilik, kimliğin oluşmasında etkili bir faktördür. Bununla birlikte, kimlik ve kişilik kavramları, bireylerin sahip oldukları özellikleri içeren ve onları diğer insanlardan ayıran temel kavramlardır. Her iki kavram da bireyin benzersizliğini, değerlerini, davranışlarını ve sosyal bağlamdaki rolünü içerir. Ancak kişilik, bu ayrımın yanında bireyi farklı, tekil ve özgün kılan bir kavramdır. Yani kişinin kişiliği tektir ve kendisine aittir. Başka bir deyişle, her bireyin kişiliği benzersizdir ve diğer kişiliklerle eşdeğer değildir. Kimlik kavramı ise, bir tür sınıflandırma ve aidiyet olma özelliği taşıdığı için bir kimliğe mensup olan birden fazla birey olabilir. Dolayısıyla,

birey birden fazla kimliğe mensup olabilirken, birden fazla kişiliğe sahip olması mümkün değildir. Çünkü kişilik, tektir ve özgündür; bir insanın kişiliği birden fazla kimliğin birleşimiyle şekillenebilir. (Aşkın, 2010)

2.2.3. Benlik

Kimlik kavramına anlamca yakın olarak kullanılan bir başka kavram, benlik kavramıdır. Benlik kavramı, bireyin kendisi hakkındaki düşüncelerini, tutumlarını ve öznel fikirlerini ifade eden bir kavramdır. İngilizce’de “self-concept” olarak adlandırılan benlik, aynı zamanda kendilik veya öz kavramlarıyla da ifade edilebilmektedir. Bu kavram, bireyin “ben” veya “benim” olarak tanımladığı kişisel algılarını içerir. Yani, bireyin kendi varlığına dair sahip olduğu düşünceler, duygular ve değerlerin toplamını temsil eder. (Yıldız, 2006) Benlik kavramı, bireyin kendini tanıması, kendi hakkında elde ettiği gözlemler ve çevresinin birey hakkındaki düşüncelerinden gelen yansımalarla şekillenen bir kavramdır. Bu kavram, kişinin kendisiyle ilgili düşüncelerini, değerlerini, yeteneklerini, sınırlarını ve genel olarak varoluşunu içerir. Dolayısıyla benlik, bireyin kendi varlığını anlama, tanıma ve özelliklerini fark etme sürecini ifade eder. Yani, bireyin kendisini diğer bireylerden ayıran özellikleri ve varoluşunu kavraması anlamına gelir. Bu bağlamda, benlik kavramı, bireyin içsel dünyasına yönelik bir içgörü sürecini temsil eder; bu süreçte birey kendi kimliğini ve eşsizliğini kavrar. Daha kapsamlı bir ifadeyle, benlik kavramı, “Kişinin kendi kimliği, değeri, yetenekleri, sınırları, değer yargıları, amaçları, vb. gibi kendisi hakkında algılayabildiği görüşlerinin, duygularının ve tutumlarının tamamı; bireyin kendi benliğine ilişkin tanımı; kendine ilişkin zihinsel tablosudur.” (Yörükoğlu, 1993) Bu zihinsel tablonun dışa yansıtılmış hali, bireyin kimliğini oluşturur. O halde benlik kavramı, bireyin kimliğini belirlemede etkili olan önemli bir alt unsur olarak öne çıkar.

Benlik kavramı, bireyin gözlem ve yansıma süreçleri aracılığıyla algıladığı bir kavramdır. Kişi, kendi varlığını başka birinin gözünden değerlendirerek, çevresindeki insanların kendisi hakkında sergilediği duygu, düşünce ve davranışları göz önüne alarak benlik algısını oluşturur. Birey, benliğini oluşturduktan sonra bu benlik üzerinden kendi kimliğini inşa eder. (Bilgiseven, 1982: 151) Benliğin oluşumu çeşitli faktörlere bağlıdır. Bireyin kişisel algıları, düşünce yapısı, çevresel etkileşimler, sosyal deneyimler ve genetik miras gibi etkenler, bireyin benliğini şekillendiren temel unsurlardır. Bu faktörler, bireyin değerlerini, yeteneklerini, sınırlarını belirleyerek kişisel kimliğini oluşturmasına katkı

sağlar. Dolayısıyla, kimliğin oluşabilmesi için bireyin öncelikle kendisini derinlemesine tanıması, kendi varlığı hakkında bir kavrayışa ulaşması yani benliğini oluşturması gerekmektedir. Bu bağlamda, benlik kavramı, kimlik oluşumunda kritik bir etkisi olan temel bir unsurdur. Kimlik, bireyi diğer insanlardan ayıran, onun kim olduğunu belirleyen bir kavramdır. Birey, kimlik aracılığıyla toplum içinde kendisine bir yer edinir. “Ben” olarak ifade ettiği benlik algısı ile “kim” olduğunu yanıtlar, bu sayede kimlik algısını inşa eder. (Özdemir ve Yıldırım, 2019) O halde, kimlik, bireyin sahip olduğu benlik yapısını toplumsal bir çerçevede konumlandırarak, kişinin sosyal kimliğini belirginleştiren bir temsil biçimidir.

2.3. Kimliğin İnşa Sürecini Engelleyen Faktörler

2.3.1. Kimlik Krizi

Kimlik krizi, kimliğin belirsiz ve karmaşık bir hale gelmesini ifade eden ve sağlıklı bir kimliğin oluşmasını engelleyen bir unsurdur. Kimlik olgusunun tarihine bakıldığında, bu kavramın yeni bir olgu olmadığı fark edilir. İnsanlık tarihinde köklü bir geçmişe sahip olan bu kavram, modern çağda çeşitli krizlere maruz kalmıştır. Günümüz toplumunda, kimlik krizi sorunu veya başka bir ifadeyle kimliksizleşme sorunu, özelde bireyin ve genelde toplumun iç ve dış dünyasını olumsuz etkileyen güncel sorunlardan biri haline gelmiştir. (Şimşek, 2002: 31) Bireysel ve sosyal kimlik, günümüz toplumlarında olduğu gibi kadim bir kavram olup, geleneksel toplumlarda da varlığını sürdürmüştür. Ancak, kimlik sorunu özellikle günümüz modern toplumlarında belirgin hale gelmiştir. Çünkü geleneksel toplumlarda kimlik, genellikle toplumsal roller, aidiyetler ve geleneksel normlara uyum üzerinden şekillenirken, modern toplumların dinamikleri ve karmaşıklığı, bireyleri kimlik konusunda daha fazla zorlamaktadır. Bu bağlamda, kimlik sorunu modern toplumların özgü bir özellik olarak ortaya çıkmıştır. Bu sorunun günümüz toplumlarına dâhil olmasının temel nedenlerinden birkaçı, toplumların küreselleşme ve modernleşme süreçleridir. (Güvenç, 1997) Kültürün merkezileşmesi, küreselleşme ve modernleşme süreçleri, bireyin kimlik kaybına neden olan kimliksizleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Birey, kimliği üzerinden kendisini tanımlayabilirken, küreselleşme ve modernleşme etkisiyle ortaya çıkan kimliksizleşme durumunda, bu tanımlama yeteneğini yitirir ve değerler dünyasında kendisine anlamlı bir konum bulmakta zorlanır.

2.3.2. Modernizm

Modernizm kavramı, geçmişten günümüze geçişi simgeleyen ve insanların geleneksel yapılarla olan bağlarını kopartarak hayat tarzlarını değiştiren bir süreci tanımlar. Bu süreç, bireyleri toplumdan soyutlayarak bireyselleştiren, sosyal, siyasi, iktisadi ve çeşitli diğer açılardan hayatlarını şekillendiren bir dönemi ifade eder. (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016: 32) Günümüzde ise modernizmin, toplumsal birliktelikten ayrılarak bireysellik ve bireyselleşmenin artışı anlatan, dünyaya farklı bir perspektiften bakmayı, hayatı yeniden değerlendirmeyi, kültürel ilerlemeyi, gelişmiş yaşam tarzını, pozitivist düşüncüyü ve insanın özgürlüğünü ön planda tutan bir akım olarak öne çıkmaktadır. (Yıldırım, 2010: 703) Geleneksel dönemlerde evrenin ve insanın varlığı genellikle yaratıcının birliği ve hâkimiyeti temelinde açıklanırken, modern dönemde bu perspektif değişmiş ve yaratıcının yerini bireye dayalı bir güç almıştır. (Karaduman, 2010: 2889) Ayrıca, geleneksel toplumlarda kimlik olgusu genellikle üzerinde pek fazla tartışma ve problematizasyon barındırmayan bir kavram iken, modernizmin etkisiyle birlikte bu kavram daha etkin, bireysel ve dinamik bir hal almıştır. (Kellner, 2001: 195-196) Dolayısıyla modernizm, bireyin öne çıktığı, insan merkezli bir düşünce sistemine odaklanan bir dönüşümü ifade eder. Bu ise, toplumsal, kültürel ve felsefi açılardan büyük bir değişimi simgelemektedir.

Modernizmde kimlik, toplumsal roller ve kurallar etrafında şekillenmiş, ancak tam anlamıyla inşasını gerçekleştirememiş ve ait olmaktan çıkmış bir olgudur. Çünkü modern çağın getirdiği dinamik değişimler, bireylerin kimlik arayışlarını arttırmış ve birçok birey kimlik buhranlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Geleneksel normların ve değerlerin sorgulandığı, toplumsal yapıların hızla değiştiği bu dönemde, bireyler kendilerini bulma ve anlam yaratma çabalarına girişmiştir. Bu durum, birçok insanın geçmişte anlam buldukları yerlerde, değerlerde ve geleneklerde yeniden anlam aramalarına neden olmuştur. Dolayısıyla, modernizmle birlikte kimlik, inşa edilen bir olgu olmak yerine aranıp bulunacak ve hazır bir şekilde elde edilebilecek bir olgu gibi algılanmıştır. Geleneksel anlayışlardan farklı olarak, modernizm bireye kendi kimliğini seçme özgürlüğünü sunmuştur. Kimlik, artık yaratıcının tayin ettiği kurallar çerçevesinde inşa edilen bir olgu olmaktan çıkmış, bireyin kendi çabalarıyla şekillendirdiği bir süreç haline gelmiştir. Ancak modern ve hızla değişen yeni çağda, bireyler birçok farklı sosyal statüye sahip olma

zorunluluğuyla karşılaşmaktadır. Bu durum, bireyleri farklı sosyal statülerin getirdiği rollerle uyum sağlama konusunda zorlayabilmektedir. Bundan dolayı, çeşitli sosyal statüler arasında geçiş yapma gerekliliği, bireyleri kendi kimliklerini inşa etme sürecinde karmaşıklıkla karşı karşıya bırakabilmektedir. Bu karmaşıklık, bireylerin hangi kimliklere ait olduklarını belirleme noktasında da bir belirsizlik hissi yaratabilmektedir. (Karaduman, 2010: 2890) Dolayısıyla, çok sayıda sosyal statüyle başa çıkmak, bireylerin kimlik oluşturma sürecini etkileyen bir faktör olabilmektedir. Bu bağlamda, modernizm bireyde oluşturduğu karmaşa nedeniyle kimlik oluşturma sürecini engelleyen bir etmen olarak değerlendirilebilir.

2.3.3. Küreselleşme

Kimliğin inşa sürecini engelleyen bir diğer önemli faktör, küreselleşmedir. Bauman'ın ifadesiyle “yeni dünya düzensizliği” olarak adlandırılan küreselleşme, mal, ulaşım ve iletişimdeki artan hareketlilik sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. (Bauman, 1997: 60) Bu, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan farklı coğrafyalarda yaşayan bireylerin ve toplumların etkileşimini artırır ve aşırı merkezileşerek bir bütün haline gelmesini ifade eder. (Kıvılcım, 2013: 221) Ancak, aşırı merkezileşme dünya gündemlerinde belirsizlik, toplumlar arasında kuralsızlık ve bireylerde kimliksizleşme sorunlarını beraberinde getirebilmektedir. Bu durum, küreselleşme sürecinde insanların zamanı ve mekânı algılama biçimlerinin değişmesine, anlam ve değer dünyalarının içini boşaltmasına neden olmuştur. (Bauman, 1997: 60) Küreselleşme sürecindeki düzensiz değişimler, bireysel ve toplumsal alanlarda kimlik krizine neden olan karmaşıklıkları da beraberinde getirmiştir. (Karaduman, 2010) Kimliğin küreselleşme ve merkezileşme süreçleriyle birlikte tekdüze bir kimliğin yayılması, bireyleri belirsizlik içinde bırakmış, çeşitli arayışlara itmiş ve ciddi bir kimlik krizinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bireylerin ve toplumların kendi benliklerini algılayabilme, kim olduklarının farkına varabilme süreci, küreselleşme ve hızla değişen kültür dinamikleri nedeniyle zorlu bir çıkmaza girmiştir. Bu süreç, anlamlı bir kimliği oluşturan bütün aidiyet ve değerleri ortadan kaldırdığı için bireylere ve toplumlara kimlikleri tek elden dikte edilen, geçici ve içi boş kimliklerin inşa sürecini hızlandırmıştır. (Onat, 2006: 4)

Yaşadığımız zaman ve bulunduğumuz mekân, kimliğimizi ve davranışlarımızı şekillendiren önemli etkenlerden biridir. Bu nedenle, küresel çağda bilgi akışının hızı ve

sürekli değişimlerin, hayatımızı, giyim tarzımızı, sosyal yapılarımızı ve ideolojilerimizi etkilemesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla, bu dönemde, inançların, düşüncelerin ve ideolojilerin sorgulanabilir olması, davranışları belirleyen değer ve tutumların göz ardı edilmesi, geçici ve gayri meşru ilişkilerin artmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca, teknolojinin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan küreselleşme, kimliğin tarihsel gelişimini ve insan hayatında ki temel unsurlarını etkilemiş, farklı kültürleri birleştirerek melez kimliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan hayatın öngörülemez bir karakter kazanması ve kontrol mekanizmalarının azalması, dünyayı belirsizlikle yüklü bir risk konumuna getirmiştir. Bu süreçte birey, kaygı, korku ve güvensizlik gibi duygusal boşluklara neden olan temel problemlerle karşılaşmıştır. (Tatar, 2008: 229) Küreselleşen dünyada ortaya çıkan bu boşluk hissi, çözülmediği takdirde bireyin belirsizlikle başa çıkma yeteneklerini zorlayabilir, varoluş amacını sürdürmemeye riskini taşıyabilir ve hayatındaki anlamı kaybetme potansiyelini barındırabilir. Anlam bulma konusunda başarısız olan bireyler, manevi boşluk içinde bocalayabilirler. Bu boşluk hissi, bireylerin ve toplumların inançlarını, düşünce sistemlerini, ahlaki değerlerini ve yaşama bakış açılarını olumsuz bir şekilde etkileyerek kimlik buhranına yol açabilir ve bireyleri belirli bir kimlik duygusundan yoksun bırakabilir. (Okumuş, 2003: 77-78) Dolayısıyla birey, toplumsal değerlerden ve varoluş gayesinden yoksun kaldığı için sağlıklı bir kimlik inşa etmekte zorlanabilir.

2.4. Kimliğin İnşa Sürecine Etki Eden Faktörler

2.4.1. Din

Her birey, fitratı gereği toplumsal bir hayata sahiptir. Bireyler, toplumsal hayata mensup oldukları kimlikleriyle katılırlar. Din, aynı zamanda toplumsal bir olgu olup, kimliğin oluşmasını sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Bireyin sosyal rol ve statülerini belirleyen kimlik, içerisinde dini mensubiyeti de barındırır. (Kösoğlu, 1995: 43) Din, insanın varoluşsal sorularına cevap vererek, nereden geldiği, nasıl ve niçin yaratıldığı gibi temel sorulara anlam katan bir rol üstlenir. Aynı zamanda, insanın yaşamında bir amacı belirleyerek sorumluluklarına yönelten, dünyevi ve ebedi mutluluğa ulaşma konusunda rehberlik eden önemli bir etken olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda din, bireye güçlü ve kararlı bir kimlik inşa etme konusunda önemli bir etken olarak işlev görür. (Altun, 2015: 15) Bu etmen, bireysel ve toplumsal ilişkilerin sağlam ve bütünsel bir biçimde gerçekleşmesine katkı sağlayan, bireyin kimliğini ifade eden, toplumsal statünün getirdiği

roller veya durumlarda kimliğin bir kontrol mekanizması olmasını sağlayan bir işlevi yerine getirir. Ayrıca, insanların ve toplumların kimlik kriziyle başa çıkmasını engelleyen din; bireyin topluma uyum sağlayarak konumunu belirlemesine, toplumda diğer bireylere karşı bir bakış açısı geliştirmesine, insanlarla ahlaki değerler ve toplumsal kurallar çerçevesinde sağlıklı bir iletişim içinde bulunmasına katkı sunarak kendi kimliğinin ve benliğinin oluşmasını sağlayan önemli bir faktördür. (Türkkan, 2011: 44)

2.4.2. Fitrat

“Fitrat” kelimesi, “yarmak, ikiye ayırmak; yarmak, icat etmek” manalarına gelen “fatr” kökünden türemiş bir isim olup, sözlükte “yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş” anlamına gelir. Terim olarak ise, “İnsanın yaratılışında ki arzu, istek ve temayülleri, ihtiyaçları, farklı istidat, kabiliyet ve yetenekleri toplayan ve insan nefsinin ve ruhunun derinliklerinde Allah (c.c.) tarafından kodlanarak yerleştirilmiş, insanın tabiatıdır.” şeklinde tanımlanır. (Pişgin, 2020: 47) Başka bir ifadeyle, fitrat; ilk yaratılış anında, âlemdeki varlık türlerinin esas yapısını, karakterini ve henüz dış etkenlerden etkilenmemiş, saf ve duru ilk durumlarını ifade eder. (Hökelekli, 1996) Saf ve duru olan bu tabiat, insanın varoluş gayesine uygun bir kimlik inşa etme sürecinde, Allah (c.c.)’ın insanlara bahşettiği çeşitli yetenekleri içermektedir. Nitekim Allah (c.c.), insanı yaratmanın en mükemmel hali olan fitrat üzerinde yaratmıştır. İnsanın fitrat üzere yaratılması ise, onu yoktan var eden yaratıcısını bulma, tanıma, sevmeye, bağlanma ve ona güvenme yeteneği üzerine inşa edilmiş özgün ve duru bir yapıdır. Aynı zamanda bu yapı, zorluk ve çaresizlik anlarında yaratıcıya teslim olma eğilimini içermektedir. (Kara, 2012: 11) Bu bağlamda, insanın yaratılışının özünde, maddi ve manevi yapısında dine karşı ilgi, inanma, arzu, istek ve duygu gibi çeşitli istidatlar bulunmaktadır. Bu istidatlar, yüce yaratıcı tarafından insanın özüne kodlanmış; bir ihtiyaçlar ve yeteneklerin bileşkesini temsil etmektedir. Bu faktörün etkisiyle birey, yaratıcısına, hak olan ilkelere ve hayırlı işlere yönelir, eylemlerini uhrevi bir bilinç doğrultusunda gerçekleştirir. (Pişgin, 2020: 48) Bu bağlamda, Allah (c.c.)’ın bahşettiği fitrat gereği, tüm insanlar; coğrafi bölge, ırk veya cinsiyet farkı gözetilmeksizin, doğdukları andan itibaren Müslüman kimliğinin kodlarını taşımaktadır. Esas olan, bu kodları ortaya çıkarabilmek ve bozulmadan işlevsel kılabilme. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), “Her doğan, İslam fitratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar.” (Buhârî, Cenâiz: 92) sözleriyle, tüm insanların içsel olarak Müslüman kimliği inşa edecek yeteneklere sahip olduğuna işaret etmiştir.

İslam dini ile insan fitratı arasında derin bir uyum bulunmaktadır. Bu uyum, insanın tabiatında yer alan kutsal bir varlığa inanma, sığınma, medet umma ve kendisinden daha güçlü bir yaratıcıya kul olma duygularının birbirini tamamlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Dinlerin tarihiyle insanlığın tarihinin eşzamanlı olarak var olması, insanın fitratının ilahi bir yaratılışa işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim tarih boyunca, birçok insanın bir dine mensup olmadığı veya inanmadığı bilinmekle birlikte, bir dine mensup olmayan toplulukların varlığından bahsetmek pek mümkün değildir. (Pişgin, 2020: 50) Çünkü insan, fitratındaki içsel sezgilere dayanarak, evreni anlama ve anlamlandırma ihtiyacı hissetmiştir. Bu ihtiyaç, aşkın bir gücün varlığına olan inanca doğru yönlendiren temel bir içgüdüdür. (Sert, 2004: 38) Dolayısıyla bu durum, insanın doğasında dinle ilgili bir duygu veya eğilimin bulunduğunu göstermektedir. Bu duygu, tıpkı bir çocuğun tabii yapısında var olan konuşma kabiliyeti gibidir. Nasıl ki, konuşma kabiliyeti, karşılıklı konuşmaların olduğu sosyal bir çevrede zaman içerisinde kendiliğinden gelişen bir özellik ise aynı şekilde fitratta dış etmenler tarafından zamanla uyarılıp harekete geçirilmeyi bekler. (Kutub, 1987: 20) Eğer kişi, fitrata uygun olmayan, kişiliğini ve kimliğini olumsuz etkileyecek unsurlar tarafından uyarılır ve harekete geçirilirse, fitrat bozulabilir ve bu durum kimlik krizine yol açabilir. (Pişgin, 2020: 49) Fakat uyarılma süreci, fitrata uygun olan unsurlarla gerçekleşirse, birey sağlam bir kimlik oluşturabilir.

2.4.3. Kültür

Kültür kelimesi, Latince “cultura” kelimesinden türetilmiştir ve daha çok toprak kültürü anlamına gelen, ikamet etmek, yetiştirmek, korumak gibi anlamları içeren bir kökene sahiptir. “Cultura” kelimesinin tarihine bakıldığında, kelimenin ilk olarak insan emeğiyle ekilen tarla bitkilerini, doğal olarak yetişen bitkilerden ayırmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Halen, tarla, sera ve laboratuvar koşullarında yetiştirilen bitkilere “kültür bitkisi” adı verilmektedir. 16. yüzyıldan itibaren kelimenin anlamı, insan gelişimini de kapsayacak şekilde genişlemiş ve terim, insanın yetiştirilmesi, işlenmesi, eğitilmesi anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde kültür kelimesi ise, insanın gerekli bilgileri edinme, akıl yürütme, belirli ilkelere göre davranma, nefesine hâkim olma, kimlik ve kişilik sahibi olma gibi anlamları ifade etmektedir. O halde, günümüzdeki ifadesiyle kültür, bir topluluğun düşünsel, sanatsal, teknik, felsefi üretimleri ile birlikte değerlerini ve normlarını içeren kavramsal bir çerçeve olarak kabul edilmektedir. (Oğuz,

2011) Kùltür ve Turizm Bakanlığı'nın tanımlamasına göre ise kùltür; “Bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Topluma bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür.” (“Türk Kùltür Tarihi”, 2021) Dolayısıyla kùltür, bireylerin benimsediği tüm fikirleri, ilgi alanlarını, tutumları, davranışları, düşünce biçimlerini ve yaşam tarzlarını maddi ve manevi açıdan bir araya getiren, insanın varoluşunu tanımlayan ve bireyin kimliğinin oluşmasına katkıda bulunan bir yapıdır. (Aydın, 1998: 8) Çünkü kùltür, nesilden nesile ve kuşaktan kuşağa aktarılan, aynı zamanda ötekilerle kurulan ilişkilerle varlığını devam ettiren etkileşimler örüntüsüdür. Bu etkileşimler sayesinde ötekilerle kurulan ilişki, aynılık, farklılık ve çeşitlilik bilincine varılmasına olanak tanır; aynı zamanda ortak kùltür yönüyle kolektif kimliğin keşfedilmesine imkân sağlar. Bu durumun sonucunda ortaya çıkan ortak kùltür, toplumun üyeleri arasında dayanışma bağlarının oluşmasına, duygusal olarak belirli sembollerin, değerlerin ve inançların içselleştirilmesine ve bireylerin bunları bir parçası olarak görmesine yani ortak bir kimliğin inşa edilmesine etki eder. (Akça, 2005)

Kùltür ile kimlik arasında yakın bir ilişki bulunur. Bireyin doğup büyüdüğü sosyal çevre, çevresindeki dini inanç yapısı, siyasi yapı, yeme içme alışkanlıkları, yaşam tarzı ve geçim kaynakları gibi maddi ve manevi birçok kùltürel değerşken, bireyin kimlik yapısının oluşmasına ve gelişmesine etki eder. Kùltür, toplumu ve toplumu oluşturan bireylerin hayatlarına anlam katan bir etken olarak doğduğu andan itibaren başlar ve hayatın farklı evrelerinde insanın davranışlarını yönlendirir. Ayrıca kùltür, bireyleri birçok açıdan birbirine benzer hale getirirken, aynı zamanda farklılaşmalarına da izin verir. Bu benzerlik ve farklılık algısı, kimlik oluşumunu destekler. Dolayısıyla, farklı toplumların oluşumuyla birlikte, kimliklerde de çeşitlenme ve farklılaşma gözlemlenir. Örneğin, tarım kùltürünün yaygın olduğu toplumlarda, genellikle aile, köy gibi yerel topluluklara aidiyet ilişkisiyle belirlenen ve çoğunlukla bireyin seçim ve iradesinden bağımsız olan, değerşime, gelişime veya farklılaşmaya pek meyilli olmayan kimlikler yaygındır. Ancak, sanayi devriminden sonra meydana gelen kùltürel değerşim, yerel topluluklardaki kimlikleri daha çok ulusal ve sınıfsal bütünelmeye dayalı kimliklerle değerşirmiştir. Bununla birlikte, ötekileştirilip dışlanarak kimliksel ve kùltürel özdeşimden mahrum bir coğrafyada yetişip büyüyen

bireyler, genellikle savunmacı bir karakterde toplumsal kimlik oluşturma çabasına girişirler. (Akça, 2005)

2.5. Kimlik Çeşitleri

Kimlikle ilgili literatür taramaları yapıldığında, çeşitli kimlik sınıflandırmalarının mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Kimlik kavramıyla ilgili birden fazla sınıflandırmanın varlığı, muhtemelen çeşitli faktörlere dayalı çok yönlü bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, kimlik kavramının sosyoloji, psikoloji, felsefe, antropoloji, edebiyat gibi birçok alana konu olması ve her alanın kimliği farklı açılardan ele alıp değerlendirerek tasnif etmesi, bu çok yönlü kavramın çeşitli sınıflandırmalara maruz kalmasına sebep olabilir. Ayrıca, geleneksel ve modern dönemdeki farklılaşmaların sonucunda çeşitli toplumlarda farklı kimliklerin ortaya çıkması, bu sebeplerden biri olarak düşünülebilir. Kimlikle ilgili farklı tasnifleri değerlendirdiğimizde, genellikle kimlik; bireysel kimlik, sosyal kimlik ve kolektif kimlik olmak üzere üç ana kategori altında ele alınmaktadır.

2.5.1. Bireysel Kimlik

Bireysel kimlik, bir bireyin kişiliğinde yer alan tüm özelliklerle ve toplum içindeki konumuyla ilgili algısını ifade eder. (Şimşek, 2002) Her bireyin benzersiz bir iç dünyası, belirli bir benliği, öznel deneyimleri ve bir yaşamı vardır. Bu yaşam sürecinde, bireyin içsel dünyasına yaklaşımı, hayata karşı tutumu, kendisini nasıl algıladığı ve kendisine hangi rolü uygun gördüğü, bireysel kimlikle bağlantılıdır. (Kaya, 2019) Bireysel kimliklerin temel unsurları, bireyi diğerlerinden ayıran, ona özgü kılan özelliklerdir. Bu nedenle, birey; meşgul olduğu iş, etnik köken, ait olduğu bağlılıklar, fiziksel özellikler, hayattaki amaçlar veya sahip olduğu kişisel varlıklar gibi konulardan bahsettiğinde, aslında bireysel kimliğinin temel unsurlarını sıralamış olur. Bu durumda, bireysel kimlik; farklılaşmayı ve özerkliği ifade eden, bireyi en yakın aile fertlerinden bile ayırarak farklılığı ön plana çıkaran özelliklerin bütünüdür. (Altunoğlu, 2009) Bireysel kimlik, sürekli değişen durumlar, toplumsal farklılıklar ve bu çeşitlilik içinde yaşanan deneyimlerle etkileşerek dinamik bir yapıya sahiptir. Bu süreç, bireyin yaşamında önemli bir yer tutar, çünkü kimlik, tercihlerini yönlendirmek adına sürekli olarak şekillenir ve güncellenir. Aynı zamanda, söz konusu tercihlere süreklilik boyutu katarak bireyin planlı bir yaşam sürmesine, davranış ve eylemlerini yapılandırmasına, kişiliğinin özünü ve

bütünlüğünü korumasına katkıda bulunur. Bu kimlik, bireyin ilişkilerini, tercihlerini ve duygusal tepkilerini belirleyerek kişisel yaşamını yönlendirir. Dolayısıyla, bireysel kimlik, bireyi sadece nesne olmaktan çıkararak, özne konumuna taşıyarak kendi yaşamını etkin bir şekilde yönlendirmesine yardımcı olur. (Vatandaş, 2021)

Bireysel kimlik, farklılıklardan oluşsa da, toplumsal kimlikten ayrı düşünmek imkânsızdır. Çünkü her birey bir toplum içinde doğar, bu toplumda büyür ve kültürlenme sürecini bu toplum içinde yaşar. Bireysel kimlik kavramı, bireyin toplum içindeki kültürel etkileşimler sonucu oluşturduğu bir fenomendir. Bu bağlamda, bireysel kimlik kavramı, toplum içindeki kültürlenme süreci sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. Ancak, bu kavram özellikle geleneksel toplumlar yerine daha çok modern toplumlarda ortaya çıkmıştır. Çünkü modern toplumlardaki yapı ve ilişkiler, geleneksel toplumlardaki yapı ve ilişkilere kıyasla önemli değişikliklere uğramıştır. Geleneksel yapıların birey üzerindeki etkileri azalmış ve geleneksel dönemde öne çıkmayan birey, bireyselleşme gibi kavramlar modern dönemde öne çıkmıştır. (Özgül, 2017) Modernizmin temel dinamiklerinden biri olan bu bireycilik argümanı, bireyi diğerlerinden ayıran ve onun farklılığına vurgu yapan, kendisine özgü bir kimlik oluşturmasını teşvik eden bir etmen olarak öne çıkmaktadır. (Vatandaş, 2021) Modern toplumlardaki bireysel kimlikler, geleneksel toplumlardaki bireyler arasındaki duygusal bağ ve ortak özelliklerden ziyade, duygusal bağın daha az olduğu profesyonel bağlar ve bireyler arasındaki farklılıklar üzerine kurulmuştur. Bireyin, kendisine özgü bir şekilde oluşturduğu bu kimlik, modern toplumun şartları içinde bireyin özerk alanı olarak düşünülebilir. Çünkü modern toplumlar, şehirleşme, sanayileşme ve eğitimde belirli bir amaç doğrultusunda plan ve programın mevcut olduğu yapıya sahiptir.

Bireyler, modern toplumun içinde bulunan çeşitli toplumsal grupların özgün yapılarına katılarak ve bu yapılarla etkileşime girerek farklı kimliksel unsurları benimserler. Başka bir ifadeyle, bu yapılar tarafından kültürlenmeye maruz kalarak kimliklerini inşa ederler. Bu bağlamda, bireylerin modern toplumlarda kimliklerini oluşturması, geleneksel toplumlardaki gibi önceden belirlenmiş ve taklit edilmiş bir şekilde hazır olarak elde edilmesinden ziyade, kendi bilinçli çabaları ve kazanımlarıyla mümkündür. (Vatandaş, 2021) Ayrıca, bu dönemlere ait kimliklerde, bireyler arasındaki farklılıkların öne çıkması, benzerliklerden daha fazla vurgulanmaktadır. Çünkü modern

toplumlar, benzerlikler yerine farklılıkları ön plana çıkarmaktadır. Bu tür bir toplumda, bireyin kendi benliğini bulması veya oluşturması, daha büyük bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla, bu dönemde bireysel kimliği oluşturabilmek, bireyin kendi benliğine ulaşabilmesi için en önemli koşul olmaktadır. (Kaya, 2019) Bu sebeple, birey modern dönemde doğduğu aile ortamı, içinde bulunduğu sosyal çevre, aldığı eğitim ve kültürlenme süreciyle birlikte kendine özgü bireysel kimliğini oluşturur.

2.5.2. Sosyal Kimlik

Sosyal Kimlik, Henri Tajfel ve John Turner tarafından 1970’li yılların ortasında ortaya atılan, grup üyeliği ve gruplar arasındaki ilişkileri ele alan bir kavramdır. Tajfel, sosyal kimlik kavramını, “bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ya da grupların üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır.” şeklinde tanımlamıştır. (Tajfel, 1982: 2) Turner ise bu kavramı “Bireyin, kendisi için duygusal ve anlamlı olan bir sosyal gruba üyeliğine ilişkin bilgisidir.” şeklinde tanımlamıştır. (Turner, 1982: 7) Sosyal kimlik, temelde bireysel kimliğin bir sosyal gruba ait olmasını ve kişiler arası düzeydeki ifadesini ele alan bir olgudur. Ayrıca, bireyin, kişiler arasındaki etkileşim ve iletişim sırasında sosyal statüsünü ön plana çıkaran ve bu statünün gerektirdiği rollerin ortaya çıkardığı davranışları kavramlaştıran bir kimliktir. (Arıkan, 2021) Müslüman, Türk, İngiliz gibi etnik veya dini gruplara aidiyet, bireyin sosyal kimliğini belirleyen unsurlar arasında örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, Ali’nin oğlu veya Veli’nin dostu olmak gibi daha öznel ve bireysel niteliklere sahip olmak, bireyin kişisel kimliğine dair örnekleri içermektedir. (Şimşek, 2002) Bu bağlamda, sosyal kimlik kavramı, bireyin kuşak, din, sınıf, grup gibi belirgin sosyal kategorilere üyeliğini ifade eder. Sosyal kimliğin temel gereksinimi, bireyin aynı sosyal kategoriye veya benzer bir gruba üye olmasıdır. Bu, benzer özelliklere veya sosyal çevrelere sahip bireylerin ortak bir kimliğe sahip olma eğiliminde olduğunu gösterir. Bu sebeple, benzer ve özdeş özelliklere sahip kişilerle kurulan bağ, sosyal kimliğin oluşmasını sağlar. Bir grup ile özdeşleşmek, temelde diğer gruplar ile farklılaşma anlamına gelir, bu nedenle sosyal kimliğin bir diğer belirgin özelliği farklılaşmadır. Belirli bir gruba ait olma hissi ve bu gruba yoğun bir şekilde özdeşleşme, diğer gruplardan uzaklaşma ve onlardan ayrışma eğilimini güçlendirecektir. (Altunoğlu, 2009)

Sosyal kimlik kavramı, bireylerin ve grupların aidiyetini, ilişkilerini ve etkileşimlerini içeren bir kavramdır. Bu terim, bireyin ait olduğu sosyal kategorilere, örneğin cinsiyet, din, ırk gibi faktörlere yönelik sınıflandırma eğilimini ifade eder. (Demirtaş, 2003) Bireylerin sahip olduğu sosyal kimlikler, yaşadıkları toplumla olan ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Çünkü sosyal kimlikler, hem farklı grup ve toplumlar arasındaki davranışlarda hem de farklı kültürlerin etkileşimine ve sosyal karşılaştırmalara yönelik deneyimlerinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, sosyal grup içerisindeki deneyimler, yaşanmışlık ve sosyal ilişkiler, bireyin sosyal kimliğinin temellerini oluşturur. Bu bağlamda, sosyal kimlik, bir gruba üyeliği ve o gruba özdeşleşmeyi içermektedir. (Sözen, 2011) Yani, bireyin sosyal hayat içerisindeki konumlandırılması olarak adlandırılan bu durumda, bireyler bir grup veya topluluğa mensup olur ve mensup oldukları toplulukla özdeşleşirler. Bu mensubiyet ve özdeşleşmenin birey için sosyal açıdan avantajları olmasına rağmen, bireysel kimliğini özgür bir şekilde yaşayamama gibi bazı dezavantajları da mümkündür. Yani, varlığımızı ve özgürlüğümüzü bize sunan sosyal kimliğimiz, aynı zamanda özgürlüğümüzün sınırlarını da çizmektedir. (Şimşek, 2002)

Sosyal kimlik kavramına göre, bireyler genellikle bireysel olarak değil, belirli sosyal sınıflara mensup bir bütün olarak davranış sergilerler ve kendilerini mensup oldukları sosyal grupların özelliklerine göre tanımlama eğiliminde olurlar. Bu durum, bireylerin belirli bir toplumsal yapı içinde kendilerinin ve gruplarındaki diğer bireylerin konumlandırılmasına da yardımcı olur. Çünkü sosyal kimlik, bireylerin kişilik ve davranış farklılıklarını belirlemenin yanı sıra, diğer bireylerle ortak benzerlikler oluşturarak bir sosyal grup, yapı veya kültürün üyesi haline gelmelerini sağlar. Örneğin, bir gruba üye olan bir kişi, kendisini artık o grubun bir parçası olarak algılar. Bu bağlamda, özel hayatında ve bireysel kimliğinde değişiklikler meydana gelir. Birey, yaşamını mensup olduğu grubun kurallarına göre düzenlemeye başlar. Bu durumu örneklemek için “din” kavramını ele alabiliriz. Bir dine mensup olan birey, hayatını dinin emir ve yasaklarına göre düzenler. Kendisini mensup olduğu dinin ritüellerini uygulamaya adar. Bu şekilde, aynı sosyal gruba veya dine mensup olan bireyler, kendileriyle aynı kimliğe sahip olan diğer kişilere karşı yakınlık gösterir ve sempati beslerler. (Ertaş, 2021)

2.5.3. Kolektif Kimlik

Kolektif terimi, Türk Dil Kurumu'nda "ortaklaşa" anlamında kullanılmaktadır. Terim olarak ise birden fazla bireyin veya nesnenin bir araya gelmesini, bir çatı altında toplanmasını ifade eder. Kolektif kimlik, bir topluluğa mensup olan bireylerin aralarında var olan sosyal kimliğin, topluluklar arası düzeydeki ifadesi olarak tanımlanabilir. (Arıkan, 2021) Kolektif kimlik, bir topluma ait normlar, değerler ve unsurlar gibi özelliklerin benimsenmesi sonucu oluşan, toplumsal kimlik olarak da adlandırılan bir olgudur. Aynı toplumsal grup içinde bulunan bireyler, ortak aidiyetleri ve paylaşılan rolleriyle benzerlik ve özdeşlik temelinde inşa edilen bu kimlik ile birbirine bağlanırlar. (Yapıcı: 2004: 55) Kolektif kimlik, bireysel kimliklere kıyasla daha geniş bir kapsama sahip olan bir kimlik türüdür. Bu kimlik, bireyin aidiyet hissettiği topluluğu, milleti veya kültürü içerir ve ırk, etnisite gibi daha geniş çaplı kategorilere atıfta bulunur. Ayrıca, bireysel kimlikler genellikle bireyler arasındaki ilişki ve etkileşimlerle şekillenirken, kolektif kimlikler toplumlar arası ilişki ve etkileşimlerle inşa edilir. Bu bağlamda, toplumun yapısını temsil eden etnik ve ulusal kimlikler, kolektif kimlik adı altında örnek olarak değerlendirilebilir. (Bilgin, 1999: 59)

Grup içindeki özdeşleşme ve benzerlik, kolektif kimliğin temel unsurlarından biridir. Ayrıca, bireysel ve sosyal kimlikte olduğu gibi, kolektif kimlik de ötekine göre şekillenip inşa edildiği için farklılıklar bu kimlikte de belirleyici bir rol oynar. (Özdil, 2017) Çünkü karşıtlık içindeki zıtlık, bir grubun diğer gruplara karşı olan farkını vurgular ve mukayeseli bir şekilde kimliğin inşa edilmesine katkı sağlar. Hobsbawm, bu durumu şöyle ifade etmektedir "Biz onlardan farklı olduğumuz için 'biz' olarak tanımlamaktayız. Şayet 'bizim' kendisinden farklı olduğumuz 'Onlar' olmasaydı, kendimize 'Biz'in kim olduğunu sormak durumunda olmazdık. Yabancılar olmaksızın yerliler olamaz" (Hobsbawm, 1997: 60) Dolayısıyla, ötekilerin varlığı olmadan, beridekilerin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Yani, zaman ve mekândan bağımsız olarak, tek başına bir kolektif kimlik oluşturmak mümkün değildir.

Bireyler, ortak geçmişleri aracılığıyla kendi kimliklerini tanıma ve farkına varma eğilimindedir. Kolektif kimlikler de mensubiyetini geçmişin mirası üzerinden inşa eder. Ayrıca bireyler, kimliğe mensup oldukları zaman diliminde paylaşılan semboller, anılar,

gelenekler, adetler, alışkanlıklar, değerler, inançlar gibi toplumun kolektif hafızasından beslenerek kimliklerini oluştururlar. Bu unsurlar, bireylere tam bir aidiyet duygusu kazandırarak hayatlarını şekillendirir. Dolayısıyla kolektif kimlik, toplumun geçmişini muhafaza eden ve ortak belleği oluşturan kolektif bellek aracılığıyla inşa edilmektedir. Mensubu oldukları topluluğa ait bireyler, sübjektif bir bilince sahip olsalar da ortak bir kolektif belleği paylaşırlar. Çünkü toplumsal aidiyetin bileşenleri, objektif unsurların yanı sıra toplumun sübjektif bilinciyle de şekillenir. Yani kolektif kimlik, bireyin öz-bilinci ve benliği ile ilişkilidir; aynı zamanda topluluğun kendine özgü özelliklere ve objektif bir yapıya sahip olduğu bilinci ve aidiyet duygusunu içerir. Bu bağlamda dil, din, kültür, sosyal yaşam gibi somut unsurların yanı sıra, toplumsal hafıza da kolektif kimliği etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. (Bilgin, 1999: 59) Ayrıca, kolektif kimlik, belirli bir durumun değil, uzun vadeli bir sürecin ürünüdür. Çünkü toplumsal hafıza veya kolektif bellek, anlık olarak ortaya çıkan bir olgu değil, geniş bir zaman diliminde birikmiş deneyim ve bilgilerin bir sonucudur. Dolayısıyla, kolektif kimlik, bu uzun vadeli birikimin ürünü olarak inşa edilen bir kimlik türüdür.

Günümüzde, kolektif bir kimliğe mensup olmak bir ihtiyaç haline gelmiştir. Özdemir, kolektif kimliğin toplumsallığına ve birey açısından taşıdığı öneme şu ifadelerle vurgu yapmaktadır: Kolektif kimlik, bireyin aidiyet duygusu geliştirdiği toplumsal çevresinin değerlerine, diline, dinine, gelenek ve göreneklerine karşı oluşturduğu bilinçtir. Birey, ait olduğu toplumu ve diğer toplumlar arasındaki benzerlikleri, farklılıkları ve çatışmaları, kolektif kimliğine atfettiği anlam çerçevesinde anlar ve bu temelde eylemlerini şekillendirir. Kolektif kimlik, genellikle bilinç ötesinde işlev göstererek bireyin tüm varlığı üzerinde etkili olur. (Özdemir ve Yıldırım, 2019) Bu bağlamda, bireyin yaşamını anlamlandıran kolektif kimlik, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını derinlemesine etkileyerek tüm varlığı üzerinde etkin bir rol oynamaktadır. Nuri Bilgin'e göre ise, günümüzde kolektif kimliğin tercih edilme nedenlerini şu şekilde özetleyebiliriz: Günümüzde, toplumun mekanik bir modeline doğru evrildiği bir dönemdeyiz. Toplum, büyük bir makine gibi işlevselliğe sahipken, bireyler bu makinenin parçaları gibi hareket etmektedir. Bu bağlamda, bireyin kendi üzerindeki kontrol bilinci azalmış, dünyayı önceden belirlenmiş bir yazılım gibi algılamaya yönelmiştir. Bu durum, bireyin kendi kimliğini kaybetmesine, varoluş krizi yaşamasına ve toplum içinde işlevsiz hale gelmesine neden olmaktadır. Birey, bu anlamını yitirmiş ortamda yaşamını anlamlandırma ihtiyacı

hissetmektedir. Bu ihtiyacını, toplumsal benzeşme ve bütünlük içindeki kolektif kimliklerde bulmaktadır. (Bilgin, 1999) Bu bağlamda, kolektif kimlik, anlam arayışındaki bireye bir çözüm sunarak, modern dönemin neden olduğu anlam krizine katkıda bulunmaktadır.

2.5.4. Müslüman Kimliği

Sözlükte “boyun eğmek, teslim olmak, kurtuluşa ermek, itaat etmek,” (Manzûr, 1970: 192) gibi anlamlara gelen İslam kelimesi dini bir terim olarak “Kalpteki inancı dille ifade edip fiillerle gereğini yerine getirmek suretiyle Allah (c.c.)’a takdir ve hükmettiği her hususta boyun eğip teslimiyet göstermektir” şeklinde tanımlanmaktadır. (İsfahânî, 2002: 423) İslam ile aynı kökten gelen ve es-le-me fiilinin ismi faili konumunda olan Müslüman kelimesi ise “boyun eğen, teslim olan ve itaat eden” anlamlarına gelmektedir. Dini bir terim olarak ise, İslam dininin inanç esaslarını kalbi ile tasdik edip dil ile ifade ettikten sonra ameliyeyi de destekleyen, Allah (c.c.)’ın emir ve yasaklarına boyun eğip teslim olan kişiye verilen isimdir. İslam dini, ahlaki, itikadi ve ameli açıdan sınırlarının vahiy ile çizildiği ve bireyin hayatının her alanında tabii olması gereken normların ve kuralların belirlendiği ilahi bir dindir. Bu din, bireyin hayatını ibadetten muamelata, muamelattan da ukubata varıncaya dek bütün boyutlarıyla inşa etmektedir. Böylelikle İslam dini, dünyada ki mevcut dinler gibi teoride kalarak inanılması ve uyulması gerekenler listesi sunmak yerine bu inançların ve ahlaki normların sosyal hayatta da uygulanmasını, bir yaşam biçimi haline gelmesini ve üst düzey bir kimliğin inşa edilmesini sağlamaktadır. (Kalin, 2021: 27) Bu perspektiften baktığımızda ise Müslüman kelimesinin tanımını; “İmanın sınırlarıyla çevrili ve islami kimliğiyle üst düzey bir yapıya ve sosyal kimliğe sahip kişi” (Çakan, 2020) olarak ifade edebiliriz. Bu durumda, İslam dinine mensup olan ve bu dini benimseyen kimselerin sahip oldukları sosyal kimliğe ise Müslüman kimliği denmektedir.

Müslüman kimliği; temelinde tevhid inancının olduğu, ahlaki öğretilerini Kuran ve Sünnetten alan, özünde teslimiyet ve samimiyeti barındıran, insan fitratına uygun kodlarla inşa edilen bir kimliktir. İsmail Lütfü Çakan’a göre, Müslüman kimliği, kitap ve sünnet bağılı, vahiy öncelikli düşünce sahibi, nass bulunmayan konularda içtihad yanlısı, Müslümanları kapsayıcı bir tutum sergileyen, insanlığa derin bir şefkat besleyen ve tüm insanların İslam’la tanışmasını arzulayan bir perspektifi temsil etmektedir. Ayrıca, Çakan’a göre, bu kimliğin düşünce metodolojisi, değer ölçütleri ve yaşam modeli sünnetten alınan

ilhamla şekillenmektedir. Bu yaklaşım, mevcut konjonktürü değil, evrensel gerçekleri gözetmekte, hakka yönelmiş, tevhidi anlayışa sahip, adil, dosdoğru, ihsan sahibi, ihlaslı ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ashâbının yaşam tarzına uygun bir kimlik anlayışını hedeflemektedir. (Çakan, 2020) Çakan, bu tanımıyla bir Müslüman kimliğinin taşıması gereken özellikleri ve sıfatları kısmen belirlemiştir. Ramazan Kayan ise, Müslüman kimliğini bireyin kendisini, bilincini ve varlığını yaratılış amacına uygun bir şekilde ortaya koyabilme yeteneğiyle tanımlayarak, kimliğin varoluş gayesinden şekillendiğini belirtmektedir. (Kayan, 2007) Kişiyi bir kimliğe ait kılarak hayatını bütün boyutlarıyla inşa eden İslam dinine mensubiyet iki farklı şekilde olabilir. Bunlardan ilki; “Her doğan, İslâm fitratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar.” (Buhârî, Cenâiz: 92) hadisiyle belirtilen her doğan kişinin doğuştan Müslüman kimliğine sahip olmasıdır. Bir diğeri ise; ihtida yoluyla Müslüman olmaktır. Yani ailenin, fitratında mevcut olan dinden farklı bir dine yönlendirdiği kişinin, daha sonradan İslam dinini seçip benimsemesiyle Müslüman olması anlamına gelir. Böylece birey, İslam dinine sonradan mensup olarak, Müslüman kimliğini kazanmış olur. Ancak, gerek fitri gerekse ihtida yoluyla olsun, Müslüman kimliğine mensup her bireyin, bu kimliği yaşayıp benimsediği ve hayatına yansıttığı söylenemez. (Çakan, 2020) Çünkü İslam dininin inanç esaslarına iman edilerek elde edilen Müslüman kimliği; bu dinin emir ve yasaklarına riayet edilerek inşa edilmeye başlar. Bu emir ve yasakların insan yaşamının her alanında pratiğe dökülmesiyle devam eder ve insanın karakterinde ahlaki bir melekeye sahip olmasıyla nihai bir seviyeye ulaşır. O halde, Müslüman kimliğin inşa süreci, itikadi, ameli ve ahlaki olmak üzere üç ana boyutta gerçekleşmektedir.

Müslüman olmanın en temel unsuru inanç esaslarına kalben iman etmektir. İman, insan hayatının merkezinde yer alan, ruhsal ve yaşamsal boyutları bütünleyerek birleştiren ve insanın hayatına yön veren güçtür. Hayatın geneline etki etmesi bakımından hakiki bir iman, bir yanda fikri düşünceleri oluşturarak kalbi teskin ve tatmin ederken aynı zamanda duygulara yön verir. Diğer yandan, iradeyi şekillendiren etki gücüyle insanın varoluş gayesine uygun davranışlar sergilemesini sağlar. Bu durumda iman, duygu, düşünce ve davranış gibi boyutlardan oluşmaktadır. İmanın duygu boyutu, kalbin ameli olarak ifade edilebilir ve gönülden bağlanma, inkâr etme, tasdik etme, muhabbet duyma gibi unsurları içerir. Kalbe yerleşen imanın, namaz kılmak, zekât vermek, yardımlaşmak gibi fiiliyata geçen eylemlerle gerçekleşmesi, imanın davranış boyutunu oluşturur. İmanın düşünce

boyutunu ise, sağlam bir temel üzerinde durmasını sağlayan akıl ve fikirden sadır olan bilgi, tefekkür ve benzeri unsurları içerir. (Altıntaş, 2013) Bu bağlamda iman, insanın kimliğini oluşturan en külli inşa unsurlarından birisidir. Bu külli durum, insanın dış dünya da ki sonsuz çeşitliliğin yaratıcısını ve yaratılışının hikmet ve amacını anlama sürecine olanak tanır. Böylelikle iman ile birlikte duygu, düşünce ve davranışta var olan çelişkiler ortadan kalkarak bir bütünlük sağlanmış olur. İmanın hayatın merkezinde yer alması ve insan benliğini bu kadar etkileyerek kimliğini inşa etmesi, vücudun merkezi olan kalbin pompaladığı kanın, bütün hücrelere yayılarak vücudun yenilenmesine benzer. (Pişgin, 2020) Kur'an-ı Kerim'in birçok bölümünde olduğu gibi, Nisa Suresi'nde de iman kavramı birçok ayette vurgulanmış, iman etmek tavsiye edilmiş ve hem dünyevi hem de uhrevi vaatlerle teşvik edilmiştir. Ayrıca, iman etmenin Allah (c.c.)'a bir şey kazandırmayacağı, iman etmenin neticesinde kazançlı olanın kulun kendisi olacağı defalarca vurgulanmıştır. O halde, iman etmenin neticesinde kişi, kimliğini bütün yönleriyle inşa edecek olan maddi ve manevi birçok özellik elde edecektir. Bu bağlamda iman, insanın kimlik ve benliğini belirli bir yönde şekillendiren, kişiliğine kararlılık ve tutarlılık katan bir etki taşır. İmanın neticesinde bu özellikleri kazanmış müminler, şüphe ve tereddüitten uzak, sağlam bir karaktere ve belirgin bir kimliğe sahip olurlar.

İman, bireye kimlik inşasında önemli rol oynayan özellikler kazandırdığı gibi, bireylerin de imanın tezahürü olarak kendilerine ve çevrelerine karşı faydalı işler yapması gerekmektedir. Bu konuyla ilgili Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Erkek olsun, kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhîret için yararlı iyi işler yaparsa işte onlar da cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.” (Nisa, 4: 124) O halde iman ettikten sonra gerçekleştirilmesi gereken eylem, salih amellerde bulunmaktır. Ayrıca, iman eden birey, kendi güvenliğini sağladığı gibi etrafındaki insanlara da güven ve huzur sağlayacak faaliyetlerde bulunmalıdır. Dolayısıyla, kalbe yerleşerek yeşeren imanın tohumları etrafına hayır olarak saçılmalıdır. Çünkü kalbe yerleşen imanın, kalpte baki olması ve derecesinin yükselmesi için fiiliyata dökülmesi tabiri caizse hayırlı işlerle cilalanması gerekmektedir. Bu bağlamda, inanç esaslarına iman ederek kimliğini inşa eden Müslüman birey, bu inançların dışa yansımaları olan davranışlarıyla diğer Müslüman kimliklerin inşa edilmesinde rol model olmalıdır. Örneğin, iman etmiş bir bireyin namaz kılmaması, yalan söylemesi, gıybet, dedikodu, iftira gibi çeşitli olumsuz eylemleri gerçekleştirmesi, kendi Müslüman kimliğiyle uyumsuzdur ve toplumdaki diğer bireylere yanlış bir Müslüman

kimliği imajı iletilmesine neden olabilir. Tam tersini dūřündüğümüzde, yani bu kiři iman ettiği zaman salih ameller gerçekteştirirse, Allah (c.c.) yolunda infak ederse, haksız kazanç elde etmekten sakınırsa, imanın en temel gerekliliği olan yolda bir taşı kaldırırsa, hem kendi Müslüman kimliğini yaşamış olur hem de toplumun ihya ve inşasına katkı sağlamış olur. Bu bağlamda, Allah (c.c), ayetlerinde “Ey iman edenler” hitabıyla seslendikten sonra, hayırlı ve salih bir iři emretmekte veya hayırsız ve çirkin bir iři yasaklamaktadır.

Müslüman kimliğinin inřa edildiği bir diğer boyut ise ahlaki esaslardır. İnsanın fitri yapısını insandan daha iyi tanıyan Allah (c.c.), bu fitri yapıyla uyumlu bir takım ahlaki esaslar belirlemiştir. Kaynağını Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetinden alan bu esaslar; hayır ve şerrin, doğru ve yanlışın arasında ki ayrımı yaparak kişinin tabiatında var olabilecek kötü hasletlerden arınmasını ve fazilet sahibi bir kiři olmasını sağlar. (Bilmen, 2020: 15) Nitekim İslam dininin ön gördüğü bir kimliğin inşası ve toplumun ihyası ancak beşer tabiatına uygun ahlaki ilkeleri benimsemekle mümkün olabilir. İslam dinini belirlemiş olduğu bu ahlak esaslarına riayet etmek insanı ait olduğu yer olan yaratılmışların en şerefli si konumuna çıkarırken İslam ahlak esaslarıyla bağdaşmayan kötü ahlaki davranışları huy edinmek ise insanı aşağıların aşağısı konumuna dūřürmektedir. Örnek olarak insanın kendisine yetecek kadar mala sahip olmasını sağlayan, az mal ile yetinmesini öğreten, geriye kalan mallarını ise Allah (c.c.) yolunda harcamasını emreden kanaatkârlık esası ile kiři manevi doyuma ulaşarak İslam dinin uygun gördüğü izzetli bir kimliğe sahip olur. Bu ahlaki melekenin elde edilemediği durumlarda ise kiři; elindeki nin değerini bilmeyen, sürekli olarak mevcut durumundan şikâyet eden, tamah, hırs ve aç gözlülüğün esiri olan zilletli bir kimliğe sahip olur. Bununla birlikte İslam dininde, insanın izzet sahibi bir kimlik inřa etmesini sağlayan; insan haklarının korunması, cömertlik, adalet, liyakat gibi ahlaki davranışlar emredilirken insanı zillete mahkûm eden yalan, iftira, cimrilik, haksızlık gibi kötü ahlaki davranışlar ise yasaklanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA NİSA SURESİNE GİRİŞ

3.1. Nisa Suresi

Nisa suresi, genel kabul olan görüşe göre Medine-i Münevvere de nazil olmuştur. 3745 kelimedenden oluşan surenin ayetlerinin sayısı, Kûfî ve Basrî sayımında 175, Şâmî sayımında ise 177'dir. (Vahidî, 1993) Mushaf'taki sıralamada dördüncü, iniş sırasına göre doksan ikinci sırada olup Mümtehine suresinden sonra, Zilzâl suresinden önce inmiştir. (Karaman vd., 2020: 761) Mushaf'taki tertipte ise Âl-i İmrân suresinden sonra Mâide suresinden önce gelir. Kur'an-ı Kerim içerisinde es-seb'u't-tıval diye adlandırılan yedi uzun sureden en uzun üçüncü suredir. (Birişik, 2009: 538) Nisa suresi, ismini birinci ayette geçen ve sure içerisinde sıkça tekrar edilen "kadınlar" manasında ki "Nisa" kelimesinden almıştır. Nitekim bu sureyle kadınların hakları belirlendiği gibi surenin ismine de "Kadınlar Suresi" anlamına gelen "Nisa Suresi" denilmiştir. (Yazır, 2017) Ayrıca kadınlarla ilgili boşanma gibi bazı hususları da içeren ve "Küçük Nisa Suresi" diye adlandırılan Talâk suresinden ayırt edilmesi için de "Büyük Nisa Suresi" olarak adlandırılmıştır. (Yaşaroğlu, 2007: 137) Kur'an-ı Kerim'de ki 114 sure içerisinde erkekler anlamında ki "ricâl" ismini taşıyan bir sure bulunmamasına rağmen, bu sureye kadınlar anlamına gelen "Nisa" adının verilmesi cahiliye dönemi gibi karanlık bir dönemde kadına verilmiş bir değeri açıkça göstermektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu cahiliye toplumun da ki insanlar, kadınları değersiz bir varlık olarak görmüş öldükten sonra varislerin payına düşen tereke malı gibi miras kabul etmişlerdi. (Sallabi, 2017) Cahiliye Araplarının bu tutumlarına karşılık Allah (c.c), Nisa suresinin ilk ayetinden itibaren kadının nasıl yaratıldığına ve ne kadar şerefli olduğuna dikkat çekmiş, onların hukuki ve sosyal konumlarından bahsederek cahiliye toplumunun değersiz gördüğü kadına hak ettiği değeri vermiştir.

Nisa Suresi'nin "Ey insanlar" hitabıyla başlaması, surenin medeni bir sure olmasına rağmen evrensel bir mesaj taşıdığını gösterir. Ayrıca bu hitap, surenin sadece belirli bir topluluğa değil, tüm insanlığa yönelik olduğunu vurgular. Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de sadece iki sureye, "Ey insanlar, Rabbinizden sakınınız" hitabı ile başlamıştır. Bunlardan birincisi Nisa suresi olup Kur'an-ı Kerim'in ilk yarısının dördüncü suresidir. İkincisi ise

Hacc suresidir ki, bu sure de Kur'an-ı Kerim'in ikinci yarısının dördüncü suresidir. Allah (c.c.), Nisa suresinde "Rabbinizden sakınınız" emrini, mebde'in, yani insanın yaratılışının başlangıcını anlattıktan sonra ifade etmiştir. Hac suresinde ki "Rabbinizden sakınınız" emrini ise meâd, yani varlığın sonu olan kıyametin başlangıcına bağlanmıştır. Bu bağlamda Allah (c.c.), bu iki surenin başlangıcını "mebde" ve "meâd" bilgilerine bir delil yapmıştır. Ayrıca Mebde'e delâlet eden Nisa suresinin, Meâda delâlet eden Hacc suresinden önce gelmesiyle ilgili Fahreddin Razi "Bu konu birçok sırrı ihtiva etmektedir" demiştir. (Razi, 1988) Allah (c.c.)'ın Nisa Suresi'ne insanları tek bir kökten yaratıldığı, hepsinin Âdem (a.s) ve Havva (a.s)'ın çocukları olduğu gerçeğini hatırlatarak başlaması, ardından "erham" kelimesiyle akrabalık bağlarına atıfta bulunması, insanların birbirleriyle olan ailevi ve akrabalık ilişkilerini önemsemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu başlangıçla, sure içerisinde yetimlerin ve kadınların haklarını korumayla ilgili hükümler, başkalarının hukukuna saygı göstermeye ilişkin sorumluluklar için bir "beraat-i istihlal" babında özlü bir işaret yapılmıştır. Ayrıca, çocuğu olmayıp kardeşi bulunan kimsenin ölümü halinde mirasın nasıl taksim edileceğini bildiren ayetle de sure tamamlanmıştır. Sureyle ilgili daha detaylı bilgileri "Nisa Suresi'nin Muhtevası" başlığı altında ele alacağız.

3.2. Nisa Suresinin Nüzülü

Nisa Suresi, Medine'de nazil olmuş olup medeni surelerin altıncısıdır. Bir takım rivayetlere göre hicretin başladığı günlerde veya Mekke döneminde nazil olduğu iddia edilse de, bu rivayetler zayıf bulunmuştur. Surenin Mekke'de nazil olduğunu ileri sürülen bu iddianın kaynağı "Ey insanlar!" hitabıyla başlayan surelerin Mekke'de vahyedildiği genel hükmüdür. İleri sürülen bu iddia çürütülürken bu hitabın; sadece Mekki surelere ait bir işaret olmadığına, Medeni olduğu kesin olarak bilinen birçok ayette de buna benzer hitapların bulunduğu, Medine'de "Ey İnsanlar!" diye hitap edildiğinde bunun muhatabının bütün insanlık olduğuna işaret edilmiştir. (Karaman vd., 2020: 3) Bir başka görüşe göre ise Nisa suresi tek bir ayet dışında Medine'de nazil olmuştur. Söz konusu bu tek ayet: "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir." (Nisa, 4: 58) ayeti olup, Mekke'nin fethi günü Osman b. Talha hakkında nazil olmuştur. (İbnü'l-Esîr, 1965: 187) Mekke'nin fethi ifadesinden de anlaşıldığı üzere, burada kastedilen mekân olarak Mekke'de nazil olduğudur. Yoksa söz konusu ayet, dönem olarak Hicretten sonra, yani

Medine Dönemi'nde nazil olmuştur. Nitekim ulema arasında genel olarak kabul edilen görüş, Nisa Suresi'nin tamamının Medine'de nazil olduğudur.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kırk yaşından itibaren yirmi üç senelik bir süreçte, ayetler ve sureler halinde peyderpey nazil olmuştur. Ayetlerin peyderpey nazil olması ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ilahi tebliğleri insanlara uygun görülen zamana, hazır olunan zemine, ihtiyaç anında ve gerekli şartlara göre açıklayarak tebliğ etmesi imkânını getirmiştir. (Karaman vd., 2020: 528-529) Yani Kur'an-ı Kerim, hem Hz. Peygamber (s.a.v.)'in anlayıp anlatabilmesi için hem de insanların kavrayıp benimsemeleri için peyderpey nazil olmuştur. (Kurt, 2012: 8) Kur'an-ı Kerimden bir cüz olan Nisa Suresi de vuku bulan olaylara paralel olarak nazil olmuş olup birçok farklı konuyu ve farklı zamanlarda gerçekleşen olayı içermektedir. Örneğin ayetlerin bir kısmı, hicretin ilk yıllarında Uhud Savaşı'ndan sonra, bir kısmı ise hicretin 6. yılında Mümtehine Suresi'nden sonra ve bir kısmı da hicretin 8. yılında farklı zamanlarda nazil olmuştur. (Kutub, 1971) Suredeki ayetlerin nüzul tarihlerini kesin olarak belirlemek zor olduğu için ayetlerde verilen emirler ve yasakların vuku bulduğu zamanlardan, zikredilen olaylardan ve bu ayetlerle ilgili rivayet edilen hadislerden yola çıkarak muhtemel bir nüzul dönemi aralığı belirlemek mümkün olabilir. Bu çerçevede H.3. yılın sonları, H.4. yılın sonları veyahut H.5. yılın başları H.6. yılından sonra ki dönemlerde nazil olan birçok bölüm mevcuttur. (Mevdudi, 1995) Bu bağlamda, bu durumu açıklamak amacıyla birkaç örnek olayı ele alacağız.

3.2.1. Hicretin 3. Senesinden sonra indiği rivayet edilen ayetler

Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine gelen vahyi muhataplarına güzel öğütlerle tebliğ etmiş ve insanları İslam dinine hoşgörüyü davet etmiştir. Ancak, bu davete karşılık olarak Hz. Peygamber (s.a.v.), müşriklerin türlü işkence, hakaret, boykot ve hatta öz yurtlarından çıkarılmaya kadar uzanan zulümlerine maruz kalmıştır. Ama yine de bu zulmü yapanlardan intikam alma yoluna gitmemiştir. Müslümanlar maruz kaldıkları işkenceden şikâyet ettiklerinde, Hz. Peygamber (s.a.v.), “Sabredin, zira ben savaşla emrolunmadım” buyurarak onlara sabırlı olmayı öğütlemiştir. (Sarıçam, 2002: 148) Medine'ye hicretin ardından, Allah (c.c.), müşriklerin devam eden zulümlerine karşılık olarak, Müslümanlara meşru müdafaa niteliğinde cihad izni vermiştir. (Çelik, 2017: 22) Barışı, emniyeti, birlik ve beraberlik içerisinde yaşamayı emreden İslam dininde cihad faaliyeti, bir saldırganlık,

haksızlık ve istila hareketi olmayıp, İslami prensipler ve bir amaç yolunda en son olarak başvuru bir müdafaa hareketidir. Ancak bu emniyet, birlik ve beraberlik, anlaşma yoluyla elde edilmediği takdirde müşriklerle başa baş mücadele edilmesi emredilmektedir. (Kılıç, 2014: 16) Dolayısıyla, Hz. Peygamber (s.a.v.)’de savaşı en son çare olarak görmüş ve karşısında ki muhatabını İslam’a kazandırmayı, onunla savaşmaktan daha önemli bulmuştur. Buna rağmen, Müslümanların canlarını, mallarını ve namuslarını korumaları için savaşa izin verilmesinden sonra, müşrikler ile ilk gazve, Hicretin 2.yılında Bedir’de meydana gelmiştir. Bedir Savaşı’nda müşrikler, büyük bir hezimete uğramışlardır. Bu mağlubiyeti hazmedemeyerek, kaybettikleri itibarı geri kazanmak ve intikam almak amacıyla yeniden savaş hazırlığına başlamışlardır. (Dilekçi vd., 2021:100) Daha sonra, Müslümanlar ile müşrikler 11 Şevval 3 (625) yılında Uhud’da tekrardan karşı karşıya gelmişlerdir. (Sallabi, 2017: 115) Şiddetli bir mübareze ile başlayan savaş, Müslümanların zaferi ile sonuçlanacakken Abdullah b. Cübeyr idaresindeki okçular düşmanın bozguna uğradığını ve Müslümanların savaşı kazandığını görünce, ganimetten pay alabilmek amacıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)’in uyarılarına rağmen buldukları tepiyi terk etmişlerdir. (Sarıçam, 2002: 174) Savaş anında ki bu hatalı davranış Müslümanların ağır bir darbe almalarına ve yetmiş adet sahabenin şehit olmasına sebep olmuştur. (Hamidullah, 2012: 54-57) Bu sahabeler den bir tanesi de Sa’d bin Rebi’dir. Sa’d’ın karısı, Hz. Peygamber (s.a.v.)’a gelerek eşinin Uhud savaşında şehit olduğunu ve geriye iki kızını kaldığını ve amcalarının bu iki kızın mallarına el koyduğunu söyledi. Bunun üzeri Hz. Peygamber (s.a.v.) o iki kızın amcalarını yanına çağırarak Nisa Suresi’nde yer alan miras ayetlerine göre mal taksimini gerçekleştirmiştir. (Hicazi, 1996: 403-404) O halde yetimlere ilişkin miras taksiminin yapıldığı ayetler Uhud savaşından sonra nazil olmuştur. Uhud savaşının 7 Şevval 3 (23 Mart 625) yılında vukuu bulduğu bilindiğine göre, (Hamidullah, 2012: 54-57) Nisa suresinin miras ve yetim haklarını bildiren ayetleri hicretin 3. senesinden sonra nazil olmuştur.

3.2.2. Hicretin 4. Senesinden sonra indiği rivayet edilen ayetler

Allah (c.c.), sefere çıkıldığı zaman kâfirlerin namaz esnasında gafil avlamalarından duyulan korku durumunda namazın kısaltılabileceğini ve savaş esnasında namazın nasıl kılınacağını Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bildirmiştir. (Nisa, 4: 102) Böylelikle namaz, savaş esnasında da emredilmiş ve nasıl kılınacağı tarif edilmiştir. Savaş esnasında kılınan bu namaza “salatül havf” adı verilir. Sözlükte “korku namazı” anlamına gelen salâtü’l-havf tabiri, fıkıh ilminde; herhangi bir saldırı, yangın, sel, deprem gibi doğal afetlerle

karşılaştığında farz namazların tek bir imama uyararak, nöbetleşe kılınmasını ifade eder. (Erdem, 2009: 21-23) Hz. Peygamber (s.a.v.), bu ayetten sonra birçok yerde ve farklı zamanlarda korku namazını bizzat kılmış veya sahabelerine kıldırmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘in salâtü’l-havf uygulamalarıyla ilgili, sayıları ve kıldırış şekilleri konusunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Nakledilen bu rivayetlerin tamamında, gazvenin adının geçmediği veya aynı gazve için farklı isimlerin kullanıldığı, daha da önemlisi gerçekleşen gazvelerin kronolojik sırası hakkında farklı rivayetlerin bulunması nedeniyle salâtü’l-havf uygulamasının ilk defa ne zaman uygulandığını belirlemek zor olmaktadır. Konuya ilişkin rivayetler incelendiğinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Usfân, Zâtürrikâ ve Zükared (Gâbe) gazvelerinde salâtü’l-havf kıldırıldığı konusunda kesin bir kanaate ulaşılabilmektedir. (Erdem, 2009: 21-23) Bu gazvelerden Zâtürrika Gazvesi H. 4. yılda, Usfan Gazvesi (Beni Lihyân) H. 4 yılında, Zükared Gazvesi ise H. 6. yılında gerçekleşmiştir. (Jones, 2001: 115-164) Zikredilen rivayetlerin değerlendirilmesi sonucunda, Nisa suresindeki korku namazının anlatıldığı bölümün H. 4 yılından sonra nazil olduğu kanaatine varmak mümkündür.

3.2.3 Hicretin 6. Senesinde indiği rivayet edilen ayetler

Sözlükte “kastetmek, yönelmek” anlamına gelen teyemmüm, Kur’an-ı Kerim’de sözlük anlamıyla kullanılmıştır. (Bakara, 2: 67) Terim olarak teyemmüm, suyu temin etme veya kullanma imkânının bulunmadığı durumlarda, büyük ve küçük hükmî kirliliği gidermek amacıyla, iki elini temiz bir toprağa veya toprak cinsinden sayılabilecek bir maddeye vurup yüzü ve iki kolu, kalan toprakla mesh ederek yapılan hükmî temizlik işlemidir. Yolculuk sırasında su bulunmadığında veya mevcut suyun kullanılmasına bir engel bulunduğu takdirde teyemmümün câiz olduğu konusunda ittifak bulunmaktadır. Teyemmüm, hükmî bir temizlik olarak kabul edilir ve bu temizliğe verilen cevaz ile teyemmümün nasıl yapılacağı Nisa suresinde anlatılmaktadır. (Nisa, 4: 43) Ayetin sebebi nüzulüne baktığımızda, Hicri 6. yılda meydana gelen Benî Mustalik Gazvesi dönüşünde nazil olduğunu görüyoruz. Bu gazvenin dönüşünde, Hz. Âişe (r.a.) gerdanlığını kaybetmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı gerdanlığı bulmak için uzun bir yol kat etmişlerdir. Daha sonra, su bulunmayan bir yerde konaklamışlardır ve namaz vaktinin yaklaşmasıyla abdest alacak su bulamamışlardır. Bu durum üzerine teyemmüm ayeti nazil olmuştur. (Karaman vd., 2020: 73) Nisa suresinin 43. ayetinin sebab-i nüzülü incelendiğinde, teyemmümün anlatıldığı bölümün Hicri 6. yılda nazil olduğu görülmektedir.

3.2.4. Hicretin 8. Senesinde indiği rivayet edilen ayetler

H. Peygamber (s.a.v.), bir gece rüyasında Mekke'ye girip umre yaptığını gördü. Ertesi gün, Ümmü Mektum'u namaz kıldırmak ve Nümeyle b. Abdullah el-Leysi'yi şehri idare etmek üzere yerine vekil bırakarak, 1400 Müslüman ile birlikte umre için Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Müslümanlar, Hudeybiye mevkiine vardıklarında, Halid b. Velid'in liderliğindeki süvari birlikleriyle karşılaştılar. H. Peygamber (s.a.v.), H. Osman (r.a.)'ı elçi olarak göndererek, niyetlerinin savaşmak olmadığını, sadece Mescid-i Haram'ı ziyaret etmek olduğunu ifade etti. Mekkeliler, H. Osman'ı esir olarak uzun süre yanlarında beklettiler. Müslümanlar, H. Osman (r.a.)'ın şehit edildiği zamanına kapılarak Kureyşlilerle kanlarının sonuna kadar savaşacaklarına dair söz verdiler. Bu olay tarih boyunca "Rıdvan Biati" olarak adlandırılmıştır. Bu haberi alan müşrikler, H. Osman (r.a.)'ı serbest bırakmak zorunda kaldılar ve Müslümanlarla Hicri 6. yılında Hudeybiye Barış Antlaşması'nı imzaladılar. (Hamidullah, 1998: 297) Antlaşma imzalandıktan iki sene sonra, Mekkelilerin müttefiki olan Beni Bekir kabilesi, Müslümanların müttefiki olan Huzaa kabilesine saldırarak antlaşmayı bozdular. H. Peygamber (s.a.v.), onlara bir mektup göndererek ya öldürülen Huzaalılarının diyetlerini vermelerini, ya saldırganlarla iletişimi kesmelerini, ya da kendileriyle savaşmaları gerektiğini haber verdi. Müşrikler, bu üç madde arasından en sonuncusu olan yani savaşmayı kabul ettiler. Bunun üzerine H. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı, Hicretin 8. yılında Ramazan ayının 10. günü, hiçbir kan dökmeden Mekke'yi fethettiler. Mekke'nin fethi günü, H. Peygamber (s.a.v.), Mekke'ye girdiğinde, Kâbe'nin anahtarını muhafaza eden Osman b. Talha, kapıyı kilitlemiş ve anahtarını H. Peygamber (s.a.v.)'e teslim etmek istememişti. Bunun üzerine H. Ali, Osman b. Talha'dan anahtarı zorla aldı ve H. Peygamber (s.a.v.)'a teslim etti. Ayrıca H. Abbas (r.a.)'da Kâbe'nin anahtarının muhafaza edilmesi görevlerinin Osman b. Talha'dan alınarak kendisine tevdi edilmesini istedi. Bunun üzerine Nisa suresinin 58. ayeti nazil oldu ve H. Peygamber (s.a.v.), Kâbe'nin anahtarlarının Osman b. Talha'ya teslim edilmesini emretti. Osman b. Talha, kendisi hakkında inen ayeti duyunca hemen kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldu ve bundan böyle Kâbe anahtar muhafızlığı Osman b. Talha'nın neslinde ve ailesinde kaldı. Nisa suresinin 58. ayetinin sebebi nüzülü incelendiğinde, ayetin Mekke fethedildikten sonra H.8. yılda nazil olduğunu görülmektedir. (Bozkurt ve Küçükbaşcı, 2003: 557)

3.3. Nisa Suresi'nin Muhtevası

Nisa suresi, İslam toplumunun özünü teşkil eden ve İslami bir kimliği inşa eden birçok farklı konuyu içinde barındırmaktadır. Surenin ihtiva ettiği konular Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Müslüman kimliğinin inşasına başladığı Medine Döneminde ki çeşitli konuları ele alarak bu kimliğin inşası için öğütler, karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerileri ve potansiyel sorunlara karşı telkinler sunmaktadır. Sure, İslam Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Müslüman kimliğini inşa etmeye başladığı Medine Dönemi'nde ele aldığı konuları kapsamaktadır. Bu dönemde, Hz. Muhammed (s.a.v.), Müslüman toplumun kimliği ve değerleri konusunda önemli öğütler vermiştir. Ayrıca sure, hukuki meseleleri, ahlaki ilkeleri, toplumsal ilişkileri ve karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerilerini içermektedir. Surede ki bu konuların içeriği ve olay akışı, ayetlerin zamanlaması ve içeriksel bağlamı açısından karmaşıktır. Bazı konuların ayetleri önce, bazıları ise daha sonra nazil olmaktadır. Benzer şekilde, bazı konular diğer surelere veya konulara açıkça bağlantılıyken, bazıları bağımsızdır. Ayrıca, Nisa Suresi içinde bazı ayetlerin daha önceki surelerden veya konulardan önce nazil olduğu, diğer ayetlerin ise daha sonraki sureler ve konulardan sonra nazil olduğu görülmektedir. Tüm bu çıkarımlardan yola çıkarak, Nisa Suresi'nin tüm konularının nazil olduktan sonra Mushaf'a yazıldığını söylemek mümkündür. (Derveze, 1998)

Nisa suresi; inansın, inanmasın, itaat etsin, etmesin, kul olmaları sebebiyle bütün insanlığa hitap ile başlayarak insanların hepsinin Hz. Âdem (a.s.) ve onun eşi Hz. Havva (a.s.) ile başlayan bir kökten geldiğini ve bu çiftten birçok insanın türediğini vurgulamaktadır. Bu vurgulamanın ardından insanların, akrabalık bağlarına saygı göstermelerini ve bu bağları koparmaktan kaçınmaları emredilmektedir. (Nisa, 4: 1) Sure, güçsüz ve zayıf bir konumda olan yetimlerin mallarının haksız yere yenmemesini, (Nisa, 4 :2) korunmasını, yetimlere mallarını ne zaman teslim edileceğini de (Nisa, 4: 6) anlatmaktadır. Ayrıca, Nisa Suresi, miras hukukunu düzenleyerek, usulün (anne-baba), fûruun (çocuklar), kelale yoluyla varis olanların, karı-kocanın, annesi bir olan kardeşlerin, babası bir olan kardeşlerin miras taksimindeki paylarını orantılı bir şekilde belirleyen geniş kapsamlı hükümler içermektedir. (Nisa, 4: 11-12) Kadının hor görüldüğü bir zaman ve sosyal ortam da nazil olan Nisa Suresi; kadınlara nasıl davranılması gerektiğini ve haklarının neler olduğunu belirleyen hükümleri de ihtiva etmektedir. (Nisa, 4: 19) Ayrıca

sure, kendisiyle evlenilmesi haram ve helal olanlar, (Nisa, 4: 22-23) birden fazla nikâh yapma, (Nisa, 4: 3) evlilik te kadınların mağdur olmasını önlemek için verilen mehir, (Nisa, 4: 4) cariye'nin nikâhlanması, (Nisa, 4: 25) yetimlerin nikâhlanması, (Nisa, 4: 6) kadın ve koca arasında ki evlilik hayatının düzenlenmesi, (Nisa, 4: 34) aralarında ki anlaşmazlık esnasında nasıl bir yol izleneceği (Nisa, 4: 35) gibi evlilik hayatını düzenleyen birçok hükmü içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca, toplumun ahlakını yozlaştıran, aile kurumunu yıkan fuhşun cezalandırılmasını, (Nisa, 4: 16) karşılıklı rıza olmaksızın haksız yere başkalarının malının yenmemesini, (Nisa, 4: 29) büyük günahlardan kaçınılması gerektiğini, (Nisa, 4: 31) başkalarının malına göz dikmemeyi de (Nisa, 4: 32) anlatmaktadır. Bütün bu uyarılara rağmen nefisine boyun eğerek bu günahları işleyenleri bir azabın beklediğini eğer ki pişman olup ta tevbe edecekse; tövbesinin ne zaman ve hangi şartla kabul buyrulacağını veyahut ta hangi şartlarda yapılan tövbenin kabul olmayacağını da anlatmaktadır. (Nisa, 4: 17-18)

Surede, Allah (c.c.)'a ortak koşulmaması, yalnızca O'na kulluk edilmesi ve ahiret gününe inanılması gerektiğini ifade eden itikadi konuların yanı sıra; anaya, babaya, yetime, yakın veya uzak komşuya, yolcuya veya emrinin altında bulunan kimselere, kısacası bütün insanlara iyilik edilmesi gibi ahlaki konular da yer almaktadır. (Nisa, 4: 36) Ayrıca, yapılan iyilikle böbürlenilmemesi ve kibirlenilmemesi gerektiğini, cimrilikten kaçınılmasını hatta cimrilik tavsiyesinde bile bulunulmamasını, mal harcamalarında gösterişe kaçılmamasını, (Nisa, 4: 38) kişiler arasında aracılığın iyi bir iş için yapılmasını, (Nisa, 4: 85) biri selam verdiğinde aynı şekilde veya daha iyi bir şekilde selam verilmesini (Nisa, 4: 86) ifade eden ferdi ve sosyal ahlaki hükümler de surede yer almaktadır. Surede, müminlerin bazı seferler sırasında abdest için su bulunmadığında, İslam'ın kolaylık ilkesinin bir gereği olarak teyemmümün nasıl yapılması gerektiği de anlatılmaktadır. (Nisa, 4: 43) Ayrıca, savaş esnasında duyulan korku durumunda namazın kılınmasına izin verilmektedir. (Nisa, 4: 102) Bununla birlikte, sure, eşrefi mahlûkat olarak yaratılan insanların aklını alarak onu esfel-i sefilin derecesine düşüren, kalben Allah (c.c.)'a yönelmekten alıkoyan içkiyi ve bunun alametlerinden biri olan sarhoşluğu yasaklamaktadır. (Nisa, 4: 43) Önceki zamanlarda kendilerine kitap verilen ve kitabın bir kısmına uyup amel eden, diğer bir kısmına uymayarak değiştirmeye kalkan geçmiş ümmetlerden bahsedilerek, onların yaptıklarının ne derece yanlış ve tehlikeli olduğu vurgulanmaktadır. Bu hatalara düşülmemesi ve bu örneklerden ibret alınması gerektiği ifade edilmiş; ayetleri inkâr

edenlerin cezalandırılacağı, inanıp amel edenlerin ise mükâfatlandırılacağı anlatılmaktadır. (Nisa, 4: 150-152) Ayrıca, dilleriyle Allah (c.c.)'a ve Resulüne indirilen Kur'an-ı Kerim'e inandıklarını söyleyen, ancak kalplerinde kin ve nefret barındıran münafıkların gerçek yüzünden, hilelerinden, münafıklığın alametlerinden bahsedilmektedir. Ayrıca, Allah (c.c.) yolunda hicret edene kadar münafıklardan yüz çevrilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. (Nisa, 4: 89) Bu bağlamda, müşrik ve münafıkların kalplerinde gizli olan sırları bile açığa çıkararak, edebi ve belîğ yönden üst seviyede olan Kur'an-ı Kerim'in Allah (c.c.)'ın kelamı olduğu vurgulanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in beşer tarafından yazılmış bir kitap olmadığını ifade ederek, eğer başka birinin tarafından yazılacak olsa içerisinde birçok tutarsızlık ve düzensizliğin bulunacağına dikkat çekilmektedir. (Nisa, 4: 82)

Nisa suresi, İslam toplumunun oluşturulduğu dönemde nazil olması sebebiyle, Müslümanların iç ve dış işlerini düzenleyen birçok şer'i hüküm ve öneriyi içermektedir. Nisa suresi, öz anne, baba veya çok yakınlar aleyhine dahi olsa adil bir hüküm verme gerekliliği, yalancı şahitlikten kaçınılması, heva ve heves uğruna adaletten sapmama, insanlar arasında Kur'an-ı Kerim ile hüküm verme zorunluluğu, (Nisa, 4: 135) kendi nefesine ve başkalarına ihanet edenlerin savunulmaması, (Nisa, 4: 107) bilerek suçsuz olduğu halde başkalarına iftira atmanın günah olduğu, (Nisa, 4: 112) ve bunun yerine Allah (c.c.)'ın rızasını gözeterek iyilik yapma ve insanlar arasında adaleti koruma gerekliliği gibi prensipleri içermektedir. (Nisa,4: 114) Nisa suresi, şirk suçunun diğer günahlara nazaran ne kadar büyük bir günah olduğunu defalarca vurgulayarak, bu affi olmayan günaha karşı şeytanın vaat ve tuzaklarına karşı duyarlı olunması ve her zaman teyakkuzda bulunulması gerektiğini emretmektedir. (Nisa, 4: 116-120) Ayrıca, Allah (c.c.)'ın affının ve mağfiretinin yalnızca tam bir teslimiyetle salih amel işleyen müminlere yönelik olduğunu ifade eder. (Nisa, 4: 124)

Nisa Suresi, Müslümanların iç işlerini düzenledikten sonra dış ilişkilerde de istikrarın sürdürülmesi için düşmana karşı mücadele etmelerini, düşman karşısında ihtiyatlı ve uyanık olmalarını, bütün kalpleriyle Allah (c.c.) yolunda zulme uğrayan ve yardım bekleyen mazlumlar için cihad etmelerini emretmektedir. (Nisa, 4: 95-96) Nisa Suresi, bir müminin diğer mümini kasıtlı olarak öldürmesinin caiz olmadığını, kasıtsız bir şekilde öldürülmesi durumunda ise diyet olarak ödemesi gereken miktarı belirtir. (Nisa, 4: 92)

Ayrıca, cihatta bir kişi mümin olduğunu ifade ettiğinde, ganimet elde etme hırsıyla acele edilip haksız yere öldürme yanılığına düşülmemesi gerektiğini belirtir. (Nisa, 4: 94) Surenin devamında, cihadın ganimet elde etmek için değil, Allah (c.c.) için yapılması gerektiği, asıl ganimetin Allah (c.c.) tarafından verileceği ve Allah (c.c.) yolunda yapılan cihadın ve hicretin ne kadar büyük bir ecir getireceği vurgulanmaktadır. (Nisa, 4: 95-96) Ayrıca, Nisa Suresi Müslümanlara cihattan çekinmemeleri, cihattan kaçmanın ölüme engel olmayacağı ve güçlü kaleler içinde bile olsa ölümün kaçınılmaz olduğunu belirterek, düşman karşısında Müslümanlara teslimiyet ve cesaret aşılacaktır. (Nisa, 4: 78) Ayrıca, Nisa Suresi güven ve korku konusunda bir haberin geldiğinde, bu haberi art niyetle veya iyi niyetle bilmeden etrafa apaçık bir şekilde yaymamayı ve gelen haberi işin ehline bırakmayı emrederek haberlerin denetimli bir şekilde yönetilmesini öğretmektedir. (Nisa, 4: 83) Bununla birlikte, Nisa Suresi Allah (c.c.)'a ve Resulüne itaat etmenin en büyük kurtuluş olduğunu vurgulayarak, isyan etmek ve başkaldırmak durumunda alçaltıcı bir azapla karşılaşılacağını bildirmektedir. Ayrıca, herhangi bir konuda çelişki yaşandığında, bu durumun sadece Allah (c.c.)'ın ve Peygamberinin emir ve yasaklarıyla çözülebileceği belirtilmiştir. Eğer bir konu muhkem bir şekilde anlaşılıyorsa, Nisa Suresi Allah (c.c.)'a ve Resulüne uymak şartıyla, emir ve yetki sahiplerine içtihat etme yetkisinin verilmesi ve Ulü'l emre itaat etme gerekliliği vurgulanmaktadır. (Nisa, 4: 59)

Nisa suresi, Müslüman bir bireyin sosyal hayatını İslami ölçüler çerçevesinde inşa etmeye yönelik önemli ilkeleri içermektedir. Bu ilkeler arasında, şeref veya güç uğruna Müslümanları terk edip Allah (c.c.)'ın ayetlerini inkâr eden, ayetlerle alay eden kâfirlerle dost olmamanın ve bu tür kişilerle aynı mecliste oturulmamasının önemine vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda, Nisa suresinde kimsenin kimlerle dost olabileceğini ve hangi durumlarda bir araya gelebileceğini belirleyen ilkeler ortaya konmaktadır. (Nisa, 4: 139-140) Bu durum, toplumsal kurallar ve düzenlemeler aracılığıyla sağlam bir kulluk bilinci oluşturmayı amaçlayan bir hedefi ifade etmektedir. Ayrıca Nisa Suresi, yapılan iyilik ve kötülüklerin, hem yapan kişi açısından hem de kötülüğe maruz kalan kişi açısından nasıl ele alınması gerektiğine dair yönergeler sunmaktadır. (Nisa, 4: 148-149) Nisa Suresi, ehl-i kitap gibi gönderilen peygamberlere bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmenin yanlış olduğunu vurgulayarak, tüm peygamberlere topyekûn inanılması gerektiğini belirtir. (Nisa, 4: 150-151) Ayrıca, peygamberler olmadan insanların Allah (c.c.)'a karşı bunu delil olarak sunacaklarına dikkat çekerek, insanların iyilikle kötülüğü ayırt etme konusunda bir

kılavuza ihtiyaç duyduklarını ve bu nedenle peygamberliğin Allah (c.c.)'ın emir ve yasaklarını öğrenme ve uygulama açısından gerekli olduğunu ifade eder. (Nisa, 4: 164-165) Bu süreçte, Allah (c.c.)'ın ve meleklerin indirilen ayetlere şahit olduğu vurgulanır. (Nisa, 4: 166) Ayrıca, surede Allah (c.c.)'a büyüklük taslamaktan çekinmeyenlerin sonunun ne olacağına, Meryem oğlu İsa'nın diğer peygamberler gibi bir peygamber olduğuna, teslis inancının yanlış bir inanç olduğuna ve bu batıl inançtan vazgeçilmesi gerektiğine dair açıklamalara yer verilmektedir. Aynı zamanda, ehli kitabın taşkınlık yaparak Hz. Meryem'e iftira ettiği konusu da surede ele alınmaktadır. (Nisa, 4: 171-173)

3.4. Müslüman Kimliğin İnşasında Nisa Suresinin Yeri Ve Önemi

Nisa Suresi, nazil olduğu dönemin sosyal şartlarının inşaya müsait bir konumda olması ve içerdiği konular itibariyle Müslüman bir kimliğin inşa edilmesine yönelik ana unsurları içermektedir.

3.4.1. Nisa Suresi'nin Muhtevası ve Kimlik İnşasındaki Rolü

Kur'an-ı Kerim'in hükümleri, her çağda ve toplumda geçerli olan evrensel hükümlerdir. Belirli bir olay üzerine nazil olan bu evrensel hükümler, zaman içindeki değişimlere rağmen, her dönemde insanların yüce bir kimlik inşa edebilme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, Kur'an-ı Kerim'deki her sure, kendine özgü bir özellik, işaret ve bütün mevzuların etrafında döndüğü bir mihverî içinde barındırır. Bu özelliklerin gereği olarak, her surenin konuları, kendisine özgü olan mihver etrafında özel bir düzenle birleşmektedir. İşte Kur'an-ı Kerim'in bu nizamı, surelerin özelliklerini ve amaçlarını ortaya koymaktadır. Nisa Suresi de, içerdiği kelimeler, ayetler ve bölümlerle belirli bir amacı hedeflemektedir. Bu sure, İslam'ın erken dönemlerindeki cahiliye devrine ait izleri ortadan kaldırarak, İslam'a özgü bir düzenin kurulmasına katkı sağlamış ve Müslümanlar arasında özgün bir kimlik inşasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, bu kimliğin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla, korku, sevgi, cesaret gibi duyguları da etkili bir şekilde devreye sokmuştur. Nazil olduğu dönemin insanlarını cahiliye bataklığından çıkararak bu ilahi inşa, günümüzde de tüm insanlığı kimlik krizinden kurtararak fitratına uygun kodları içinde barındıran İslami kimliği inşa eder. İlahi inşa metodunda insan; düşünce ve prensiplerini, kanun ve hükümlerini, ölçü ve değerlerini Allah (c.c.)'tan alarak, insana kul olma bağından kurtulur ve yalnızca yaratıcısına kul olur. İşte cahiliye dönemindeki bireylerin kimliği ile İslami kimliğin ayrılma noktası burasıdır. Nisa Suresi

de, bu ayrılma noktasını son derece açık bir şekilde belirginleştirerek herhangi bir tereddüte yer vermemektedir.

Nisa Suresi, Müslümanların Medine'ye hicret etmelerinin ardından, İslam toplumunun oluşmaya başladığı dönemde nazil olmuştur. Hicretin sonrasında, Müslümanların yeni bir kimlik oluşturduğu ve İslam devletinin temellerinin atıldığı zamanlarda nazil olmuş olması, Nisa Suresi'nin içeriğinde İslami bir kimliğin inşa edilmesi için gerekli metodları ve mesajları barındırdığını ifade etmektedir. Söz konusu sure, Müslüman kimliğinin oluşturulmasına katkı sağlayan unsurları detaylı bir şekilde ele alırken, Medine'de gelişen İslam Devleti mensuplarının karşılaştıkları olaylara verdikleri tepkileri, İslam düşüncesini ve bu düşünceden kaynaklanan ölçü ve değerleri ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Bu sure, sadece İslam'ın özgün ve geçerli bir kimliği inşa etme sürecini içermekle kalmayıp aynı zamanda İslam toplumunun oluşmasını ve gelişmesini sağlayan emir ve hükümleri de içermektedir. Bu hükümler, tam anlamıyla insan fitratına uyumlu olan Rabbani bir inşa metoduna dayanmaktadır. Ayrıca, bu hükümler sayesinde cahiliye devri adetleri yerini, İslam'ın güzel ve anlamlı adetlerine bırakmıştır. Bu hükümler sayesinde, cahiliye devrinde esfel-i safilin seviyesinde olan insan, merhale merhale yükselerek hak ettiği konum olan eşref-i mahlûkat seviyesine ulaşmıştır. (Kutub, 1971)

İnsanın halleri değişse de, özü ve fitratı sabittir. İnsanın hayatında gerçekleşen çeşitli değişiklikler, onun özünü ve fitratını değiştirmez. Bu sebeple, sabit bir fitrata sahip olan insanın ihtiyaçlarını sadece kendi fitratına uygun, aynı kaynaktan türeyen hükümler, yani Kur'an-ı Kerim, karşılayabilir. Çünkü İslami kimliği inşa eden ayetlerin içerdiği emir ve yasaklar manzumesi, temel esasları ve prensipleri bakımından değişmez bir nitelik arz etmektedir. Dolayısıyla, Nisa Suresi'nde yer alan ilahi nizam ve hükümler, İslam'ın ilahi inşa metoduyla Müslüman kimliği oluşturmayı, İslami bir toplum yapısını geliştirmeyi ve bu toplumu korumayı amaçlayan emirleri, yasakları ve öğütlerin büyük bir kısmını içermektedir. Ayrıca Nisa Suresi, cahiliye devrindeki bozulmuş düzenin İslami düzenle değiştiğini ve geliştiğini açıkça gösterdiği gibi, çevresindeki Müslümanlara göz diken müşriklerden, münafıklardan, ehli kitaptan özellikle de Yahudilerden oluşan düşmanların hilelerini, oyunlarını, bozuk tasavvurlarını ve kötü yollarını açığa çıkararak, bu konularda İslami prensip ve düzeni ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, sureyi okurken haram

yollarla geçimin sağlandığı, yetimlerin ve kadınların haklarının gözetilmediği, aile yapısının üzerine kurulduğu, kadının sürekli zulme maruz kaldığı, ailenin temellerinin kökünden sarsıldığı, insan haklarının ayaklar altına alındığı ve adaletin olmadığı bir topluluk ve kimlikle karşılaşıyoruz. Dolayısıyla, Nisa Suresi, cahiliyye devrinden arda kalan bu kalıntıları temizleyerek İlahi nizam ile erdemli ve faziletli bir kimlik inşa etmektedir. (Kutub, 1971)

3.4.2. Nisa Suresinin İlk Ayeti ve Kimlik İnşası

Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir. (Nisa,4:1)

İnsanın Yaratılışı ve Kimliği

Kimlik, bireyin kişisel özelliklerini, kültürel bağlamını ve kökenini belirten, bireyin konumlandırılmasına katkı sağlayan bir kavramdır. Nisa Suresi'nin başlangıç ayeti de, insanların yaratılışına, kimliklerine ve kökenlerine dair önemli mesajlar içermekte ve bu hususlara vurgu yapmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de, ilk yaratılan insan olan Âdem (as)'ın, şekillenebilir özlü balçıktan ve çamurdan yaratıldığı (Hicr, 15: 26) ve Allah (c.c.)'ın ona ruhundan üfleyerek can verdiği (Secde, 32 :9) ifade edilmektedir. Nisa Suresi'nin ilk ayetinde ise Allah (c.c.), insanı yoktan var edip yarattığını ve daha sonra ondan da eşini yarattığını, bu iki insandan da erkek ve dişi birçok çocuk ve torunlar yaratıp dünyaya yaydığını ifade etmektedir. (Nisa, 4: 1) Nisa Suresi'ndeki bu ayet, insanın kimliğini, cismani ve ruhani kökenini anlamak bakımından önem taşımaktadır. Ayet, insanın topraktan yaratılmasına rağmen diğer canlılardan üstün olduğunu vurgulayarak, yaratılışındaki özel konumu üzerinde düşünmeye yönlendirmektedir. Ayrıca insan, bu ayet aracılığıyla yaratıcısının sonsuz kudretini idrak eder ve bu nimeti değerlendirme sorumluluğunu hisseder. (Kutluer, 200: 320) Dolayısıyla, insanların bir babadan gelme kardeşler olduğu ve tek bir yaratıcıdan yaratıldığı gerçeğinin kavranması, bireylerin şuurlu bir bilinç seviyesine yükselmesine ve var oluş gayesini gerçekleştirmesine olanak tanır.

Nisa Suresi'nin ilk ayetinde geçen “tek bir nefsten meydana gelmek” ifadesiyle, dünya üzerindeki tüm insanların tek bir aileye, bir esasa, bir yaratıcıya ve bir Rabbe bağlı

olduğu vurgulanmaktadır. (Kutub, 1971) Yani insan hayatının, aile temeli üzerine kurulu olduğu, rahim bağları ile birbirine bağlı bulunduğu ifade edilmiştir. Bu bağın vurgulanması ve anlamlandırılmaya çalışılması, insanın vicdanına doğrudan etki ederek Müslüman bir kimliğin inşa edilmesine katkı sağlamaktadır. İnsanlar, tek bir soydan türemiş olduklarının ve temelde akraba olduklarının farkına vardıklarında, soy ile övünme, riya, haset, kibir, yalan gibi olumsuz özellikleri terk etmeye ve yerine ihlas, samimiyet, güvenilirlik, alçak gönüllülük gibi olumlu özellikleri benimsemeye çaba gösterirler. Ayrıca, bireyler toplum içinde mevcut olan zulüm, haksızlık, iftira, fitne gibi olumsuz davranışları terk ederek, adalet, emniyet, hoşgörü, huzur gibi olumlu davranışları inşa etmeye gayret ederler. Aynı zamanda, toplumun en temel yapısı olan ailelerdeki düzen, İslam coğrafyasındaki nizam ve hatta tüm insanlık arasındaki intizam, bu temel ilkeyle sağlanabilmektedir. (Kutub, 1971) Bu durumda, birey, öz kardeşine yönelik kaçındığı olumsuz davranışları genel olarak tüm insanlık üzerinde uygulamaktan kaçınır. Konuyla ilgili olarak, Fahreddin Razi'nin "Mefâtîhu'l Gayb" adlı eserindeki ifadesi şu şekildedir: "Sizi tek bir candan, bir şahıstan yaratan Rabbiniz, aslında hepinizi bir babadan gelen kardeşler olarak yaratmıştır. Bu sebeple, hepiniz insanlar olarak birbirinize kardeşiniz ve bir yaratıcının yaratıkları olarak birbirinizle ilişkilisiniz. Bu prensipler, ...kardeşlik haklarına saygı göstermeyi ve Rabbinizin emrine aykırı davranışlardan kaçınmayı içermelidir." (Razi, 1988)

Rabb İsmi ve İnşa Boyutu

İlahi vahyin tamamı, Hz. Muhammed vasıtasıyla tüm insanlığa yönelik bir hitap içermektedir. Kur'an-ı Kerim içerisindeki bu hitaplar, bazen belirli bir gruba yönelik olsa da, genelde evrensel bir kapsama sahip olup bütün insanlığı hedeflemektedir. Örneğin, bazı ayetler "Ey iman edenler" ifadesiyle başlarken, diğerleri "Ey insanlar" hitabıyla başlamaktadır. Nisa Suresi'nin ilk ayetinde yer alan "Ey İnsanlar" hitabı da, insanların Allah (c.c.)'a olan kul olmalarından kaynaklanan genel bir hitaptır. Nitekim bu hitap aracılığıyla, tüm insanlara genel bir çağrı yapılarak, yaratıcılarına itaat etmeleri ve bağlanmaları amaçlanmaktadır. (Bayram, 2017: 165) Ayetin tüm insanlığa hitap ettiğini gösteren bir diğer husus ise, "Allah'a itaatsizlikten sakının" ifadesi yerine "Rabbinize itaatsizlikten sakının" ifadesinin kullanılmasıdır. Bu ifadeyi açacak olursak, insanların yaratıcı ile kulluk ilişkisinde "Allah ve ilâh" terimleri kullanılırken; insan olarak yaratılma, terbiye edilme ve yetiştirilme ilişkilerinde ise "Rabb" ismi kullanılmaktadır. (Karaman vd., 2020: 762) Çünkü sözlükte, "terbiye eden, ıslah edip geliştiren, mâbud gibi anlamlara gelen "Rabb" ismi; terim olarak ise, "Bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe

kademe inşa edip geliştiren” anlamına gelmektedir. (Topaloğlu, 2007: 373) Rabb ile ilişkilendirilen Rububiyet terimi ise, “Bir şeyi, tabiatında var olan yetenek ve ihtiyaçlarına uygun bir biçimde safha safha geliştirmek ve onu en mükemmel durumuna kavuşturmak” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bu kavram, bir varlığın olası en yüksek yetkinliğe erişebilmesi için adım adım ve safha safha, rahmetin etkisiyle olgunluğa ulaştırılma sürecini ifade eder. (Topaloğlu, 2005:205) Allah (c.c.), tüm insanlığın ve evrendeki her varlığın Rabb’idir. Bu bağlamda, Allah (c.c.)’ın Rabb ismiyle tüm insanlara hitap etmesi, bütün insanların kimliğini fitratlarına uygun bir şekilde inşa ettiğinin, belirli özellikler içinde var olmalarına olanak sağladığının, kötü ahlaki davranışlardan kaçınmalarını teşvik ederek terbiye ettiğinin ve nihayetinde insanın karakterini ıslah ederek olgunluğa erdirdiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla, Nisa Suresi’nin genel bir hitapla başlamasının ardından “Rabb” ismiyle devam edilmesi, bu surenin temel hedefinin, Allah (c.c.)’ın rehberliğiyle tüm bireylerin karakter ve benliklerini terbiye ederek, Müslüman kimliğini inşa etmelerini sağlamak olduğunu göstermektedir.

İlahi Gözetleme ve İnsan Kimliği Üzerindeki Etkisi

Nisa Suresi’nin birinci ayetinde insanın yaratılışı anlatıldıktan sonra, özellikle “Rabb” ismi kullanılarak, Allah (c.c.)’ın insan üzerine bahsettiği terbiye ve ihsana vurgu yapılmıştır. Ayetin devamında, Allah (c.c.)’ın hâkimiyet ve heybetine işaret edilirken, insanlara, O’ndan sakınmaları gerektiği, akraba haklarına saygı göstermeleri gerektiği öğütlenmiş ve Allah (c.c.)’ın insanlar üzerinde gözetleyici olduğu vurgulanmıştır. Allah (c.c.)’ın iradesi olmaksızın, âlemdeki canlı ve cansız bütün varlıkların herhangi bir hareketi dahi mümkün değildir. Aynı şekilde, hiçbir haber Allah (c.c.)’ın ilmi ve iradesinin kapsamı dışına çıkamaz. Bu bağlamda, Allah (c.c.)’ın bilgisi ve iradesi dışında hiçbir şey gizli kalmaz. Çünkü Allah (c.c.), yaratmış olduğu kullarının tüm durumlarını ve hareketlerini sonsuz ilmiyle bilmekte, aynı zamanda onların aldıkları nefesi dahi eşsiz kudretiyle işitmektedir. Bu durum, Allah (c.c.)’ın kendi ifadesiyle kuluna şah damarından daha yakın bir şekilde her yönden kuşatmasının bir göstergesidir. Dolayısıyla, Allah (c.c.)’ın bir an bile gafil duruma düşmeyeceğini bilmemiz, O’nun yarattıklarının her anını bilmesi, işitmesi, can vermesi veya canını alması konusunda herhangi bir aksaklık meydana gelmeyeceğini de kavramamıza olanak tanır. (Topaloğlu, 2007: 431)

Bu tür bir ilim ve kudretin kul üzerinde tecellisi, kişinin duygu, düşünce ve davranışlarının tamamının Allah (c.c.)'ın ilmi ve kudreti tarafından kuşatılarak görülüp işitildiğinin farkına varmasıyla gerçekleşir. Bu bağlamda, insan, muhsin bir kul olma ve hayırlı ameller gerçekleştirme çabası içine girer. Çevresinde onu gözetleyen kimse olmasa bile, kötü amel işlemekten kaçınır. Çünkü o, Allah (c.c.)'ı görmese dahi, Allah (c.c.)'ın kendisini her an gördüğünün bilincindedir. (Sofuoğlu, 2009: 202-203) Allah (c.c.)'ın gözetimi ve kontrolü altında olduğunun bilincinde olan bir birey, yaratıcısının tayin ettiği istikamet doğrultusunda kimliğini inşa eder. Ayrıca, bu şuur doğrultusunda ilerleyebilen her birey, hal ve hareketlerine düzen vererek her zaman salih amellerde bulunmaya ve salih bir kul olmaya gayret eder. Aksi takdirde, duygu, düşünce ve eylemlerinin bir güç tarafından gözetlenip denetlenmediğini düşünen bir birey, her türlü kötü davranışı meşru olarak görebilir. Zira Allah (c.c.)'ın gözetiminde olduğunun bilincinde olmayan bir bireyin kontrol mekanizması, kendi arzuları, istekleri ve akli tarafından belirlenir. Bu durumda birey, davranışlarını iyi veya kötü olarak ayırt etmeden, sadece akıl ve nefsinin yönlendirmesine uygun hareket eder. Bu durum, hem birey hem de toplum için karşı konulamaz bir hale gelir. Çünkü her bireyin nefsani duyguları ve akıl süreçleri farklılık gösterebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NİSA SURESİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KİMLİĞİN İNŞASI

İslam dinine mensup olan kimselerin sahip oldukları sosyal kimliğe “Müslüman kimliği” denir. İslam dininin inanç esaslarına kalben inanmakla kazanılan Müslüman kimliği, bu dinin emir ve yasaklarına riayet edilerek inşa edilmeye başlar, bu emir ve yasakların insan yaşamının her alanında uygulanmasıyla devam eder ve insanın karakterinde ahlaki bir olgunluğa ulaşmasıyla da nihai bir seviyeye ulaşır. Müslüman kimliği inşa eden birçok farklı konuyu içeren Nisa Suresi ise Müslümanların, cahiliye döneminin hüküm sürdüğü Mekke’den İslam toplumunun şekillenmeye başladığı Medine’ye hicret etmelerinden sonra nazil olması sebebiyle Müslüman kimliğinin inşasına yönelik emirleri, yasakları, hukuki ve ahlaki ilkeleri, toplumsal ilişkilere dair çeşitli ve kapsamlı konuları içermektedir. Bununla birlikte, Nisa suresi bağlamında Müslüman kimliğinin inşası genellikle itikadi, ameli ve ahlaki boyutlar olmak üzere üç temel düzeyde gerçekleşmektedir. Bu başlıklar altında ele alınan tüm konuların, Müslüman kimliğinin oluşumuna nasıl katkıda bulunduğunu ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

4.1. İtikadi Açıdan Müslüman Kimliğinin İnşası

4.1.1. İnanç Esaslarına İman Etmek

İnanç, “bir düşünceye gönülden bağlanmak, birine duyulan güven duygusu, bir kimse ya da şeyin doğruluğunu sarsılmaz bir duygu ile benimsemek” anlamına gelmektedir. (Altıntaş, 2013) İslam dininin temelini ve özünü oluşturan inanç esasları, ağacın özünü oluşturan köke benzer. Nasıl ki ağacın kökü sağlamla filizlenir, dallanır, meyveler verir. İnanç esasları da sağlam bir temel üzerine inşa edilirse, bireyin kişiliği, kimliği ve karakteri de sağlam olur. (Tüzün, 2022) Bu nedenle, inanç esasları kişinin kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kur’an-ı Kerim’de de imanın önemi defalarca vurgulanmış ve Allah (c.c) iman eden müminlere şöyle hitap etmiştir: “Ey iman edenler! Allah’a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapmıştır.” (Nisa, 4: 136) Nisa Suresi’nde bulunan bu ayet, İslam’ın inanç esaslarını belirlemektedir.

İman esasları arasında yaygın olarak zikredilen “kaza ve kadere iman” esası, Kur’an-ı Kerim’de doğrudan zikredilmese de; birçok ayette, örneğin “Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile! Kendilerine bir iyilik dokunsa ‘Bu Allah’tan’ derler, başlarına bir kötülük gelince de ‘Bu senden’ derler. ‘Hepsi Allah’tandır’ de. Ne oldu bu topluluğa ki bir türlü söyleneni anlayamıyorlar!” (Nisa, 4: 78) ayeti gibi, ölüm dâhil bütün her şeyin Allah (c.c.)’ın takdirine ve kazasına bağlı olduğu zikredilmiştir. Ayrıca Allah (c.c.)’ın ilim ve irade sıfatları kadere imanı, kudret ve yoktan var etme sıfatları ise kazaya imanı gerektirmektedir. Bununla birlikte Sahihayn’da yer alan ve Hz. Ömer tarafından rivayet edilen “Cibril hadisi” olarak anılan hadiste, Cebrail (a.s) asli suretinde Hz. Peygamber (s.a.v.)’a gelip “İman, İslam ve İhsan kelimelerinin ne olduğunu sorduğunda, verilen cevap karşısında “Doğru söyledin” diyerek tasdik etmiştir. Bana imandan haber ver dediğinde Hz. Peygamber (s.a.v.), “Allah’a, Allah’ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe bir de hayrı ve şerriyle kadere iman etmendir” şeklinde buyurarak kadere imanı inanç esasları arasında zikretmiştir. (Müslim, İman: 1) Bütün bu deliller, kaza ve kadere iman konusunun inanç esaslarına dâhil olduğunu göstermektedir. Zikredilen bu inanç esaslarının her biri, Müslüman kimliğini inşa edecek birçok farklı boyutu içermektedir.

Allah’a İman

İnanç esasları, İslam’ın temelini ve özünü oluşturur. İnanç esaslarının özünü ve ilkinin oluşturan unursa Allah (c.c.)’a iman esasıdır. İnsanlık tarihine retrospektif bir bakış yaptığımızda, insanın fitratı gereği sürekli bir üstün güce inanma eğiliminde olduğu görülür. İnsanın kim olduğunu, neden var olduğunu anlama süreci, yaşamını anlamlı hale getirme çabası ve dünyaya anlam yükleme gayreti, kimlik inşasını her mekânda ve her dönemde kalıcı bir şekilde gerçekleştirmesi, yalnızca ilahi ve evrensel bir kudreti tanımaya ve iman etmeye bağlıdır. Bu ilahi kudret, hiç şüphesiz ki Allah (c.c.)’tır. (Pişgin, 2020: 208) Ayrıca Allah (c.c.), “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır” (Nisa, 4: 126) buyurarak gücün ve kudretin sahibinin kendisi olduğunu bildirmektedir. Bununla birlikte bize kendi ruhundan üfleyerek (Secde, 32: 30), yokluk âleminden varlık âlemine çıkararak (En’âm, 6: 165), inkâr edilmeyecek kadar çok nimeti bahşeden (Nahl, 16: 18) Allah (c.c.)’a iman etmek, İslami bir kimliğin oluşması için en temel esastır. Zira kişi, Allah (c.c.)’a iman etmekle hayatının maddi ve manevi yönünü anlamlandırmaktadır.

İnsanın görüş ufku, nefsanî ve maddî dünyadaki arzuları, ilgi alanları ve istekleri ile sınırlıdır. Korku, endişe, mutluluk ve hüzn gibi duygular, sadece bu sınırlı dünya içindeki şeylerle ilişkilendirilebilir. Allah (c.c.)'a iman eden bir kimliğe sahip olan kişinin görüş ufku, Allah (c.c.)'ın mülkiyetindeki sonsuzluğa doğru genişler. Duygu, düşünce ve fikir dünyası bu sınırdan taşarak bütün âleme yönelir. Bu noktada hayata nefsanî ölçülerle değil, ilahî ölçülerle bakar. Ufkunun genişlediği Müslüman birey, iyi ve kötü her şeyin Allah (c.c.)'tan geldiğine inanır (Nisa, 4: 78) ve bu inançla teskinîyeti benimser. Zararların ve belaların sadece O'nun tarafından def edildiğine inanarak cesaret kazanır. Ayrıca göklerde ve yerde her şeyin sahibinin Allah (c.c.) olduğunu görüp, sadece O'na güvenilmesi gerektiğini anlar (Nisa, 4: 132), bu da tevekkül ve teslimiyet sahibi olmasını sağlar. O halde, Allah (c.c.)'a iman eden bir kimliğe sahip kişi, tüm faaliyetlerinde Allah (c.c.)'ın rızasını gözetir, riya yapmaktan kaçınır ve düşünce ile eylemlerinde kararlılıkla hareket eder. Böylelikle alçak ve zelil bir konum olan kula kul olma durumundan yüce ve engin bir konum olan Allah (c.c.)'a kul olma durumuna yükselir ve nefsini değerli kılan bir kimlik inşa eder. Allah (c.c.)'ı tanımayan ve iman etmeyen bir kimse ise dünyada sadece kendi menfaatine göre hareket eder, beşerî güç ve hâkimiyet karşısında boyun eğerek ve insanlardan medet umar. Yaptığı işlerde sadece insanların takdirini elde etmek için çaba sarf eder (Mevdudî, 1968: 5)

Allah (c.c.)'a iman eden bir kimliğe sahip kişi, sürekli olarak Allah (c.c.)'ın kendisini gözetlediğini bilir ve bu nedenle ailesinin, akrabalarının, komşularının ve etrafındaki herkesin haklarına saygı gösterir. (Nisa, 4: 1) Aynı şekilde gizli ve açık her durumun sürekli gözetlendiğini ve hiçbir şeyin gizli kalamayacağını bilen kişi, kendisini daima kontrol altında tutar ve Allah (c.c.)'ın kulun fitratına uygun emirlerini ve yasaklarını yerine getirmeye çalışarak hem kendi hayatını hem de çevresini inşa eder. Ayrıca, Allah (c.c.)'ın zerre kadar haksızlık etmeyeceğine, en küçük bir iyiliği bile büyük ölçüde mükâfatlandıracağına inanan ve iman eden kişi, hayırda yarışmak için büyük bir çaba gösterir. (Nisa, 4: 46) Kendisini yalandan, gururdan, mal ve dünya hırsından, zayıf olanlara zulmetmekten ve haksızlık yapmaktan korumaya çalışır. Allah (c.c.)'a iman eden bir kimliğe sahip olan kişi, Allah (c.c.)'ın rahmetine inanır ve ümitsizliğe kapılmaz. Başına gelen her türlü musibeti sabır ve teslimiyetle karşılar ve sıkıntılardan daha da güçlü bir şekilde çıkar. Yaşadığı veya yaşayacağı tüm acıları ve zorlukları Allah (c.c.)'ın bir

imtihanı olarak görür (Nisa, 4: 78) ve Allah (c.c.)'ın hikmetini sorgulamaz. Bu durum, peygamberlerde en açık şekilde görülmüştür. (Duhan, 44: 20) Tarihte Allah (c.c.)'a gerçek anlamda inanan tüm şahsiyetler, başlarına gelen felaketlerle baş etme gücünü ve sabrı Allah (c.c.)'a olan imanlarından almışlardır. Çünkü Allah (c.c.)'a olan iman, kişiyi metanet, cesaret ve şecaat sahibi yapar (Mevdudi, 1968: 2-5) Dünya içinde hiçbir yöntem, yaptırım ya da eğitim sistemi, bu erdemleri insanlara kazandıramaz. Tüm bu erdemler, yalnızca Allah (c.c.)'a iman esasıyla kazanılabilir.

Meleklerle İman

Sözlükte “haberci, elçi; güçlü kuvvetli, tasarrufta bulunan, yöneten” anlamlarına gelen melek, (Erbaş, 2004: 37) terim olarak ise “farklı sûretlere girebilen ve duyularla algılanamayan nûrânî varlıklar” şeklinde ifade edilmektedir. (Özervarlı, 2004: 40) Duyularla algılanamayan varlıklar olmaları sebebiyle, meleklerin mahiyeti hakkında tam ve kesin bir tanım yapmak mümkün değildir. Bu nedenle, meleklerle ilgili tanımlar yapılırken, melekleri diğer varlıklardan ayıran özellikler üzerinden tanımlamalar yapılmıştır. Bu bağlamda, meleklerin farklı suretlere bürünebilme yeteneğine sahip oldukları, son derece zor görevleri başarıyla yerine getirebildikleri, Allah (c.c.)'a tam bir itaat ve ibadet halinde oldukları, cinsiyet gibi fiziksel özelliklere sahip olmadıkları, nurani bir varlık oldukları, madde âleminde algılanamadıkları ve Allah (c.c.)'ın en değerli kulları oldukları ifade edilmiştir. (Tefâtânî, 1998) Kur'an-ı Kerim'e göre, Allah (c.c.)'ın gücünü ve kudretini simgeleyen meleklerle iman etmek, Allah (c.c.)'a iman etmenin tamamlayıcı bir unsurudur. (Pişgin, 2020: 213) Bu nedenle, Nisa Suresi'nde, inanç esaslarını inkâr edenlerin sapkın olduklarına dair bir ayette, Allah (c.c.)'a imanın inkârından sonra meleklerle imanın inkârı da vurgulanmıştır. Bu ayet şu şekildedir: “Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapmıştır.” (Nisa, 4: 136)

Meleklerle iman, Müslüman bir kimliği inşa edecek önemli özellikleri kazanmak açısından büyük bir öneme sahiptir. Çünkü melekler, insanların gizli veya açık yaptıklarını işitip kayıt altına almaktadırlar. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilir: “Yoksa onlar, gizlediklerini ve fısıldaştıklarını bizim işitmediğimizi mi sanıyorlar! Hayır, doğrusu şudur ki onların yanındaki elçi meleklerimiz her şeyi kaydediyorlar.” (Zuhruf, 43: 80) Bu kayıtlar, insanların kıyamet gününde hesap vermesi için kullanılacak ve her insan,

yaptıklarının karşılığını görecektir. (Casiye, 45: 28-29) O halde, meleklerle iman eden bir kimliğe sahip kişi; meleklerin kendisini gözetlediğini, yaptığı her iş ve eylemi kayıt altına aldığını ve kıyamet gününde karşısına çıkacağını bilir. Bu nedenle, hayatının her anında bu gerçeği göz önünde bulundurur ve davranışlarını sürekli olarak muhasebe eder. Böylece Allah (c.c.)’ın emir ve yasaklarına uymaya çalışır, içindeki saflığı korur ve düzenli bir yaşam tarzı benimseyerek nizam ve intizam sahibi bir birey olur. Meleklerle iman eden kimliğe sahip bir kişi, meleklerin Allah (c.c.)’ın izniyle müminlere yardım ettiğine inanır. Bu inançlarına, Bedir Savaşı gibi sayıca üstün olmayan bir orduya binlerce meleğin yardım etmesi (Enfâl, 8: 9) gibi olaylar dayanak oluşturur. Bu bilinçle, zor durumlarla karşılaştığında dahi Allah (c.c.)’ın yardımına güvenir ve yalnız olmadığını bilir. Böylelikle meleklerin varlığına inanan bir kimse, cesaret ve şecaat sahibi güçlü bir kimliğe sahip olur.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in hadislerinde melekler ve insanlar ile ilgili kişinin ahlaki değerlerini geliştirecek ve daha iyi bir Müslüman kimliği oluşturmak için rehberlik edebilecek çeşitli rivayetler zikredilmektedir. Örneğin, melekler, müminlerin namazlarını eda etme hususunda dikkatli ve titiz olduklarına dair Allah (c.c.) katında şahitlik ederler. (Buhârî, Mevâkîtü’s-salât: 16) Malını Allah (c.c.) yolunda harcayan kimsenin servetinin katlanarak artması için Allah (c.c.)’a dua ederler. (Buhârî, Zekât: 27) Ayrıca, Allah (c.c.)’ın rızasını umarak ilim öğrenmeye gayret eden talebeler için de kanatlarını onların geçtikleri yere sererek onlara hürmet ve manevi olarak destek gösterirler. (Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân: 15) Bu hadisler neticesinde meleklerle iman eden bir kimliğe sahip kişi, ilim öğrenmenin yüce bir fazilet olduğunu anlar, ilim meclislerinden uzak kalmamaya özen gösterir ve kişisel gelişimine katkıda bulunmak için bilgi sahibi olmaya çalışır, günah işlemekten çekinir ve ibadetlerini düzenli bir şekilde yerine getirir. Malın ve mülkün gerçek sahibinin Allah (c.c.) olduğunu bilir ve Allah (c.c.)’ın yolunda infak etmekten kaçınmaz. Ayrıca, Allah (c.c.) yolunda infak edilen malın daha fazla kazanç getirdiğini anlar ve cimrilik gibi kötü alışkanlıklardan arınmaya çalışır, İslam’ın öngördüğü cömert bir Müslüman olma yolunda çaba sarf eder.

Peygamberlere İman

İslam’ın temel inanç esaslarının zikredildiği Nisa Suresi’nde, yer alan bir diğer esas Peygamberlere iman esasıdır. (Nisa, 4: 136) Peygamber kelimesi Farsça kökenli bir kelime olup, sözlükte “haber getiren, elçi ve aracı” anlamına gelmektedir. İslam teolojisi ve

terimlerinde ise peygamber, “Allah’ın kulları arasından seçtiği, emirlerini, yasaklarını, insanların dünya ve ahiret saadetlerine vesile olacak şeyleri vahiy yoluyla kendisine bildirdiği ve bu vahiyleri insanlara ulaştırmakla görevlendirdiği elçiye verilen isimdir.” (Tüzün, 2022: 71) şeklinde tanımlanır. Kur’an-ı Kerim ve hadis kitaplarında, “peygamberlik” kelimesi yerine “nübüvvet ve risalet” kelimesi, “peygamber” kelimesi yerine ise “resul ve nebi” kelimeleri kullanılmaktadır. (Yavuz, 2007: 257) Nübüvvet; ilk insan (Nisa, 4: 1) ve ilk peygamber (Âl-i İmrân, 3: 33) olan Hz. Âdem (a.s.) ile başlayarak “Hatem’ül Enbiya” olarak adlandırılan (Ahzab, 33: 40) Hz. Muhammed (s.a.v.) ile son bulan ve bütün insanlığa gönderilen bir müessesesidir. Nübüvvet, İslam’ın en temel inanç esaslarından biridir. Bu nedenle, inanç esaslarının anlatıldığı ayetlerde, Allah (c.c.)’a iman esasından hemen sonra peygamberlere iman esasına vurgu yapılmıştır (Nisa, 4: 136) Nübüvvetin varlığını inkâr etmek, aslında peygamberlerin insanlara Allah (c.c.) tarafından iletilen ilahi emir ve yasakları inkâr etmek anlamına gelir. Dolayısıyla, bu, dinin tüm inançlarını reddetmek anlamına gelir. Bu nedenle, peygamberlere inanmadan diğer inanç esaslarını kabul etmek pek mümkün değildir. Çünkü peygamberler, diğer inanç esaslarının insanlara iletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, peygamberlerin en temel görevleri şunlardır: İnsanları Allah (c.c.)’a ibadet etmeye çağırarak (Enbiya, 21: 25), hem dünya hem de ahiret mutluluğunu elde etmelerine yardımcı olmak, doğru yolu göstererek insanlara rehberlik etmek (İbrahim, 14: 5), kötü huylardan arındırmak için güzel bir örnek teşkil etmek, maddi ve manevi konularda bilmedikleri temel hakikatleri öğretmek (Bakara, 2: 151) ve en önemlisi ilahi mesajları insanlara iletmektir.

Peygamberlere iman, Allah (c.c.)’a imanın bir gereğidir. Allah (c.c.), akledip düşünen bir varlık olarak yarattığı insana, birtakım sorumluluklar yüklemiş, insanın varoluş gayesini ve bu gaye doğrultusunda ki mükellefiyetlerini bilip öğrenmesi için de peygamberlerini göndermiştir. (Altıntaş, 2013: 195) İnsan için akıl her şeyin ölçüsü olmadığı gibi, her şeyi akılla ölçebilmek de mümkün değildir. Çünkü akıl, iyi ve kötü olan şeyleri büyük bir oranda ayırt edebilse de; heva, heves ve his gibi faktörlerle etkilenmeye müsait bir yapıya sahiptir. Ayrıca akıl gücü, bütün insanlarda farklı seviyelerde bulunmakta ve aklın kapasitesine dâhil olan konularda bile insanlar arasında ayrı düşünceler ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle, Allah (c.c.)’ın varlığını ve birliğini, Allah (c.c.)’ın emir ve yasaklarını, peygamberler aracılığıyla öğretilen ahlaki değerleri, insanların eylemlerinin sonuçlarını, ölüm ve sonrasını içeren gizli konuları, melekler, cinler gibi

soyut varlıkların varlığını ve niteliğini anlama konularında bir kılavuza, yani peygambere ihtiyaç vardır. (Maturidi, 1979: 176-210) O halde, peygamberlere iman eden bir kimliğe sahip Müslüman, aklının şüpheliği, şeytanın vesveseleri, nefsinin kaypak yapısı ve olumsuz sosyal etkiler gibi zorlayıcı faktörlere rağmen yaratılışının anlam ve amacını kavrar, Allah (c.c.)'ın koyduğu emirleri ve yasakları, helal ve haramları ayırt eder ve iman esaslarına şüphe karıştırmadan doğru ve sağlam bir inanç yapısına sahip olur.

İnsanoğlu, aşkın bir varlığa iman ve ibadet etme, manevi olarak güç alabilme isteğine sahiptir. İnsanlar, peygamberlerin getirdiği ilahi vahyi göz ardı ettikleri zaman, Allah (c.c.)'ın bahsettiği nimetlere nasıl şükredeceklerini, ibadet etmek istediklerinde de nasıl ibadet edeceklerini bilemezler. Bunun yerine kendine özgün ibadetler, ritüeller ve ayinler geliştirmeye çalışırlar. Oysa peygamberlere iman eden bir kimliğe sahip kişi, hangi ibadetlerin farz, sünnet veya nafil olduğunu, hangilerinin faziletli olduğunu, yapacağı ibadetlerin ne zaman, nasıl, hangi mekânlarda, ne kadar süreyle veya sıklıkla yapılacağını öğrenir. Bununla birlikte, insanoğlu birçok şeyi başkasını gözlemleyerek veya taklit ederek öğrenir. Peygamberlerde, insanlara rol model olma bakımından mükemmel bir ahlak üzere olan (Kalem, 68: 4) numûne-i imtisallerdir. (Ahzab, 33: 21) Bunun için peygamberlere iman edip onları örnek alan bir kimliğe sahip kişi; sıkıntı ve belalar karşısında sabrı, bireysel ve sosyal ilişkilerinde adaleti, hoşgörüyü, tevazuyu, güvenilirliği ve birçok ahlaki özelliği benimser.

Kitaplara İman

“Kitap” kelimesi Arapça bir kelimedir ve sözlükte “toplamak, bir araya getirip dikmek, bağlamak; yazmak, istinsah etmek” gibi manalara gelen “k.t.b” kökünden türetilmiş bir masdar olup, yazılarak bir araya getirilen bilgilerle bunların yazıldığı malzemeyi ifade eder. (Bozkurt, 2002: 120) Arap dilinde “Kitap” kelimesi ise genellikle “Kur’an-ı Kerim’i ve ondan önce indirilen ilahi kitapları” ifade etmek için kullanılır. Nisa suresinde zikredilen “kitaplara iman” esasında ki “kitaplar” ifadesi ile “Allah’ın emir ve yasaklarını bildirmek ve insanlara yol göstermek amacıyla, melekler vasıtasıyla peygamberlerine indirdiği kutsal metinler” kastedilmektedir. (Altıntaş, 2013: 150) Allah (c.c.) Kur’an-ı Kerim’de, kitaplara iman ile ilgili olarak önemli bir hususu şöyle buyurur: “Biz Allah’a ve bize indirilene; İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya’küb ve torunlarına indirilene; yine Mûsâ ve İsâ’ya verilene ve bütün peygamberlere Rableri tarafından gönderilene

inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O'na teslim olmuşuzdur. deyin” (Bakara, 2: 136) O halde Hz. Âdem (a.s.)’dan Hz. Muhammed (a.s.)’a kadar gelen bütün peygamberlere indirilen kitapların asli hallerine iman etmek ve bu kitaplar arasında hiçbir ayırım yapmamak, kitaplara imanın temel unsuru olarak kabul edilir. Çünkü tüm peygamberler, Allah (c.c.) tarafından aynı amacı gerçekleştirmek üzere gönderildikleri gibi, tüm kutsal kitaplar da Allah (c.c.) tarafından aynı amacı gerçekleştirmek üzere gönderilmiştir. Allah (c.c.), kullarına geçmişleri hakkında bilgi sunarak tarihlerini anlatmak, gelecekleriyle ilgili gaybi konuları açıklamak ve aynı zamanda doğru yolu göstermek amacıyla ilahi kitapları göndermiştir. (Çelebi, 2014: 19) Allah (c.c.)’ın peygamberler aracılığıyla insanlara ilettiği kutsal kitaplar, insanlara doğru yolu gösteren, fitratlarına uygun ahlaki bir yaşam tarzını sunan ve hem dünya hem de ahiret yaşamlarına anlam katan ilahi rehberlerdir. Allah (c.c.), bu ilahi rehberler aracılığıyla sadece inanç, amel ve ahlak konularında değil, aynı zamanda insanların uyması gereken emirlerin ve kaçınması gereken yasakların neler olduğunu da açıklamıştır.

İlahi kitaplara iman etmek, peygamberlere iman etmenin doğal bir uzantısıdır. Çünkü ilahi kitaplar öncelikle peygamberlere vahyedilir. İnsanlar, karşılaştıkları anlaşmazlıkları çözmek veya merak ettikleri konularda rehberlik arayışına girdiklerinde, peygamberlere başvurarak sorunlarını çözmeye çaba gösterirler. Bu noktada, ilahi vahiy devreye girer ve peygamberler, aldıkları ilahi bilgileri insanlara tebliğ ederek, onları aydınlatma misyonunu üstlenirler. Peygamberlerin vefatından sonra ise hak ile batılı, güzel ile çirkini birbirinden ayırmak için en önemli kaynak kitaplardır. İlahi kitaplar, inanç, ibadet, ahlaki ilkeler ve hükümlerle ilgili insanlar arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümü veya şer’i meselelerin hükme bağlanması gibi durumlarda bir hakem ve kılavuz olarak işlev görür. (Bakara, 2: 213) Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Muaz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak atadığı zaman, kendisine bir dava geldiğinde nasıl hüküm verirsin diye sormuş, Muaz b. Cebel’de: “Allah’ın kitabındaki hükümlerle hüküm veririm.” şeklinde cevap vermiştir. (Sa’d, 1968: 584) Bununla birlikte, ilahi kitaplar vasıtasıyla Allah (c.c.)’ın mesajları, farklı ve uzak coğrafyalardaki bütün insanlığa ulaşarak dinin yayılmasını ve toplumların manevi olarak ihya edilmesini sağlamaktadır. (Çelebi, 2014: 21) O halde, Allah (c.c.)’ın kitaplarına iman eden bir kimliğe sahip kişi; Allah (c.c.) tarafından gönderilen kitapların asıl halleri arasında ayırım yapmadan iman eder. Geçmiş milletlerin kıssalarından ibret ve ders, gelecek zamanla ilgili bahsedilen haberlere karşı da

tedbir alır. Hayatın sadece dünyadan ibaret olmadığını, ahiret hayatındaki akıbetin dünyadaki davranışlara göre şekilleneceğini anlar ve buna uygun bir hayat benimser. Ayrıca, bir konuda anlaşmazlığa düştüğünde veya bir konuyla ilgili karar vermek istediğinde, İlahi hükümlere danışır ve hak ile batılı birbirinden ayırarak adil bir çözüm bulur.

Ahiret Gününe İman

Nisa Suresi'nde zikredilen son inanç esası, “âhirete iman” esasıdır. (Nisa, 4: 136) “Âhiret” kelimesi, “evvelin mukabili” ve “son” anlamına gelen “âhir” kelimesinin müennesidir ve Kur'an-ı Kerim'de 110 yerde geçmektedir. (Topaloğlu, 1988: 543) İstılahta, âhiret kavramı; İsrafil (a.s)'ın sura üflemesiyle gerçekleşecek olan kıyametin kopmasıyla başlayacak olan ebedi âlemdir. (Tüzün, 2022: 123) Genel olarak, âhiret hayatı; berzah âlemi, mahşer, mizan, sırat, cennet ve cehennem gibi safhalardan oluşan ebedi yurdun adıdır. Dünya hayatının son bulması ve ikinci bir hayat olan ahiret hayatının başlaması, hemen hemen bütün dinlerde -isimleri farklı da olsa- mevcuttur. Ancak, İslam dinindeki ahiret kavramı diğer inançlara göre daha sistemli ve önemli bir konumdadır; çünkü İslam'da ahiret inancı, dünyaya ilişkin adalet ve ahlak süreçlerini kapsar. Bununla birlikte, Allah (c.c.)'ın Kur'an-ı Kerim'de belirlemiş olduğu öteki dünya tasavvuru; dünya hayatını anlamlı kılmamanın ve inşa etmenin temel ilkelerini oluşturmaktadır. Çünkü İslam dinindeki ahiret inancında; dünyanın sonu, insanın yok oluşu, hayatın bitişi gibi sınırlı bir anlam yoktur. Aksine, son denilen yerde yeniden bir doğuş, bitti denilen yerde yeni bir hayata başlangıç vardır. Bu yüzden ahiret inancı, dünyadaki her durum ve her şartta yok olmak yerine var olmaya devam etme, ümitsizliğe düşmeme, zorluklar karşısında metanetli olma gibi anlamları içermektedir. (Altıntaş, 2013: 238) Ahirete imanın başlangıç safhası ölümle başlar. Ahiretin başlangıç safhası olan ölüm duygusunu hatırdan çıkarmamak; insanın sorumluluk bilincine ve uhrevi bir kaygıya sahip olmasını sağlayarak dünyaya olan eğilimini ve bağlılığını ıslah eder. Ayrıca, bu duygu, kişinin Müslüman bir kimliğe sahip olması için gerekli olan olumlu kişilik özelliklerini kazanmasına ve olumsuz kişilik özelliklerinden arınmasına yardımcı olur. (Pişgin, 2020: 228-229) Ahiret hayatına inanmanın sonucu olarak birey, dünya hayatında gerçekleştireceği bütün eylemlerin eksiksiz bir şekilde karşılığını alacağını, en küçük bir eylemin bile gizli kalmayacağını ve vücudun organlarının bu eylemlere tanıklık edeceğini öğrenir. Bu bağlamda, ahirete olan inanç, insanın iş ve eylemlerinde bir kontrol mekanizması haline gelmiş olur. (Altıntaş, 2013: 239-241)

Ahiret konusunun akli ve nakli olmak üzere iki boyutu vardır. İnsan bedeninin ve dünya hayatının sona ereceğini anlamak ve öldükten sonra tekrar dirilmenin mümkün olduğunu kabul etmek, akli boyutu oluşturur. Ahiret ile ilgili safhaların nasıl gerçekleşeceğini bilmek ise nakli boyutu oluşturur. (Topaloğlu, 1988: 544) Cahiliye devrindeki toplum, ahiret hayatının akli boyutunu sürekli inkâr etme eğilimindeydi. Çünkü insanlar, ölümden sonraki hayat ile ilgili süreçlerin akıl ve tecrübeyi aşan bir durum olması nedeniyle somut olmayan inançlara eğilim göstermekte zorlanıyorlardı. Buna karşılık Allah (c.c.), ahiret hayatını bir inanç esası olarak belirleyerek bu eğilimi yıkmış, dünya ile bağlantısını örneklerle kurarak da somut bir şekilde açıklamıştır. Böylelikle, ahirete iman konusu Allah (c.c.)’a iman konusundan sonra ki en önemli inanç esaslarından biri haline gelmiştir. Nitekim, Kur’an-ı Kerim’deki birçok ayette Allah (c.c.)’a iman ile ahirete iman esası birlikte zikredilmiştir. “Ve bunlar Allah (c.c.)’a ve âhiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarf edenlerdir. Bir kimsenin arkadaşı şeytan olursa o ne kötü bir arkadaştır!” (Nisa, 4: 38) Ayrıca, zikredilen ayette Allah (c.c.)’ı inkâr etme ile ahiret gününü inkâr etme eşdeğer görülmekte ve bu iki esası inkâr edenlerin aynı karakterde oldukları vurgulanmaktadır. (Altıntaş, 2013: 238)

Ebedi bir hayatta var olma isteği, bütün insanların arzuladığı bir yaşamdır. Nitekim, şeytan Hz. Âdem (a.s)’a sonu olmayan bir hükümranlık vaat ederek “ebedilik ağacı” ile kandırmıştır. (Taha, 20: 125) Ayrıca, insanların içerisinde ebedi kalma istemiyle büyük konaklar inşa etmesi de (Şuara, 26: 129), fitratlarında var olan ebedilik arzusuna bir işarettir. Allah (c.c.)’ın insanın fitratına yerleştirdiği inanma duygusunun bir uzantısı olan ebedi hayat isteği, ahiret hayatının varlığının en güçlü delilidir. Çünkü insanın fitratındaki bu ebedilik arzusu, yalnızca ahiret hayatında gerçekleşebilir. Dolayısıyla, insanın ebedi yaşam içindeki arzu ettiği talepler, ancak ahirete iman ile anlam kazanabilir. Ahiret inancına sahip olamayan bireyler, fitratlarında var olan bu ebedilik duygusunu ve sınırsız isteklerini; fani ve imkânları sınırlı olan bu dünya hayatında gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu durum, insanın ebedilik duygusunun gerçek bağlamından kopmasına ve varoluş gayesinden sapmasına neden olur.

Ahret inancındaki ceza ve mükâfat unsurları, bireyin kişilik yapısındaki olumsuz özelliklerin tezkiye edilmesine ve olumlu özelliklerin geliştirilmesine önemli bir etki yapmaktadır. Bu iki unsur, bir bakıma eşit kollu bir terazinin iki zıt kefesinde bulunan müeyyidelerdir. Bu müeyyidelerin etkisiyle bireyde korku ve ümit duyguları ortaya çıkar. İnsan hayatını şekillendiren bu iki duygu, bireyin tutum ve davranışlarında dengeyi sağlayan bir işleve sahiptir. Örneğin, meşru bir eylemi gerçekleştirdiğinde sonunda bir mükâfat olduğunu bilmek, güzel davranışlara meyilli olmanı sağlarken aynı şekilde, gayri meşru bir eylemin karşılığında cezanın olduğunu bilmek ise kötü davranışları gerçekleştirmeyi engeller. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, Allah (c.c.)'ın azap ve gazabını anlatan ve insanlar üzerinde korku etkisi bırakan ayetler ile Allah (c.c.)'ın rahmet ve mağfiretini anlatarak ümit duygusunu yeşerten ayetler, denge ve uyum içinde peş peşe gelmiştir. (Muhammed, 47: 15) Bu durum, korku ve ümit duygularının olumlu insan davranışlarının ortaya çıkmasındaki önemine işaret etmektedir. O halde, ahiret hayatına iman eden bir kişi; Allah (c.c.)'ın affını ve mağfiretini umarak aklını ve ruhsal yeteneklerini ilahi hoşnutluğa uygun şekilde kullanmaya, hayırlı amellerle salih bir kul olmaya, aynı zamanda Allah (c.c.)'ın azabından kaçınarak emir ve yasaklara riayet etmeye özen gösterir. Allah (c.c.)'ın emir ve yasaklarına riayet edildiği takdirde, kişi takva sahibi olur. Takva bilinci kişide kemale erdiğinde, sadece yasak olanlardan değil, aynı zamanda şüpheli durumlardan da kaçınarak vera ehli bir kimse olur. Vera; insandaki havf duygusunu, Allah (c.c.)'a karşı günah işlemekten endişe etmek anlamındaki haşyet duygusuna, haşyet duygusu ise Allah (c.c.)'a boyun eğmek anlamındaki huşu duygusuna dönüştürür. Böylelikle bu kişi; kötülüklerden sakınan, nefesine değil Allah (c.c.)'a boyun eğen, iffet ve ahlak sahibi bir Müslüman kimliğine sahip olur. (Pişgin, 2020: 215-221)

İnsanın fitri duygularından biri muhakkak ki adalet duygusudur. Adaletin tecelli etmesi insanı rahatlatırken, adaletin tecelli etmemesi ve sonucunda ortaya çıkan zulüm, insan üzerinde derin izler bırakabilir. Nitekim dünyada çoğu zaman reziletler, faziletlerden daha üstün gelmekte; faziletli kimseler hak ettikleri mükâfatı almak isteseler de alamamakta, rezilet sahibi kimseler de hak ettikleri cezayı genellikle alamamaktadır. Güzel işler yaparak yokluk içinde ölenler olduğu gibi, insanlara zulmedip varlık içinde ölenler de vardır. (Topaloğlu, 1988: 544-545) Bu durumda, insan fitratının kabul edemeyeceği adaletsiz bir düzen ortaya çıkmaktadır. Dünya hayatındaki bu adaletsizliğin bertaraf edilmesini beklemek, kişiyi mutmain olunmayacak bir boşluğa ve boşuna harcanan bir

çabaya sürükleyebilir. O halde, adalet bu dünya hayatında tam manasıyla gerçekleşemeyecektir. Buna göre, mutlak adaletin gerçekleşmesi için; iyi-kötü her davranışın kayıt altına alındığı, her işin en hassas bir teraziyile tartıldığı bir âlemin, kimseye kıl kadar haksızlık yapmayan ve her türlü amelin karşılığını zerre haksızlık yapmadan verecek adil bir hâkimin olması gerekmektedir. (Yüksel, 2012: 19) Bundan dolayı adalet duygusunun tecelli etmesinin gerekliliği, ahiret âlemini ve Allah (c.c.)'in varlığını zorunlu kılmaktadır. Ahiret hayatına inanan birey, bu dünyada mutlak adaletin gerçekleşmemesi durumunda dahi, ahiret âleminde mutlaka gerçekleşeceğini ve haksızlık yapanların eylemlerinin karşılıksız kalmayacağını bilir. Dolayısıyla, bir başkasına haksızlık yapmaktan ve adaletten ayrılmaktan kaçınır. Kendisine karşı bir haksızlık ve zulüm yapıldığında ise hakkını bu dünyada alamasa dahi ahirette mutlaka alacağını bilir; bu bilinçle kalbi mutmain ve huzurlu olur.

Kaza ve Kadere İman

Kaza ve kadere iman esası, inanç esaslarının toplu olarak zikredildiği Nisa suresinde açıkça yer almamış olsa da, Allah (c.c.)'in sıfatlarının bir tecellisi olarak yine Nisa suresi içinde birçok ayette bu esasa işaret edilmektedir. Ayrıca, yukarıda bahsettiğimiz “Cibril Hadisinde” iman esasları sıralanırken, kaza ve kaderin de zikredilmesi, bu akidenin iman esasları arasında altıncı sırada yer almasının delili olarak gösterilmiştir. Kaza ve kader, Allah (c.c.)'in yarattığı varlıklara ve tabiatın işleyişine dair planını ve takdirini ifade etmek için kullanılan kavramlardır. Kader kavramı sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” gibi anlamlara gelirken, ıstılahta ise, “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” olarak ifade edilir. Kaza kavramı sözlükte “hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek” anlamlarında kullanılırken, ıstılahta ise “Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi” olarak ifade edilir. (Yavuz, 2001: 58) Dolayısıyla, kader kavramıyla Allah (c.c.)'in varlıklara ilişkin takdiri ve planını, kaza ile de bu takdir ve planın gerçekleştirilmesini anlayabiliriz. Allah (c.c.)'in takdir etmesiyle bütün varlık âleminin ve meydana gelen olayların bir düzen içinde gerçekleşmesini ifade eden kaza ve kader akidesi, ilim, irade, kudret gibi zati sıfatlar ile yaratma, hayat verme, öldürme, hidayete erdirme, dalaletle uğratma gibi fiili sıfatların bir tecellisidir. (Yavuz, 2001: 58) Ehl-i Sünnet Kelamcıları da Allah (c.c.)'in ilim, irade, kudret, tekvin sıfatlarına imanın, kaza ve kadere iman etmeyi gerektirdiği konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü sözlük ve ıstilah anlamlarını

açıkladığımız kaza ve kader kavramlarında, ‘kader’ Allah (c.c.)’ın ilim ve irade sıfatlarına, ‘kaza’ ise ‘kudret’ ve ‘tekvin’ sıfatına dayanmaktadır. Dolayısıyla bu ilahi sıfatlara iman etmek, kaza ve kadere de iman etmeyi gerektirmektedir. (Kaza-Kader, 2006)

“İnsanlardan gizlerler de -razı olmadığı sözü geceden kurup düzdüklerinde yanlarında olan- Allah’tan gizleyemezler. Allah, onların bütün yapıp ettiklerini kuşatmaktadır.” (Nisa, 4: 108) Bu ayet, insanların Allah (c.c.)’ın ilmiyle sınırlı olduklarını ve her şeyin O’nun bilgisi dâhilinde gerçekleştiğini vurgulamakta ve Allah (c.c.)’ın bu özellikleri, kader inancına iman etmeye işaret etmektedir. Ayrıca, “... Allah sınırsız ilim ve hikmet sahibidir.” (Nisa, 4: 170) ayetinde de Allah (c.c.)’ın sınırsız ilim ve hikmet sahibi olduğu vurgulanarak, insanlara doğru yolu gösterme ve hüküm verme yetkisi verildiği ifade edilmektedir. Bu ayetler, Allah (c.c.)’ın ilim ve hikmetinin evreni kuşattığını belirterek insanların, bu ilim ve hikmet ışığında Allah (c.c.)’ın belirlediği kaderi anlamaları ve buna iman etmeleri gerektiğini ifade eder. Kader inancıyla ilgili diğer bir sıfat, Allah (c.c.)’ın irade sıfatıdır. Allah (c.c.)’ın iradesi mutlak ve eşsizdir. O, dilediğini istediği biçimde yaratır ve yaşatır. Dilediğine hidayet, dilediğine ise dalalet verir. Dilediğine zenginlik verir, dilediğine ise vermez. (Âl-i İmrân, 3: 26) Bununla birlikte, Allah (c.c.), insanlara fiillerini gerçekleştirmeleri için özgür irade bahşeder ve bu fiilleri gerçekleştirirken zorlama yapmaz. (Bakara, 2: 256) Ayrıca, kendilerine doğru yolu gösterildikten sonra bu yola karşı çıkıp kendi iradeleri doğrultusunda başka bir yola sapmak isteyenleri de engellemez. (Nisa, 4: 115) Çünkü kulların kendi fiillerinden sorumlu olmaları için, bu fiilleri özgür bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte Allah (c.c.), ezelde ilim ve irade sıfatlarıyla planladığı ve takdir ettiği şeyleri, yeri ve zamanı geldiğinde kudret ve tekvin sıfatlarıyla yaratması, kazaya imanı gerektirir. Çünkü var olan her şey, Allah (c.c.) ‘ın kudret ve tekvin sıfatları aracılığıyla meydana gelmiştir. Bütün varlıkları kuşatan Allah (c.c.), dileği halinde kudretiyle tüm insanları topluca yok edip yerine yeni bir insan nesli yaratma gücüne sahiptir. (Nisa, 4: 133) İnsan, kendisi veya başkası için iyiliği veya kötülüğü arzu edebilir. Ancak, iyilik ve kötülük, yani hayır ve şer, yalnızca Allah (c.c.)’a aittir. “Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile! Kendilerine bir iyilik dokunsa “Bu Allah’tan” derler, başlarına bir kötülük gelince de “Bu senden” derler. “Hepsi Allah’tandır” de. Ne oldu bu topluluğa ki bir türlü söyleneni anlayamıyorlar!” (Nisa, 4: 78) O halde, kazaya iman, Allah (c.c.)’ın her şeye gücü yeten kudret ve her şeyi yaratma yeteneği olan tekvin sıfatlarının bir

yansıması olarak kabul edilir. Çünkü ilim ve irade sıfatlarıyla her şeyi önceden bilen ve her olayı planlayan Allah (c.c.), bu planları gerçekleştirmek için kudret ve tekvin sıfatlarını kullanır. Dolayısıyla, insanın hayatındaki olaylar, Allah (c.c.)'ın takdiri ve izniyle meydana gelmektedir.

Müslüman bir kimliğin oluşumunda kader ve kaza inancı önemli bir konuma sahiptir. Çünkü kadere iman, her şeyin bir planlayıcısı ve yaratıcısı olduğuna, bütün mahlûkatın hassas bir denge ve düzen üzerine yaratıldığına inanmayı ifade eder. Allah (c.c.)'ın her şeyi belli bir ölçü ve nizama göre yaratması ise kişiyi boşluğa ve anlamsızlığa sürükleyen tesadüf ve belirsizlik düşüncesinden kurtulmasını sağlar. Dolayısıyla kader inancı, âlemde meydana gelen olaylara deterministik bir bakış açısıyla yaklaşmamıza engel olur. Bu durum, sebep-sonuç ilişkilerinin karmaşıklığında kaybolmaktan kaçınmamızı sağlar. Böylece kader inancına sahip bir kişi, canlı ve cansız bütün âlemin bir hikmetle yaratıldığını ve hiç kimsenin başıboş bırakılmadığını anlar. Ayrıca insanoğlu, imtihan yeri olan dünyada birçok dert, sıkıntı ve musibetle karşılaşır. Bu zorluklara kaderin bir parçası olarak bakamayan kişi, kederden ve kaygıdan kurtulamaz. Ancak hayır ve şerrin Allah (c.c.)'tan geldiğine inanan bir birey, ümitsizlik, kaygı ve kederden uzak yaşar. Zorluklarla karşılaştığında bile sabırlı ve güçlü olması gerektiğini bilir. Allah (c.c.)'ın gönderdiği her türlü sıkıntı ve güzellikle razı olur, yaşananların ardındaki hikmeti sorgulamaz. “Kadere iman eden, kederden emin olur.” (Badıllı, 2011: 416) Sözüyle de ifade edildiği gibi, kader inancı insanın üstesinden gelemeyeceği ağır imtihanlar için bir teselli ve umut kaynağıdır. Çünkü kadere iman eden kişi, musibetlerin ve dertlerin Allah (c.c.)'tan geldiğini bildiği için yalnızca O'na dayanır, güvenir ve O'ndan medet umar. Geçmişteki hatalarından ders çıkarır, ancak geçmişe takılı kalmaz. Pişmanlıklarla yaşayıp anını heba etmez. Ayrıca, kader inancına sahip bir Müslüman, rızkının Allah (c.c.) tarafından tayin edildiğine inanır ve rızık endişesi taşımaz. Bu inanç doğrultusunda çalışır, çabalar ve elde ettiği rızka kanaat eder.

4.1.2. Tevhid İncasına Aykırı Durumlardan Sakınmak

Tevhid, sözlükte “tek ve bir olmak” anlamına gelen vahdet kökünden türemiş ve “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” anlamını taşıyan bir kelimedir. (Özler, 2012) İstılahta ise tevhid; Allah (c.c.)’ın zâtında, sıfatlarında, isimlerinde ve fiillerinde birliği kabul etmek, O’nun eşi ve benzeri olmadığına inanmak ve bu inancı amel ile birleştirerek, ibadeti sadece Allah (c.c.)’a has kılmak anlamına gelir. (Nesefi, 2000) Hz. Âdem (as)’dan Hz. Muhammed (s.a.v.)’e kadar gelen tüm peygamberlerin getirdikleri inanç esasının ortak ilkesi olan tevhid inancı, İslam’ın temel inanç esaslarını oluşturan önemli bir unsurdur. İslam dininde tevhid inancının önemli bir unsur olması, insanın maddi ve manevi özellikleri bakımından eşref-i mahlûkat olması sebebiyle, vicdani özgürlüğünü güvence altına almayı hedeflemektedir. Çünkü insan için en büyük şeref ve özgürlük, Allah (c.c.)’a kul olmaktır; en büyük alçaklık ve tutsaklık ise fani bir varlığa kul olmaktır. İslam âlimleri, tevhid konusundaki görüşlerini Kur’an ve sünnete dayandırmaktadırlar. Bu sebeple, tefsir ve hadis külliyatları, tevhid inancının niteliği hakkında bilgi edinmek amacıyla önemli kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Örneğin, Kütüb-i Sitte ve diğer hadis külliyatlarında, tevhid ve iman konularında pek çok rivayet bulunmaktadır. Ayrıca, 8. yüzyıldan itibaren yazılmış olan akaid metinlerinde tevhid ilkesi, iman, küfür, nifak ve şirk konuları çerçevesinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. (Özler, 2012) Kur’an-ı Kerim’in temel konularından biri olan tevhid inancı, Nisa Suresi’nde, Allah (c.c.)’a ortak koşmamak, Allah (c.c.)’ı inkâr etmemek, nifak ve münafıklıktan sakınmak, Allah (c.c.)’ın ayetleriyle istihza etmemek gibi tevhid akidesine aykırı konular ile vurgulanmaktadır. Çalışmamızda, bu konu başlıklarını ayrı ayrı ele alarak tevhid esasına dayalı bir kimliğin inşasını gerçekleştirmeyi hedefliyoruz.

İnkârdan Uzak Durmak

Sözlükte, “bilmemek, yadırgamak” anlamına gelen “nükr” kökünden türetilen ve “kabul etmemek, reddetmek, hoş görmemek” anlamına gelen “inkâr” kelimesi, küfür kelimesiyle aynı anlamda kullanılır. (İsfahânî, 1961) Küfür, sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise küfür, “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” anlamına gelmektedir. (Teftâzânî, 1991) Küfrü benimseyen kimseye “kâfir”, inkâr eden kimseye ise “münkir” adı verilir. Küfür kavramı Kur’an-ı Kerim’de 41 farklı yerde geçmektedir.

Bununla birlikte, birçok ayette aynı kökten türeyen fiil ve isimler de bulunmaktadır. Nisa Suresi'nde kişinin Allah (c.c.)'ı ve peygamberleri inkâr etme (Nisa, 4: 136), O'na oğullar isnat etme (Nisa, 4: 171), O'nun yolundan yüz çevirme (Nisa, 4:167), ortak koşma (Nisa, 4:116), ve O'nun meleklerini inkar etme (Nisa, 4: 42,) gibi nedenlerle küfre düştüğü belirtilmektedir. Küfür ve iman, birbirinin zıttıdır ve aynı kalpte aynı anda bulunmazlar. İman, dinin merkezinde yer alan ve hayatın tüm yönlerini bu merkeze göre anlamlandıran bir unsurdur. Küfür ise tam tersine, kişiyi anlam ve değerlerden uzaklaştırarak, dinî ve dünyevî haklardan yoksun bırakan bir unsurdur. (Sinanoğlu, 2002)

Bir kişi, kelime-i şهادetin içeriğine iman ettiği zaman mümin olurken, bu içeriğin tamamını veya bir kısmını inkâr ettiğinde, delaleti kati olan itikadi, ameli ve ahlaki hükümlerin varlığını reddettiğinde veya inkâr niteliği taşıyan ifadeleri kullandığında inkâr sahibi olmaktadır. Allah (c.c.), inkâr sahiplerini şu ayet ile tanımlamaktadır: “Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyenler, “Bir kısmına inanırız ama bir kısmına inanmayız” diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu, işte gerçek kâfirler bunlardır ve biz kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır...” (Nisa, 4: 150-152) Bahsi geçen ayetlerde, üç farklı küfür çeşidi ile geçerli olan iman olmak üzere dört farklı inanç grubundan bahsedilmektedir. “Allah (c.c.)'ı ve peygamberlerini inkâr edenler” ifadesiyle kâfirleri, ateistleri ve benzerlerini; “Allah (c.c.) ile peygamberlerini birbirinden ayıranlar” ifadesiyle Allah (c.c.)'a inanan ancak peygamberleri inkâr edenleri; “bir kısmına inanırken bir kısmını inkâr edenler” ifadesiyle bir kısım peygamberlere inanan ancak bir kısmına inanmayan Yahudiler, Hristiyanlar ve benzerlerini; “bunlar arasında bir yol tutanlar” ifadesiyle de inanmış gözükken münafıkları ifade etmektedir. (Karaman vd., 2023) Ancak kişi, küfrün hangi kısmında olursa olsun veya hangi sebeple kâfir olursa olsun, şüphesiz ki derin bir sapıklık içerisinde. Nitekim Allah (c.c.), “İnkâr eden ve Allah (c.c.) yolundan alıkoyanlar şüphesiz doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır.” (Nisa, 4: 162) buyurarak bu kişilerin hak olan yoldan uzaklaştıklarını bildirmiştir. Ayrıca, bu kişiler inkârlarından dönmeyip hakkı gözetmedikleri sürece, Allah (c.c.) tarafından asla bağışlanmayacak ve ebedi bir cezaya çarptırılacaklardır. Allah (c.c.) bu konuda şöyle buyurmuştur: “İnkâr edenleri ve hakkı gözetmeyenleri, Allah asla bağışlayacak değildir. Onları, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem yolundan başka bir yola da yönlendirecek değildir. Bu da Allah için çok kolaydır.” (Nisa, 4: 168-169)

Allah'a Ortak Koşmamak

Sözlükte Allah (c.c.)'a ortak koşmak anlamına gelen “şirk” kavramı, bir akaid terimi olarak; “Yüce Allah'a, ilahlığında, sıfatlarında, fiillerinde, Rabliğinde ortak ve eş isnâd etmek” anlamına gelmektedir. (Demirci, 2003: 34) Yani dini bir terim olarak şirk, Allah (c.c.)'a zatında, sıfatlarında, fiillerinde, iman ve ibadet edilmesinde ortak bir ilah tanıma anlamına gelir. Allah (c.c.)'ın birliğine inanmayan, O'na başka ilahlar veya ortaklar atfeden kimseye “müşrik”, Allah (c.c.)'a ortak koşulan varlığa ise “şerik” denilmektedir. Şirk kavramı, Allah (c.c.)'ın birliği anlamına gelen tevhid kavramının tam zıttıdır. Tevhid, bütün peygamberlerin tebliğ ettiği hakikatlerden biridir ve tarih boyunca karşılaştığı en büyük tehlike unsuru, inançlar bileşkesi olan şirk olmuştur. İslam, tevhid inancını vurgular ve Müslümanları Allah (c.c.)'a ortak koşmaktan kaçınmaya, yani şirke düşmemeye çağırır. Çünkü şirk, itikadın karmaşıklığına, ibadetin belirsizliğine, toplumsal ilişkilerin çözülmesine, psikolojik bir boşluğa düşülmesine ve kimlik bunalımı ile buhranının ortaya çıkmasına sebep olan hastalıklı bir inanç unsurudur. Ayrıca şirk, Allah (c.c.) ile insan arasındaki rabitanın kopmasına yol açar. (Yılmaz, 2009) Bu nedenle Allah (c.c.), “Allah'a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın...” (Nisa, 4: 36) buyurarak tam bir teslimiyetle sadece kendisine kulluk edilmesini emretmekte ve ortak koşulmasını kesin bir şekilde yasaklamaktadır.

Şirk, Allah (c.c.) ile başka ilahları ortak koşmak değil, kendisine bile bir faydası olmayan sözde ilahları ortak koşmaktır. Yani bütün gücü ve kudreti elinde bulunduran (Nisa, 4: 126) Allah (c.c.)'ın vasıflarını, kudretsiz ve vasıfsız olan şeylere yükleyerek onunla eşit tutmaktır. O halde şirk, çift yönlü bir unsur olarak tanımlanabilir. Bir yönüyle, hiçbir vasfa sahip olmayan, kudretsiz varlıkları Allah (c.c.)'ın kudretiyle eşit görmek; diğer bir yönüyle ise Allah (c.c.)'ı, hiçbir güce sahip olmayan ve gerçekte tanrılık nitelikleri taşımayan sözde tanrıların seviyesine indirmektir. Her iki yönüyle de şirk, Allah (c.c.)'a yöneltilen alçakça bir iftira ve nankörlüktür. Çünkü kâinatın tek gücü ve yaratıcısı olan Allah (c.c.) 'ın hiçbir ortağı yoktur. Bu nedenle, bir kimse Allah (c.c.)'tan başka bir varlığı inancına ortak eder, yardım ve destek umar, Allah (c.c.)'ın hükmünü geri planda tutarak başka bir otoritenin hükmüne itaat ederse, Allah (c.c.)'a haksızlık yapmış olur. (Demirci, 2003) Allah (c.c.) ise kendisine karşı gerçekleştirilen en büyük haksızlık ve iftira olan şirkten sakınılması gerektiğini, aksi takdirde şirk koşan kimselerin bağışlanmayacağını şu

ayet ile bildirmiştir: “Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.” (Nisa, 4: 48) Bu ayetten sonra kalbinde en küçük bir iman bulunan bir kimse, Allah (c.c.)’a ortak koşmaktan kaçınmalıdır. Çünkü şirk, Allah (c.c.)’a yöneltilen bir iftira olduğu için, en büyük günahlar arasında yer alır ve bağışlanmayacak bir suç olarak kabul edilir. Bununla birlikte Allah (c.c.), kendisine ortak koşan kimsenin istikametten saptığını şu ayette bildirmektedir: “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, ondan başkasını dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a ortak koşan büsbütün sapmıştır.” (Nisa, 4: 116) Ayetten de anlaşıldığı üzere, diğer günahlara nazaran Allah (c.c.)’a ortak koşma günahının affedilmesinin mümkün olmaması, onun ne kadar büyük ve çirkin bir suç olduğunu göstermektedir.

Nifaktan ve Münafıklıktan Sakınmak

“Nifak” kelimesi, “ne-fe-ka” fiil kökünden gelen bir mastardır. Nifak kelimesinin kök anlamı üzerinde birden fazla açıklama bulunmakla birlikte, konumuzla irtibatlı olan görüşe göre nifak kelimesi, köstebek yuvasına verilen isim olan “nafika” kelimesinden türemiştir. Köstebek yuvası, “Nafika” ve “Kasia” adını taşıyan iki ayrı girişe sahiptir. Köstebek, bir girişten içeri girdiğinde diğer girişten dışarı çıkar. Çıkacağı kapıyı özenle seçer ve bu seçimi dışarıdan gözlemcilerin fark edemeyeceği bir şekilde gerçekleştirir. Köstebek, herhangi bir tehlike anında özel olarak adlandırılan “Nafika” kapısını kullanarak güvenliğini sağlar. (Manzur, 1886) “Nifak” kelimesinden türeyen “münafık”, inanmadığı halde inanyormuş gibi gözüken bir kişiyi tanımlayan bir terimdir. Münafık, tıpkı köstebek gibi, tehlike anlarında bir kapıdan dine giriş yaparken dış gözlemcilere fark ettirilmeyen bir şekilde diğer kapıyı kullanarak dinden çıkmaktadır. Bu nedenle, münafık, bir yandan inandığını ifade ederken diğer yandan inanmayan çifte karakterli bir kişiyi temsil eder. Bu çifte karakterli kişilerin birçok farklı türü bulunmaktadır. Bu bağlamda, ilk tür hakiki münafıklardır; bunlar, kalben inanmadıkları halde Allah (c.c.)’a ve ahiret gününe inandıklarını ifade eden kimselerdir. (Bakara, 2: 8) Diğer bir tür münafık ise; kafa karışıklığı, irade zayıflığı gibi sebeplerden dolayı iman ile küfür arasında gidip gelen ve şüphe içinde bocalayan kimselerdir. (Alper, 2020: 564) Birinci tür münafıklar, müminlerle karşılaştıklarında iman ettiklerini söylerler, ancak inanmayanlarla bir araya geldiklerinde “biz aslında sizinle birlikteyiz müminlerle sadece alay ediyoruz” derler. (Bakara, 2: 14) Diğer bir tür münafık ise, önemli konulardaki anlaşmazlıkların çözümünde Allah (c.c.)’ın ve Resulünün hükümlerine değil, tağutun yani batıl otoritelerin hükümlerine uymayı tercih

eder. Ancak başlarına bir felaket geldiğinde hemen Resulullah'ın yanına sığınırlar. (Nisa, 4: 60-62) Münafıkların her türü için akıbet, Nisa Suresi'nde şu şekilde ifade edilmiştir: "İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah (c.c.) ne bağışlayacak ne de onları doğru yola iletacaktır." (Nisa, 4: 137)

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke döneminde, hakiki anlamda münafık olarak adlandırdığımız, içsel olarak inanmayan ancak dışarıya inandığını ifade eden bir münafıklık türüne rastlanmamaktadır. Çünkü Mekke döneminde Müslümanlar, sayıca az ve güçsüz bir topluluktu. Aynı zamanda bu dönemde, iman ve küfür mücadelesi sürmekteydi. Dolayısıyla, Müslümanların sayıca az ve güçsüz olduğu bir ortamda, münafıklığı gerektirecek bir durum söz konusu değildi. Ancak, Medine'ye hicretin ardından, Mekke'de baskıya dayanamayıp dinden dönenler veya iman ile küfür arasında bocalayanlar sayıca artmıştır. Ayrıca, Müslümanların izzet ve şerefine artması, siyasi anlamda teşkilatlanmaların oluşması, Bedir Savaşı'nda zafer elde edilmesiyle güçlenmesi ve varlığının hissedilmesi gibi etkenler, kalben inanmayan kimselerin menfaatleri uğruna iniyor gibi görünmelerine ve dolayısıyla münafıklığın oluşmasına ve artmasına sebep olmuştur. Öyleyse, hakiki anlamda münafıklık faaliyetleri daha çok Medine Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. (Genç, 2010: 25) Münafıklar, itikadi, ameli ve ahlaki konularda tutarsız oldukları için sağlıklı ve tutarlı bir kimlikten yoksundurlar. Bir münafığın kalbinde bulunan düşünce ile gerçekleştirdiği eylem arasında uyum sağlanamaz. Bu kişiler, çoğu zaman bilinçli olarak, inandıkları gibi davranmak yerine farklı bir tutum sergilerler. Bir birey, İslami bir kimliğe sahip olmasına rağmen, farkında olmadan veya istemeden münafıklık alametlerini sergileyebilir veya münafıklık özelliklerini içselleştirebilir. Münafıklık özelliklerinden uzak durabilmek için bir birey, önce bu özellikleri tanımalı ve anlamalıdır. İslam, kişinin kendini iyileştirme ve olgunlaştırma sürecini teşvik eder. Bu nedenle, bir Müslüman, karakterinde münafıklık özelliklerini fark ettiğinde, bu durumu düzeltmek ve daha samimi bir yaşam sürmek için çaba göstermelidir.

Münafıklığın ilk aşaması, Allah (c.c.)'ın ayetleri ile alay edilen bir ortamda bulunmak ve hoşgörülü bir tavır takınmaktır. Bu, karşı tarafla iyi geçinmek ve fikir özgürlüğüne saygı gösteren bir imaj çizmek amacıyla, duymazlıktan gelme eğilimini içerir.

Ancak bu tutum, zamanla kişinin iman dairesinden çıkarak nifak ve inkâr dairesine girmesine sebep olabilir. “Allah’ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze geçmedikçe kendileriyle beraber oturmayın; aksi takdirde şüphesiz siz de onlar gibi olursunuz.” (Nisa, 4: 140) Dolayısıyla, Allah (c.c.)’ın ayetleriyle istihza veya inkâr edildiği bir ortamda, imanımızı korumak adına o mekânda bulunmamamız ve başka bir konuya geçilene kadar o ortama dönmememiz gerekmektedir. Aksi takdirde, kişi, zamanla münafıklar gibi davranabilir veya münafıkların özelliklerine sahip olabilir. Münafıklar, izzet ve kudret için Müslümanlarla dost gibi görünürler. Ancak ilk fırsatta Müslümanları terk ederek kâfirleri kendilerine dost edinirler. “Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet mi arıyorlar? Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah’a aittir.” (Nisa, 4: 139) Ayetten anlaşılacağı üzere, münafıkların kâfirleri dost edinmelerinin en büyük sebebi, izzet ve kudret tarafında yer alarak menfaat elde etmektir. Oysa insanoğlu, sadece Allah’a (c.c.) kul olduğunda gerçek özgürlüğe kavuşur. Allah’a (c.c.) kullukta izzet ve hürriyet bulunurken, Allah (c.c.)’ın kullarına kullukta ise zillet ve mahkûmiyet söz konusudur. (Kutub, 1971) Münafıkların en belirgin özelliklerinden bir diğeri, ibadetlerin kendilerine ağır gelmesidir. Çünkü ibadetler, mali veya bedeni olarak gerçekleştirilen sorumluluklar olsa da, temel kaynağı kalpte bulunan imandır. Bu imandan yoksun olan münafıklar, kalben istemedikleri halde, gösteriş için yapmak zorunda oldukları ibadetleri yerine getirmekte üşenirler. Allah (c.c.)’ın kalplerinin içini bildiğini hatırlamadan, kendi kendilerini kandırdıklarını düşünürler. “Münafıklar Allah’a oyun etmeye kalkışıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı da pek az hatıra getirirler.” (Nisa, 4: 142)

Münafıklar, menfaatlerine göre şekil alan, konuşlandıkları yerin rengine bürünen bukalemun gibi kişilerdir. Müslümanlar bir güce, hâkimiyete veya zafer elde ettiğinde, münafıklar Müslümanların safına geçerek “Zaten biz sizinle beraberdik” şeklinde ifadeler kullanırlar. Ancak kâfirler bir güç elde ettiğinde, saf değiştirerek “Biz size yardım ederek, onlara karşı üstün olmanızı sağlayarak müminlerden korumadık mı?” (Nisa, 4: 141) gibi ifadelerle kendilerini meşrulaştırmaya çalışırlar. Bu nedenle münafıklar, ne mümin kimliğine ne de kâfir kimliğine sahiptirler. İman ile küfür arasındaki çizgide, menfaatlerine göre gidip gelirler. Kalben kâfirlerle birlikte olsalar da görünüşte Müslümanların yanlarında dururlar. Oysa ne kâfirlerin ne de Müslümanların yanında gerçekte

bulunmazlar. “Arada bocalayıp duruyorlar; ne onlara, ne bunlara! Allah’ın şaşkırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın.” (Nisa, 4: 143) Ayrıca, bu sapkın karakterli kişiler; kendi yollarını saptırdıkları gibi, Müslümanları da kendi sapkın yollarına çekip saptırmak isterler. “Kendileri nasıl inkâr etmişlerse sizin de öyle inkâr etmenizi, böylece onlara eşit ve benzer hale gelmenizi isterler.” (Nisa, 4: 89) Münafıkların sapkın hedeflerine karşı Müslümanların teyakkuzda bulunmaları ve onların dostluğuna güvenmemeleri gerekmektedir. Nitekim İslam’ın temel prensiplerinden biri, içsel ve dışsal yaşantı arasında uyumlu bir bütünlük sağlamaktır.

Allah (c.c.)’ın münafıkların alametlerini açığa vurduktan sonra gerçek yüzleri ortaya çıktığında, münafıklar: “Biz bu yaptıklarımızla iki tarafın arasını bulmak, iyiliği emretmek için istedik” derler. (Nisa, 4: 62) Ancak Allah (c.c.), onların kalplerinde olanı bilir ve yaptıkları her şeye rağmen, belki tevbe edip hak olan yola gelirler diye kalplerine tesir edecek öğütlerde bulunulmasını emreder. “Onlar, kalplerindekini Allah’ın bildiği kimselerdir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara durumları hakkında tesirli söz söyle.” (Nisa, 4: 63) Çünkü münafıkların hastalıkları kalplerindedir. Kalplerinde ki bu hastalık, ancak etkili bir uyarı ve nasihat ile iyileşebilir. Yaptıkları onca şeye rağmen münafıkların durumu belli olunca, onlara karşı nasihat ve etkili sözler bile fayda vermiyorsa, Müslümanların takınacağı tavır; münafıkların dil ile ettikleri imanın geçerli olup olmadığı konusunda bir ayrılığa düşmemek ve münafıklara karşı müsamaha göstermemektir. Ayrıca “Size ne oluyor da münafıklar hakkında ikiye bölünüyorsunuz? Hâlbuki kendileri hak ettikleri için Allah onları küfre geri çevirmiştir. Allah’ın saptırdıklarını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah’ın saptırdıkları için asla doğruya yol bulamazsın.” (Nisa, 4: 88) ayetinde Allah (c.c.) münafıkların niyet ve gayretlerinin bozuk olmasından dolayı, onları sapkınlıklarıyla baş başa bırakmayı ve gerekli tavrın takınılması gerektiğini emreder. (Kutub, 1971) O halde münafıklara karşı takınılacak en sağlıklı tavır, onlardan yüz çevirmek ve kötü niyetli planlarına karşı Allah (c.c.)’a güvenmektir. (Nisa, 4: 81) Buna karşılık, Allah (c.c.), münafıkların müminleri bir kenara bırakıp kâfirleri dost edinmeleri, Müslümanları sapkın hayatlarına ortak etmeye çalışmaları, gösteriş için ibadet ederek Allah (c.c.)’ı kandırdıklarını zannetmeleri ve nasihatlere kulak asmamaları gibi eğilimlerini vurgulamaktadır. Ayrıca münafıkların İslam normlarına aykırı bir karakter sergilediklerini ve bu tür tutumlarından kaynaklı olarak cehennemin en alt tabakasında elem verici bir azaba maruz kalacaklarını bildirmektedir:

“Şüphesiz ki münafıklar cehennemden en alt katındadırlar; artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.” (Nisa, 4: 145)

4.2. Ameli Açıdan Müslüman Kimliğin İnşası

4.2.1. İtaat Etmek

(طوع) kökünden türemiş olan itaat terimi, sözlükte; baş eğmek, emredileni yerine getirmek, söz dinlemek gibi anlamlara gelmektedir. (Alper, 2001: 444) Terim olarak ele alındığında ise itaat; Allah (c.c.)’a boyun eğmeyi, O’nun emrettiklerine uymayı, nehyettiği şeylerden kaçınmayı ve bu ilkelere içtenlikle bağlı kalmayı ifade etmektedir. İtaatin karşıtı olarak kabul edilen isyan, emredilenleri yerine getirmeme ve karşı durma anlamına gelirken, nehyedilenleri uygulamak da bu zıt kavram içinde değerlendirilmektedir. (Özkan, 2022: 19) Kur’an-ı Kerim’de yüz yirmi dokuz farklı bağlamda geçen itaat kelimesi, çeşitli kalıplar içinde kullanılmıştır. Bu kalıplar arasında, gönülden uymak, kabul etmek, söz dinlemek, verilen emirleri isteyerek yerine getirmek, boyun eğmek gibi anlamlar yer almaktadır. (Akdemir, 2013) İtaatin çeşitli anlamları incelendiğinde, bu kavramın gerçekleşebilmesi için itaat eden ve itaat edilen arasında iki farklı statü veya hiyerarşik düzenin mevcut olması gerektiği görülmektedir. Ancak, her otorite ve üst hiyerarşiye itaat etmenin zorunlu olmadığı vurgulanmalıdır. Örneğin, Allah (c.c.), Kur’an-ı Kerim’de, müminlere rehberlik eden bir perspektif sunarak, ehli kitaba (Ali İmran, 3: 100), kâfirlere (Furkan, 25: 52), münafıklara (Ahzab, 33: 1), yeryüzünde düzeni bozan aşırıcılara (Şu’ara, 26: 151), ve sözünde durmayan insanlara (Kalem, 68: 8) itaat etmemeyi öğütler. Aynı zamanda, şeytana (Enam, 6: 121), heva, heves ve nefsin isteklerine (Sad, 38: 26) boyun eğmenin, insanı felakete sürükleyebileceğini vurgular. Bu ayetler, müminlere rehberlik eden ilahi prensipler çerçevesinde, itaatin seçici ve ahlaki bir boyut taşıması gerektiğini vurgular. Ayrıca, Allah (c.c.) Nisa Suresi’nde, “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.” (Nisa, 4: 59) buyurarak, itaatin; Allah (c.c.)’a, Resulüne ve toplumda yetkililere gösterilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Allah'a İtaat

İtaat etmek, akıl ve irade sahibi olan insan için kaçınılmaz bir davranış biçimidir. İnsan, kâinatta meydana gelen birçok olayı açıklamada genellikle sınırlı bir güce sahip olmasından dolayı, bu zorlayıcı gerçeklere karşı itaati benimser. Ancak, insanın hür irade ve akla sahip olması, itaat etme eylemi konusunda seçim yapabilmesini sağlar, bu da itaat edilecek varlıkların belirlenmesinde bir özgürlük alanı yaratır. Tarih boyunca, insanlar farklı kültürlerde, liderlikte veya dünyevi otoritelerde çeşitli güçlere itaat etmişlerdir. Ancak bu itaat biçimleri zaman içinde değişmiş ve sonuçları farklı olmuştur. Birçok durumda, insanların geçici ve sınırlı güce sahip olan varlıklara olan bu itaat çabaları, beklentilerin karşılanmaması, haksızlık, hüsrân veya pişmanlığa neden olmuştur. (Ahzab, 33: 66-67) Çünkü insanı hakiki anlamda tatmin edecek ve saadete kavuşturacak olan itaat, yalnızca bütün gücü elinde bulunduran ve itaat etmeyi anlamlı kılan yegâne varlık Allah (c.c.)'a yönelik olmalıdır. Nitekim yerde ve gökte bulunan canlı, cansız bütün varlıklar Allah (c.c.)'a itaat halindedir. (Âl-i İmrân, 3: 83) Çünkü kâinatta tevhid inancının hâkim olabilmesi için bütün mahlûkatın, tek bir yaratıcı olan Allah (c.c.)'a itaat etmesi gereklidir. (Alper, 2001: 444)

Allah (c.c.)'a itaat etmenin mahiyeti konusunda kelim ekollerinin farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Mutezile mezhebine mensup kelim âlimleri, adalet ilkesi doğrultusunda Allah (c.c.)'ın sadece iyi fiilleri murat ettiğini, kötü fiilleri murat etmediğini ve Allah (c.c.)'ın iradesi ile emri arasında bir fark olmadığını savunmuşlardır. Bu bağlamda Mutezile ulemasına göre, Allah (c.c.)'a itaat etmek, O'nun murat ettiği her şeye uymak anlamına gelir. Sünni kelim ulemasına göre ise Allah (c.c.)'a itaat etmenin mahiyeti, O'nun murat ettiklerine değil sadece emirlerine uymak anlamına gelir. Çünkü Allah (c.c.) mutlak güç ve kudret sahibidir. Bu nedenle, O, insanın iyi ve kötü bütün fiillerini murat etmektedir. Bu bağlamda, Allah (c.c.)'ın iradesiyle emrettiği şeyler arasında belirgin bir fark olduğu düşüncesi doğrultusunda, Allah (c.c.)'a itaat; O'nun murat ettiği şeylere değil, sadece emrettiği şeylere uymak anlamına gelir. Ayrıca ehl-i sünnet mezhebine mensup kelim âlimleri, itaatin geçerliliğini iman esaslarıyla ilişkilendirerek, itaatin gerçekleşebilmesi için öncelikle ilgili inanç esaslarına iman etmenin gerekliliğini vurgulamışlardır. Yani, itaat ile iman arasında bir bağ kurarak, itaatin, iman esaslarına dayanmadan gerçekleşmesinin geçerli olamayacağını ifade etmişlerdir. (Alper, 2001: 444)

Bununla birlikte, itaat etme eylemi de iman etmek gibi salt teorik bir bilgi ile tasdik etmeye değil, bilgi temelli bir gönülden benimsemeye dayanmaktadır. Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim'de itaat fiili, işitme fiilinden hemen sonra gelmektedir. Yani itaat, işittik, dinledik, kavradık, öğrendik ve teslim olarak itaat ettik anlamında kullanılmıştır. (Nisa, 4: 46) Ayrıca itaatin temelinde, inanç esaslarına yönelik iman bulunmaktadır ve bu iman olmadan itaat etme eylemi gerçekleşmez. Çünkü insan, kalben tasdik ederek inanmadığı bir yaratıcının emir ve yasaklarına boyun eğmeyi istemez. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, hakiki manada mümin olmanın bir sonucu olarak Allah (c.c.)'a itaat etmenin önemi vurgulanmıştır. (Enfal, 7: 1) Genel olarak ifade etmek gerekirse, imanın bir sonucu olarak itaat gelir ve itaatin bir sonucu olarak da ibadet ortaya çıkar diyebiliriz.

Resule İtaat

Kur'an-ı Kerim'de, birçok ayet Allah (c.c.)'a itaati vurguladıktan hemen sonra, peygambere itaatin önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda, bazı ayetlerde peygambere itaatin sadece bir tavsiye değil, aynı zamanda bir zorunluluk olduğu vurgulanmakta ve peygamberlerin insanlara rehberlik etmek amacıyla gönderildikleri belirtilmektedir. “Biz her bir peygamberi, Allah (c.c.)'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine kötülük ettiklerinde sana gelseler de Allah (c.c.)'tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için mağfiret dileyseydi, elbette Allah (c.c.)'ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı.” (Nisa, 4: 64) Peygamberler, tebliğ göreviyle Allah (c.c.)'ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmakla kalmayıp aynı zamanda tebyin göreviyle de bu emir ve yasakları açıklamakta, kendi günlük yaşantılarına ve karakterlerine yansıtarak insanlara örnek olmaktadır. Peygamberlerin gönderildiği topluluklarında, Allah (c.c.)'a itaat edebilmek ve bu itaate uygun bir hayat sürdürebilmek için tebliğlere kulak verip itaat etmeleri gerekmektedir. Bu sebeple, Allah (c.c.)'a itaat ile Resul'e itaat arasında bir özdeşlik bulunmaktadır. Nitekim Nisa Suresi'nde geçen “Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi olarak göndermedik.” (Nisa, 4:80) ayetiyle bu özdeşlik vurgulanmaktadır.

Risalet görevi ve nübüvvet konumu itibariyle, peygambere itaat etmek, insanların hidayete erişmeleri ve saadet bulmaları bağlamında önemlidir. Allah (c.c.)'ın rahmetine ve mağfiretine ulaşabilmek içinse, Allah (c.c.) ve Resul'ünün emir ve yasaklarına itaat etmek bir zorunluluktur. (Ali İmran, 3: 132) Peygamberlerin risâlet görevi, ulûhiyyetin insanlarla

etkileşime geçtiği bir araç olduğu için peygamberlik, Allah (c.c.) ile insan arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Ancak, itaat ölçüsünün doğru bir şekilde anlaşılması ve uygulanmasıyla birlikte, peygamberlere ulûhiyet atfedilmemelidir. Zira Nisa Suresi'nde ifade edildiği üzere, peygambere itaat etmek ile Allah (c.c.)'a itaat etmek eş değer tutulmuş olsa da, bu iki itaat biçimi tamamen aynı değildir. Allah (c.c.)'a itaat, O'nun zatına ve ulûhiyyetine yönelik itaati içermektedir. Peygambere itaat ise, Allah (c.c.) tarafından gönderilen vahye itaat anlamına gelir. Bu bağlamda, peygamberin Allah (c.c.)'a itaatle özdeş tutulmasının temel sebebi, peygamberin Allah (c.c.)'ın vahyine mazhar olmasıdır. Bu, peygamberin şahsına yönelik bir ulûhiyyet itaati anlamına gelmez, tam aksine Allah (c.c.)'a yönelik bir itaat biçimidir. (Akdemir, 2013: 436) Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), vahiy dışında aldığı bazı özel kararlar ve girişimler konusunda Allah (c.c.) tarafından uyarılmıştır ki bu durum (Abese, 80: 1-6) ile (Tahrim, 66: 1) surelerinde ifade edilmiştir.

İlahi emirleri tebliğ ve tebyin ederek, bu emirleri uygulamada insanlığa örnek olan Hz. Peygamber (s.a.v.), tıpkı diğer insanlar gibi beşeri özelliklere sahiptir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in insanlarla aynı beşeri özelliklere sahip olması, ona itaat etmek için belirli sebeplerin varlığını gerektirmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e itaat etmenin en temel sebeplerinden biri, ilahi vahye mazhar olmasıdır. Ayrıca, ilahi vahye mazhar olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'de, Allah (c.c.)'a itaat ile emredilmiştir. Buna karşılık insanlar da, ilahi vahye mazhar olması sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e itaatle emrolunmuştur. Dolayısıyla, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e itaat eden bir kimse, onun gönderdiği vahye, yani Allah (c.c.)'a itaate yönelik bir adım atmış olmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözleri ve eylemleri, ilahi rızanın dışına çıkan, kendi kişisel arzularına uyan unsurları içermemiştir. Aksine, Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah (c.c.)'ın rızası ve emri dışında hiçbir şeyi insanlara bildirmemiştir. (Necm, 53: 3-4) Bundan dolayı, peygambere itaat ile Allah (c.c.)'a itaat eşdeğer kabul edilmiştir. “Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi olarak göndermedik.” (Nisa, 4: 80) ayetinde belirtildiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah (c.c.)'ın ve insanların bekçisi ya da vekili değil, yalnızca Allah (c.c.)'ın elçisidir. Bu bağlamda, elçiyi tanımak ve itaat etmek, aslında elçiye değil, onu gönderene olan itaati ve tanımayı içermektedir. (Yazır, 2017)

Peygambere itaat etmek, esasen iman etmenin bir şartıdır. Bu bağlamda, Nisa Suresi'nde geçen “Hayır, rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.” (Nisa,4:60) ifadesiyle, Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘e itaatin, iman etmenin ve mümin olmanın vazgeçilmez bir şartı olduğu vurgulanmıştır. Allah (c.c.)’a ve Resulüne itaat eden müminlerin, içinde ebedi olarak kalacakları ve altlarından nehirler akan cennetlerle mükâfatlandırılacakları, Nisa Suresi’nde belirtilmiştir: “Kim Allah’a ve peygamberine itaat ederse, Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kazanç budur.” (Nisa, 4: 13) Ayrıca, itaat eden müminlerin salih amellerinin karşılığını eksilmeden alacakları (Hucurat, 49: 14) ve itaatlerinin bir lütfu olarak, peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle birlikte olup ebedî kurtuluşa erecekleri müjdelendiği ifade edilmiştir. “Kim Allah (c.c.)’a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah (c.c.)’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!” (Nisa, 4: 69) Allah (c.c.)’a ve ilahi mesajını tebliğ eden peygamberine itaat etmemenin sonucu olarak, Nisa Suresi’nde, “Kim de Allah’a ve peygamberine itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa, Allah onu devamlı kalacağı bir ateşe sokar; onun için alçaltıcı bir azap vardır.” (Nisa, 4: 14) buyrulurken, itaatsizliğin ciddiyeti ve bu durumun beraberinde getireceği ebedi cehennem azabı vurgulanmıştır.

Ulü’l Emre İtaat

Lügatte, “ulü’l-emr” terimi, “emir sahipleri” anlamında kullanılmaktadır. Emir kelimesi, bir işin gerçekleşmesi için “buyurma” ve “iş” anlamlarını içeren bir terim olup, nehyetmeye karşıt bir anlam taşır. Ulü’l-emr ise, hem yetki sahibi hem de görevli olan kimseleri ifade eden geniş bir kavramdır. Dini literatürde ise, devlet başkanı gibi toplumun en üst yetkilileri ile birlikte, toplumsal sorumluluk ve otoriteye sahip olan kişileri içeren, geniş bir kapsamda kullanılan bir terimdir. (Türcan, 2012: 295) İbn Âşûr’a göre, bu kavram, emir ve yetki sahibi, belli bir otorite ve gücü temsil eden, toplum tarafından güvenilir bulunan kişiye verilen bir ismi ifade eder. (Âşûr, 1984: 7) Ulü’l emr ile ilgili önemli bir nokta ise, bu kelimenin çoğul yapıda olmasıdır. Ulü’l-emr teriminin çoğul yapıda olması, bu kavramın “emir sahipleri” anlamına gelmesi açısından önemlidir. Yani, bu terim tek bir kişiye veya otoriteye özgü bir ifade değildir. Tabatabai’nin belirttiği üzere, bu çoğul ifade, aynı zaman ve mekânda toplu bir şekilde sorumluluk altına giren kimselerin olmadığını, aksine bu kimselerin farklı farklı alanlarda sorumluluklar altına

girdiklerini ve hiyerarşi içinde birbirlerini takip ettiklerini gösterir. (Tabatabai, 2017: 559) Kur'an-ı Kerim'de, 'ulü'l-emr' ifadesi Nisa Suresi'nde iki farklı ayette geçmektedir. İlki, Allah (c.c.)'a ve Resulüne itaat emredildikten sonra üçüncü sırada zikredilen, Müslüman toplum içerisinde seçilmiş veya yetki verilmiş olan ulü'l-emrin bahsedildiği ayettir. (Nisa, 4: 59) Ayetin sebab-i nüzulüne dair yapılan rivayetleri değerlendirdiğimizde, "ulü'l-emr" olarak tanımlanan kişinin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in katılmadığı askeri birliklerin başında bulunan yönetici veya kumandan olduğunu görmekteyiz. (Vâhidî, 2019, 156) Ayetin sibakında ise emanetlerin ehline verilmesi ve insanlar arasında hüküm verileceği zaman adil bir şekilde davranılması gerektiği vurgulanarak, toplumsal düzenin sağlanması ve güvenin tesis edilmesi için önemli ilkeler ortaya konulmaktadır. (Nisa, 4: 58) Ulü'l-emr kavramının geçtiği ikinci ayette, Müslümanların topluma güven veya korku verecek herhangi bir haberi aldıklarında, bu haberi bilinçli bir şekilde değerlendirmeleri ve hemen etrafa yaymak yerine, aralarında bu haberi anlayacak olan emir ve yetki sahiplerine götürmelerinin daha doğru olacağı ifade edilmektedir. (Nisa, 4: 83)

Müfessirler arasında, "ulü'l-emr" teriminin kim veya kimler olduğu konusunda çeşitli yorumlar ve ihtilaflar bulunmaktadır. Ayetin öncesinde yer alan "insanlara hüküm vereceğiniz zaman adaletle hüküm verin" (Nisa, 4: 58) kısmından yola çıkarak, bu vasfın yöneticilere ait olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Ey insanlar, dinleyin ve itaat edin; sizi yöneten bir köle dahi olsa Allah'ın kitabını uyguladığı müddetçe ona kulak verin ve itaat edin." (Müslim, İmaret:36) hadisi de bu görüşü destekler niteliktedir. Müfessirlerden bir kısmı, ulü'l-emr teriminin fukaha ve bilginler olarak anlaşılması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. (Cebr, 1989: 285) Çünkü bu ifadenin geçtiği ikinci ayette, emir sahibinin kendisine gelen bir haberde mevcut durumu ve bilgiyi tahlil edebilecek, dini bilgilerden hüküm çıkarabilecek bir kimse olması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca, Allah (c.c.)'a, Resûlullah (s.a.v.)'a ve ulü'l-emre itaati emreden ayetin devamına baktığımızda da "Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün." buyrulmaktadır. (Nisa, 4: 59) Bu ifade de ulü'l-emrin fukaha olduğunu destekler niteliktedir. Çünkü bir konuda anlaşmazlık yaşandığında Allah (c.c.)'a ve Resulüne danışılmasının emredilmesi, ulema arasında geçen ilmi bir meselenin çözüm sürecindeki bir merhaleyi ifade etmektedir. Nitekim ayetin devamı da fukahayı, ihtilaf anında danışılması gereken mercii olarak göstermektedir. (Baysal, 2006: 164) O halde ilmi alanda derinleşmiş bir kişinin, devlet

yetkisine sahip olmasa bile -uzmanlaştığı alanla sınırlı kalmak şartıyla- kendisine danışılması, ulü'l-emr kapsamında sayılabilmektedir. (Türcan, 2012: 296) Mukatil b. Süleyman ise ulü'l-emr teriminin, Hâlid b. Velîd gibi ordu kumandanlarını kastettiği görüşünü benimsemiştir. (Süleyman, 2002: 392) Nitekim ilgili ayetin sebebi nüzulüne ilişkin aktarılan rivayetler de ulü'l-emr olarak askeri birlikleri idare eden kumandanların zikredildiğini belirtmiştir. Kimilerine göre ise ulü'l-emr terimi, muhacir, ensar, sahabenin önde gelenleri, hulefa-i raşidin, tabiin gibi farklı kişileri kasteder. (Türcan, 2012: 296) Genel olarak diyebiliriz ki ulü'l-emr ifadesi, bütün idareci ve yöneticileri içermektedir.

Ulü'l-emr teriminin kimleri ifade ettiği konusunda fikir ayrılıkları olmuşsa da, bu kişilerin hangi özelliklere sahip olması gerektiği konusunda genel bir uzlaşma bulunmaktadır. Ayette, Allah (c.c.)'a itaat edin ve Peygambere itaat edin ifadelerinden sonra, ulü'l-emre itaat etmenin emredildiği belirtilmektedir. (Nisa, 4: 59) Bu itaat, peygambere itaatın yanı sıra “minküm” lafzıyla birlikte zikredilmiştir. Ayette kullanılan “minküm” ifadesi, ulü'l-emre itaatın farz olabilmesi için öncelikle Müslüman olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu özelliklere ek olarak, ulü'l-emre itaat edebilmek için sahibinin adaletle hükmeden, meşru sınırlar içerisinde karar ve emir veren birisi olması gerekmektedir. Aksi durumda, “İdareciler dinen isyan sayılabilecek bir emir verirlerse, o emir ne dinlenir ne de o kişiye boyun eğilir” (Buhâri, Ahkâm: 4) hadisinde belirtildiği üzere, dini hükümlerle bağdaşmayan emirlerde ulü'l-emre itaat etmek zorunlu değildir. Nitekim, mevcut ayetin sebebi nüzulü olarak rivayet edilen aşağıdaki olay, bu durumu destekleyen bir mahiyete sahiptir: Hz. Peygamber (s.a.v.), bir gruba (seriyye) askerî görev vermiş ve başlarına Abdullah b. Huzâfe'yi geçirmiştir. Abdullah, bir sebep dolayısıyla öfkelenmiş ve emri altındakilere odun toplamalarını, onu yakmalarını ve ateş olunca içine girmelerini emretmiştir. Emri alanlar tereddüt içinde kalmışlardı. Bir kısmı “Komutana (ulü'l-emre) itaat edilir” diye ateşe girmeye teşebbüs etmişler, bir kısmı ise “Bu itaatın, buyruğun meşrû olmasına bağlı bulunduğunu” düşünüp onları engelleyerek “Biz ateşten kaçarak Peygamber'e katıldık” demişlerdir. Bu çekişme devam ederken ateş sönmüş, seferden dönünce durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e arz etmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise “Ateşe girseydiler kıyamete kadar ondan kurtulup çıkamazlardı. İtaat ancak meşrû emre olur” buyurmuştur. (Karaman vd., 2014: 87) Yani ulü'l-emre itaat, Allah (c.c.)'a ve peygambere olan itaatın bir uzantısı olarak kabul edilir. Ancak, bu itaat, mutlak bir itaat

değildir. Tam aksine, itaat edilen emirlerin hak ve aklın gerektirdiği prensiplere uygun olması şartına bağlıdır.

İslam'ın sağlıklı bir toplumsal hayat sürdürülmesini öngören düzen, ulü'l-emr unvanını taşıyan kişiler tarafından kurulur ve sürdürülür. Bu kişiler, çeşitli yetkilerle donatılmış olup, toplumsal düzenin işleyişini sağlama ve çeşitli görevleri yerine getirme sorumluluğuna sahiptirler. Ayrıca ulü'l emr unvanına sahip kişilerin temel sorumlulukları, İslam hukukunun insanın güven ve huzur içinde yaşamasını sağlamak amacıyla belirlediği zarurat-i hamse prensiplerini yerine getirmektir. Bu prensipler, İslam'ın ilk yıllarında belirlenen dinin, insanlığa bahşedilmiş bir nimet olan aklın, insanlara bir emanet olan canın, dünya hayatının ve insanlığın korunmasının kendisine bağlı olduğu neslin ve canın yongası olan malın korunmasını içermektedir. Bununla birlikte, ulü'l emr unvanına sahip kişilerin sorumlulukları arasında, bireyler arasındaki anlaşmazlıkları hakkaniyet çerçevesinde çözüme kavuşturmak, toplumda güvenliği ve asayişini temin etmek, hududu korumak, sorumluluğunu üstlendiği ülkenin veya beldenin ekonomik, siyasi ve idari teşkilatlanmasını kurup sorunsuz bir şekilde işlemesini sağlamak gibi görevler yer almaktadır. Bu görevleri yerine getirebilmek için ulü'l emr, toplumdan ve altındaki diğer yetkililerden meşru ve makul daire içindeki konularda kendisine itaat edilmesini talep etme yetkisine sahiptir. (Karaman, 1987: 199-200) Toplumun yöneten ve idare eden ulü'l emr unvanına sahip kişilerin sorumlulukları, zamanın ve buldukları konumun şartlarına, güç dengelerine ve toplumun yönetilme anlayışına göre değişiklik gösterebilir. Bu bağlamda, ulü'l emr, sosyal hayata dair görev ve sorumlulukları üzerine almalı ve toplumsal yapıyı ayakta tutmalıdır. Örneğin, İslam hukukunun uygulanmadığı toplumlarda, ulü'l emrin görev ve yetkilerinin belirlenmesinde genellikle toplumsal yaşam şartları ön plandadır. Dolayısıyla İslam hukukuyla yönetilsin veya yönetilmesin, ulü'l emre sahip kişinin sorumluluğu altındaki diğer kişilerin ictimai, idari, hukuki ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için teşkilatlanması, adaleti ve asayişini sağlama, hududu koruması gibi görevleri vardır. Bu görevleri yerine getirmek içinse yetki ve sorumluluklara sahiptir. (Akay, 2022: 20) O halde ulü'l emr, toplumun refahını ve düzenini sağlamak adına geniş bir yelpazede sorumluluklara sahiptir.

4.2.2. Namaza Ehemmiyet Vermek

Namaz kelimesi Farsça'da 'tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet' anlamlarına gelmektedir. Arap lügatinde ise 'dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, iyi dilekte bulunmak, temizlenmek, yalvarmak' anlamlarında ki 'salat' kelimesine karşılık olarak dilimize geçmiştir. Terim olarak 'salat' kelimesi ise iftitah tekbiriyle başlayıp selam ile biten, belirli hareket ve dualardan oluşan beden ile yapılan ibadeti ifade eder. (Yaşaroğlu, 2006: 350) Fıkıh terimi olarak ise namaz, "Belirli vakitlerde, belirli şartlarda okunan, belirli zikirlerden ve yerine getirilen özel rükünlerden ibaret bir ibadettir." şeklinde tanımlanmaktadır. (Kâsânî, 1997: 454) Namazın tarihçesine dair bakıldığında, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerden hareketle hemen hemen bütün ilahi dinlerde namaz ibadetinin var olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Hz. Zekeriyya (a.s.)'ın mabedde namaz kıldığı (Âl-i İmrân, 3: 39), Lokman (a.s.)'ın oğluna verdiği öğütler arasında namazında bulunması (Lokman, 31: 17), Hz. Musa (a.s.)'a namaz kılmanın emredilmesi (Taha, 20: 14) gibi örnekler, namaz ibadetinin İslam dinine özgü bir ibadet olmadığını göstermektedir. İslam dininde ise namaz, günümüzdeki eda edilen haliyle beş vakit olarak Miraç gecesinde farz kılınmıştır. (Tirmizî, Salat: 213) Bununla birlikte, Allah (c.c.), Nisa suresinde namazın farz bir ibadet olduğunu ve belli zaman dilimlerinde kılınması gerektiğini buyurmaktadır: "Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah'ı anın. Güvenlik içinde olduğunuzda namazı gerektiği gibi kılın. Şüpheli yok ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir." (Nisa, 4: 103) Kur'an-ı Kerim'de namazın kılınış şekline dair detaylı bilgi verilmemesine karşın, çeşitli ayetlerde bazı şartları ve rükunları, hangi vakitlerde kılınacağı yine Kur'an-ı Kerim'in kendine has üslubuyla sarıh bir şekilde veya işaret yoluyla anlatılmaktadır. (Yaşaroğlu, 2006: 351) Namaz ile ilgili detaylı bilgileri ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinden öğrenmekteyiz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Namazı benden gördüğünüz gibi kılınız." (Buhârî, Ezan: 18)

Namaz ibadeti, İslam dininin temelini oluşturan en önemli ibadettir. Sadece dışarıdan bakıldığında bir dizi hareket ve zikirden ibaret gibi görünen namaz, aslında dil, kalp ve beden bir araya gelerek Allah (c.c.)'a yönelmenin, O'na yaklaşmanın, kısacası tüm varlığıyla teslim olmanın en güzel ifadesidir. (Yaşaroğlu, 2006: 356) Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.), İslam'ın temel prensiplerini sıralarken, kelime-i şهادetin hemen ardından namaz kılmanın önemine vurgu yapmıştır. (Buhârî, Edep: 27) Göklerde ve yerde

bulunan tüm varlıklar, kendilerine özgü bir tarzda ve ifade biçimiyle Allah (c.c.)'a ibadet etmektedir. Örneğin, dağlar dikey, hayvanlar yatay, bitkiler ise köklerine doğru başlarını eğerek Allah (c.c.)'a ibadet etmektedirler. (Nahl, 16: 48) Müslümanlar da namaz kılarken, kıyamda dağlar gibi dik dururlar, rükûda bitkiler gibi başlarını eğler, secde hayvanlar gibi yatarlar, böylece kâinattaki bütün varlıkların ibadetlerine namazlarıyla katılım sağlarlar. Ayrıca, gökyüzündeki güneş, ay gibi cisimlerin hareketlerini günlük olarak tekrarlaması gibi, Müslümanlar da namazda belli hareketleri günlük olarak tekrarlarlar. O halde özetle söyleyebiliriz ki namaz, kâinattaki bütün varlıkların yaptığı ibadetleri bir araya getiren öz bir ibadettir. (Hamîdullah, 1961: 60) Namaz ibadetinin, vaktinde eda edilmesi büyük önem arz etmektedir. İslam'da, savaş, doğal afet, yolculuk gibi zaruri durumlarda bile bir dizi kolaylık sağlanarak, bu ibadetin terk edilmemesi ve vaktinde yerine getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. “Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırдың zaman onlardan bir bölük seninle beraber namaza dursun, silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secde ettiklerinde ötekiler arkanızda olsunlar, sonra henüz namazlarını kılmamış bulunan (bu) bölük gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve bunlar da ihtiyat tedbirlerini ve silâhlarını alsınlar.” (Nisa, 4: 102) buyrulurken korkulu anlarda bile namazın cemaatle ve vaktinde eda edilmesi emredilmiştir.

Namaz, Allah (c.c.) ile kul arasında bir bağlantı görevi gören farz bir ibadet olmanın yanı sıra bireyin kimlik ve kişiliğini dini ve ahlaki boyutlarda inşa eden etkili bir ibadettir. Örneğin, devamlı olarak yapılan bir ibadet olması sebebiyle kişinin sorumluluk sahibi olmasını sağlar. Günün belirli zamanlarında kılınan namaz, insanın hayatını düzenlemesine yardımcı olur. Birey, günlük çalışma rutinini namazın vakitlerine göre düzenleyerek zamanını etkili bir şekilde değerlendirir. Ayrıca, düzenli olarak kılınan namaz, kişinin iradesini, sabrını ve merhamet duygularını güçlendirir. (Kamili, 2006) Ayrıca, namaz kılan kişi, Allah (c.c.)'ın huzuruna vararak Allah (c.c.)'ın yasakladığı işlerden kaçınma konusunda bir duyarlılık geliştirir. “Şüphesiz namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten meneder.” (Ankebût, 29: 45) ayeti de, namazın insanı ahlaksızlıktan, kötü davranışlardan, Allah (c.c.)'ın razı olmayacağı davranışlardan koruduğuna ve İslam'ın öngördüğü kimliği inşa etmesine yardımcı olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, birey, Allah (c.c.)'ın huzurunda kıyama durduğunda, şartsız ve kayıtsız bir teslimiyet içinde kendi acziyetinin farkına varır. Bu farkındalık, namazı huşu içinde yerine getiren kişinin sahip olduğu kimliği anlamlandırmasına ve benimsemesine yol açar. Dolayısıyla,

birey, namaz vesilesiyle toplumdaki yerini, varlığını, hedeflerini ve varoluş amacını anlamlı bir perspektifle değerlendirir. Bu yönüyle namaz, bireyin hayatındaki belirsizlikleri anlamlandıran ve yaşamının nedenini, nasıl şekillenmesi gerektiğini anlamasına katkı sağlayan bir ibadettir. Ayrıca namaz, hem bedensel hem de ruhsal hastalıklara şifa sağlayabilir. Abdest almayla başlayan bu ibadet, insanı bedensel hastalıklardan korumakla kalmaz, aynı zamanda bireysel odaklı modern dünyada yalnızlık duygusuna karşı da koruyarak ruhsal hastalıklardan arındırabilir. Dolayısıyla, namaz kılan bir kişi, günde beş kez Allah (c.c.)'ın huzurunda durarak ruhsal dengeyi sağlar. Bununla birlikte, namazın ardından yapılan dua, bireye zor ve sıkıntılı anlarında manevi bir rahatlama sağlayabilir ve psikolojik olarak güçlü kalmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca, namazların cemaat halinde kılınması, Müslümanların dil, soy, ırk, renk, toplumsal statü gibi farklılıklara bakılmaksızın aynı mekân içinde Allah (c.c.)'a karşı kulluk vazifesini yerine getirme, bütünleşme, kenetlenme, dayanışma ve yardımlaşma içinde bulunma açısından büyük öneme sahiptir. Zira aynı amaca ve bilince sahip bir cemaat ortamında bireyler arasındaki farklılıkların göz ardı edilmesi, kardeşlik duygularını pekiştiren, dayanışma ve yardımlaşma içinde bütünleşen bir dini atmosferin ortaya çıkmasına katkıda bulunur. (Yaşaroğlu, 2006: 356)

4.2.3. Allah'ı Zikretmek

Zikir kelimesi, lügatte “bir şeyi anmak, akılda tutmak, hatırlamak, telaffuz etmek, ezberlemek” anlamlarında kullanılmaktadır. Terim olarak ise zikir, “Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş” manasında kullanılmaktadır. (Öngören, 2013: 412) Zikir kelimesi ile hıfzete kelimesi eş anlamlı veya birbirine yakın olarak kullanılabilir. Ancak zikir kelimesi, hıfzete kelimesine göre daha kapsamlı bir kelimedir. Zikir terimi, Kur'an-ı Kerim'de sözlük ve terim anlamıyla uyumlu bir kullanıma sahip olmanın yanı sıra daha geniş anlamlarda özel bir nitelik kazanmıştır. Zikir, sözlükteki anlamıyla bir şeyi akılda tutmak, anmak, unutmamak anlamına gelirken Kur'an-ı Kerim'de, Allah (c.c.)'ın emir ve yasaklarını, ilahi mesajını hatırlamayı ve bu doğrultuda yaşamayı ifade eder. (Bilgiz, 2006: 209) Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette geçen ‘zikir’ kelimesi, Allah (c.c.)'a dil ile hamd etmek, tesbih ve tekbir ile O'nu övmek, nimetlerini anmak, tefekkür etmek, namazı eda etmek, dua etmek, Allah (c.c.)'ın emir ve yasaklarını düşünmek, ilim, nasihat, nisyanın zıttı gibi geniş anlamlarda kullanılmıştır. Sufilere göre, zikirden maksat; Allah (c.c.)'ın zatı ve sıfatları, teklifi, verdiği nimetinin bolluğu, gücü ve kudreti gibi hususlarla kalbi uyanık tutmak ve Allah (c.c.)'ı görüyormuş

gibi murakabe yapmak olan ihsan makamını elde etmektir. Ayrıca, sufiler zikirle ilgili olarak şöyle demişlerdir: “Zikir, Allah’a olan aşırı muhabbetin ya da korkunun etkisiyle gaflet meydanından müşâhede fezasına çıkmaktır. Böylece insan, Allah ile ünsiyet peyda eder ve mâsivâdan uzaklaşır.” (Öngören, 2013: 412) Yani insan, zikir sayesinde gafletten uyanarak Allah (c.c.)’ın varlığını ve kudretini kalbinde derin bir şekilde hisseder ve hakiki lezzeti tatmış olur. Böylece dünyanın geçici zevkleri artık ona tat vermez.

İbadetlerin yerine getirilmesi için belli başlı şartlar bulunurken, Allah (c.c.)’ı zikir için herhangi bir sıhhat şartı gerekmez. Zikir, namazdan önce ve sonra, otururken, yatarken, yoldayken, her an yapılabilecek bir ibadettir. En faziletli zikir, kalp ve dilin birlikte kullanıldığı zikirdir. Yani kalpten geçenin dile döküldüğü zikirdir. Ardından sırayla sadece kalp ile yapılan ve sadece dil ile yapılan zikir gelir. Allah (c.c.)’a hamd, tesbih ve şükre dair sözler söylemek dilin zikridir; Allah (c.c.)’ın zatını ve sıfatlarını, emir ve yasaklarını, gücünü ve kudretini tefekkür etmek kalbin zikridir. Emir ve yasakları davranışa dökmek ise azaların zikri olarak kabul edilmiştir. (Öngören, 2013: 410) İnsan, farz kılınan ibadetleri ifa etmiş olsa dahi, nafil zikir gibi ibadetleri yerine getirerek Allah (c.c.)’a olan yakınlık derecesini ve kulluk bilincini arttırmış olur. Zira zikir, insan ile yaratıcı arasındaki bağı kuvvetlendiren, gafletten uyanıp teyakkuz içerisinde olmayı sağlayan ve kalbi diri tutan bir ibadet şeklidir. Nitekim Allah (c.c.), yarattığı kullarının kendisiyle her an ve her mekânda iletişim içerisinde olmaları gerektiğini, “Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah’ı anın” (Nisa, 4: 103) emriyle ifade etmiştir. Korku namazından hemen sonra gelen bu ayet, korku namazındaki eksik kalan rükünlerin zikirle tamamlanmış olacağını göstermektedir. Ayrıca zikirle kalp daha da güçlenerek korku halinin bertaraf edilmesine katkı sağlar. Hayatın her anında, korku, endişe, mutluluk gibi duygularla birlikte Allah (c.c.)’ı zikretmek, insanın yegâne gayesi olan Allah (c.c.)’a kulluğun bir sonucu olarak ortaya çıkan itaat ve ibadetin hayatın tüm alanlarına yayılmasını mümkün kılar.

Zikir, Müslüman kimliğini oluşturan önemli unsurlardan biridir. Hayatının her anında Allah (c.c.)’ı anmayı ilke edinen birey, bu prensibiyle gerçekleştirdiği faaliyetleri ibadete dönüştürme çabasında bulunur. Ayrıca, zikir, bireyin birçok fazileti elde etmesine vesile olabilir. Öncelikle, Allah (c.c.)’ı zikreden kişilerin hidayete erdiği ve çeşitli bunalım

ve sıkıntılardan kurtulup kalplerinin huzura, ruhlarının ise sükûnete kavuştuğu aşağıdaki ayette ifade edilmiştir: “Bunlar, iman edenler ve Allah’ı zikrederek gönüllerini huzura kavuşturanlardır. Bilin ki, gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.” (Ra’d, 13: 28) Böylece zikreden bir kişi, Allah (c.c.)’ın kendisini her an gördüğünü ve işittiğini hatırlardan çıkarmayarak ihsan makamına erişir. İhsan, takvaya ulaşmanın bir yolu olarak nitelendirilebilir. Takva sahibi bir mümin, hem helal ve haram konularında ihtiyatlı olur, hem de bu iki kavram arasında kalan şüpheli durumlardan kaçınarak vera ehli olma hedefine yönelir. Zikrin neticesinde vera ve takva sahibi olan müminler, Allah (c.c.)’ın lütfuna mazhar olurlar. (Nisa, 4: 31) Ayrıca Allah (c.c.)’ı zikretmek, hatırdan tutmak ve O’nun gücünü tefekkür etmek; bireyin nefsi üzerinde olumsuz etkileri ortadan kaldırmasına, ruhsal ve zihinsel olgunluğa erişmesine ve kâmil bir birey haline gelmesine katkı sağlar. Bununla birlikte, zikir; insanın Allah (c.c.)’a karşı kulluk vazifesinin gereği olan itaat ve teslimiyetin yerine getirilmesini sağlar, aynı zamanda ölçülü ve iç huzurun olduğu bir hayatın yaşanmasına katkıda bulunur. Dolayısıyla, Allah (c.c.)’la kul arasındaki bağı kuvvetlendiren alışkanlık haline gelen ve düzenli olarak gerçekleştirilen zikir, olumlu ahlaki özelliklerin gelişmesini sağlayarak Müslüman bir kimliğin inşa edilmesine imkân tanır.

4.2.4. Allah Yolunda İnfak Etmek

İnfak kelimesi, sözlükte “noksanlaşmak, azalmak, tükenmek, bitmek, yok olmak, son bulmak, elinden gitmek” gibi anlamlara gelen ‘ne-fe-ka’ kelimesinden türemiş olup, bu fiilin ‘if’al’ babından masdarıdır. ‘İf’al’ babında ise infak kelimesi, para veya malı elden çıkarmak, mal, para veya başka bir şeyi sarf etmek, harcamak gibi anlamlara gelmektedir. (İsfahânî, 2002: 819) Dini bir terim olarak ise infak, “Allah’ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması” anlamında kullanılmaktadır. (Çağrı, 2000: 289) Yani infak, Allah (c.c.)’ın rızasını elde etmek amacıyla malından farz veya nafîle olarak yapılan her türlü harcamayı içeren bir kavramdır. İnfak kelimesi Kur’an-ı Kerim’de, 26 surenin 58 ayetinde toplamda 74 kez geçmektedir. Bu ayetlerden bir tanesinde “yoksul düşme” (İsra, 17: 100), bir tanesinde “tünel” (En’am, 6: 35), diğer ayetlerde ise terim anlamında, yani “harcama yapma” anlamında kullanılmıştır. (Tekiner, 2006: 3) İnfak kelimesi ile ilgili en kapsamlı tanımı ise Merhum Elmalılı Hamdi Yazır tarafından yapılmıştır. Ona göre, bu kelimenin maddi ve manevi olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. Maddi anlamına göre infak, malını ihtiyaç sahibi kimselere, Allah (c.c.)’ın hoşnutluğunu elde edebilmek amacıyla

zekât, sadaka, hediye, ayni yardımlar gibi yollar vasıtasıyla Allah (c.c.) yolunda harcamak, sarf etmek olan mali ibadetlerin tamamını kapsamaktadır. Manevi anlamına gelince, infak, ihtiyaç sahibi kimselere makamdan, mertebeden, iş imkânından, elde edilen ilimden, tecrübelerden, yol göstermeden, nefse hizmetten, psikolojik destekten, tebessümden, saygı, sevgi ve selamdan yapılan herhangi bir hayrı kapsayan bütün ibadetleri içerir. (Kaya, 2009: 30)

İnfakın farz, vacip, nafil gibi birçok yolu bulunmaktadır. Bu yollardan biri olan farz infak türü, İslam'ın beş temel esasından biri olan zekâttır. Sözlükte “artma, arıtma; övgü ve bereket” gibi anlamlara gelen zekât, dini bir terim olarak ise “Kur'an'da belirtilen ihtiyaç sahibi sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların yılda bir kez malından alınan belli bir payı ifade eder.” (Erkal, 2013: 207) Bu infak türü, kişinin malında bulunan Allah (c.c.)'ın hakkının ihtiyaç sahiplerine verilerek malını temizlediği ve bereketlendirdiği, kişiyi de cimrilikten kurtararak nefsini tezkiye ettiği için “arınma”, “artma” anlamında ‘zekât’ terimi kullanılmıştır. Zekâtın miktarı, malın cinsine ve miktarına göre değişen oranlara sahiptir. Belirlenen zekât tutarı, farz bir ibadet olarak kabul edilir ve bu miktarın, ihtiyacı olan kimselere verilmesi gerekmektedir. Allah (c.c.), Nisa Suresi'nde, inanç esaslarına bağlı olanlar ve dinin temel direği olan namazı düzenli kılanları öne çıkardıktan sonra özellikle zekâtı düzenli olarak verenlere vurgu yapmakta ve bu kişilere ayrı bir kategori atfederek büyük mükâfatlarla müjdelemektedir. (Nisa, 4: 162) Bir diğer infak türü ise sadakadır. Sadaka, zekât gibi farz olmayan, nafil bir infak çeşididir. Sözlükte “doğruluk” anlamına gelen “sıdk” kökünden türeyen sadaka, dini bir terim olarak ise Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak amacıyla ihtiyaç sahiplerine gönüllü olarak yapılan yardımları kapsayan bir ibadettir. (Duman, 2008: 383) Bu infak türü, Allah (c.c.)'ın rızasını gözetip malından ihtiyaç sahiplerine harcanarak Allah (c.c.)'a olan sadakatini gösterdiği için sadakatin tekili olan “sadaka” adını almıştır. Ayrıca sadaka, zekât gibi sadece dinen zengin sayılan Müslümanların vereceği bir infak türü olmayıp, bütün Müslümanların imkânı ölçüsünde gerçekleştirebileceği bir ibadettir. Allah (c.c.) şöyle buyurur: “Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut bir iyilik yapılmasını ya da insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa, biz ona ileride büyük bir karşılık vereceğiz.” (Nisa, 4: 114) Allah (c.c.), toplum içindeki dedikoduların genellikle olumsuz olduğunu belirtirken, ancak Allah (c.c.)'ın rızası için yapılan üç eylemi istisna olarak gösterir. Bu eylemlerden ilki sadaka verme işlemidir.

İnfak, kişiye maddi ve manevi yönden birçok faydalar sağlayan, kimliğini inşa etmesinde birçok ecir, erdem ve fazilet kazandıran bir ibadettir. Allah (c.c.), kendi yolunda yapılan infakın ecirini karşılıksız bırakmayacağını, kat kat fazlasıyla vereceğini şu ayetle bildirmiştir: “Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir, Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.” (Bakara, 2: 261) Ayette belirtildiği üzere, yapılan bir iyilik karşılığında normalde verilen sevaplar bire on şeklinde iken, infak ibadeti için bu oranın bire yedi yüz olduğu bildirilmiştir. Bu durum, infak ibadetinin hem veren açısından hem de alacak olan açısından ne kadar önemli ve kıymetli olduğunu göstermektedir. Veren açısından önemli olmasının sebebi, infakın nefse zor geldiği ve kişinin nefsiyle mücadele etmesini gerektirdiği içindir. Bu durum, infakın sadece maddi bir katkı değil, aynı zamanda manevi bir çaba ve fedakârlık gerektiren bir ibadet olduğunu vurgular. Çünkü “Nefisler cimriliğe meyillidir” (Nisa, 4: 128) İnfak, nefsi cimrilikten kurtararak tezkiye sürecine katkı sağlar. Kişinin cimrilik hastalığına düşmemesi veya düşüyse bu hastalıktan kurtulması, infakın temel kazanımlarından biridir. Nitekim cimrilik, imanla bir arada bulunmayan, Müslüman bir kişinin karakterine uymayan bir hastalıktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: “İki özellik Müslümanın içinde toplanmaz: cimrilik ve kötü ahlak.” (Tirmizî, Birr: 41)

Müslümanlarda olması istenmeyen cimrilik hastalığının tedavisi ancak infakla mümkündür. İnsan, paylaştıkça cimrilikten kurtulur, cömertliğe yönelir ve nihayetinde îsâra ulaşır. Hz. Peygamber (s.a.v.), infakın nefsin hastalığı olan cimrilikten kurtarmasıyla ilgili şöyle buyurmuştur: “Zekâtını veren, misafire ikram eden, bir felakete yardım eden cimrilikten kurtulmuştur.” (Müslim, Birr: 56) Kişi, infak sayesinde Müslüman kimliğine yakışmayan cimrilikten kurtularak Allah (c.c.)’ın ve Resulünün hoş gördüğü, Müslüman kimliğine yakışan güzel hasletleri elde eder. Bu güzel hasletler arasında cömertlik, paylaşma, ikramda bulunma, ihtiyacı olduğu halde yardım etme gibi erdemli davranışlar yer alır. İnfakın Müslüman kimliğinde inşa ettiği bir başka fazilet, kişinin şükür ve sabır sahibi olmasını sağlamasıdır. İnfakta bulunan bir Müslüman, elde ettiği malın Allah (c.c.)’ın kendisine bahşettiğini anlar. Bu durum, hem karşı tarafın halini anlayarak verilen nimetlerle kendi haline şükretmesine, hem de Allah (c.c.) tarafından kendisine verilen malın şükürünü eda etmesine vesile olur. İnfakın bir diğer öğretisi olan sabır ise, kişinin

infak neticesinde malında meydana gelen eksilmeye karşı sabır göstermesini öğrenmesine yardımcı olur. Dolayısıyla infak, sabır ve şükür bilincinde bir Müslüman olabilme yeteneğini geliştirir, nefsin arzularıyla başa çıkma becerisini artırır. Aynı zamanda infak, kişinin kalbini yumuşatarak şefkat ve merhamet duygularını güçlendirir, empati yeteneğini geliştirir ve gönül zenginliği sağlar. (Uludağ, 1988: 92)

Dünya hayatında, her insan aynı zenginliğe, servete veya imkânlarla sahip değildir. İnsanlar arasındaki bu gelir dengesizliğinin giderilmesi ve bir denge sağlanması için Allah (c.c.)'ın bahsettiği maldan ihtiyaç sahipleriyle paylaşma, yardımlaşma ve infak etme, zaruri bir durumdur. Nitekim Allah (c.c.) Nisa Suresi'nde şöyle buyurmaktadır: “Allah’a ve âhiret gününe iman edip de Allah’ın kendilerine verdiğinden harcasalardı ne olurdu sanki! Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir.” (Nisa, 4: 39) Dolayısıyla, iman eden kimselerin, Allah (c.c.)'ın kendilerine bahsettiği malları, bu malların asıl sahibi olan ihtiyaç sahipleri için harcamaları gerekmektedir. Allah (c.c.)'ın yolunda maddi ve manevi imkânları infak etmek önemlidir; ancak infakın Allah (c.c.) katında makbul olması ve kişiye dünya ve ahirette fayda sağlaması için infakın nasıl yapılması veya yapılmaması gerektiğiyle ilgili ahlaki hususlara dikkat etmek de oldukça önemlidir. Buna göre, infakın sıhhati açısından en önemli ve asıl gaye; bütün malların gerçek sahibinin Allah (c.c.) olduğu bilinciyle hareket ederek Allah (c.c.)'ın rızasını elde etmektir. Allah (c.c.), kendi rızasını umarak yapılan infakın misalini tatlı bir yamaçta bulunan ve üzerine bolca yağmur yağın, böylece iki misli ürün veren bahçeye benzetmiştir. (Bakara, 2: 265) Diğer yandan, kendi rızası dışında yapılan infakın misalini ise her çeşit meyvelerle dolu bahçesine, ateşten bir kasırga isabet ederek kül olan ve kendisine hiçbir fayda sağlamayan adama benzetmiştir. (Bakara, 2: 266) Dolayısıyla kişi, malını infak ettiği zaman karşılığını sadece Allah (c.c.)'tan beklemelidir; böylece bolluk, bereket ve mükâfatını hakkıyla elde edebilir. İnfak yapılırken önemli olan bir diğer ahlaki husus ise yapılan yardımın başa kakılmaması ve karşı tarafın incitilmemesidir. Zira Allah (c.c.), mallarını kendi yolunda infak ederken başa kakmayan ve eziyet etmeyenlerin ecirlerini kendi katından vereceğini ve onların asla mahzun olmayacağını bildirmiştir. (Bakara, 2: 262) Yaptığı infakı başa kakarak karşısındakini inciten kimseler ise, üzerinde toprak bulunan ve yağmur yağdığında çırılçıplak kalan kaya gibi kazandıklarından hiçbir şey elde edemeyen kimselere benzetilmiştir. (Bakara, 2: 264) Dolayısıyla, infak ederken ihtiyaç sahibi olan kimseleri

incitmek, onurlarını zedelememek gerekmektedir. Aksi takdirde, infak eden kişinin hem malı eksilecek hem de ecir yerine masiyet elde etmiş olacaktır.

İnfak ahlakında önemli olan bir diğer husus, yapılan yardımın gösteriş ile değil, gizli bir şekilde yapılmasıdır. Çünkü gizli yapılan infak, kişiyi gösteriştan uzak tutarak niyetinin halis kalmasını sağlar. Nitekim Allah (c.c.), Nisa Suresi'nde, Allah (c.c.)'ın kendisine verdiği malı gösteriş için harcayanları şeytanın arkadaşı olarak nitelendirmiştir: “Ve bunlar Allah’a ve âhîret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarf edenlerdir. Bir kimsenin arkadaşı şeytan olursa o ne kötü bir arkadaştır!” (Nisa, 4: 38) Cimrilik yaparak malını saklayan kişiler, insanın sahip olacağı en kötü arkadaş olan şeytanın etkisi altında oldukları için mal harcadıkları zaman gösteriş için harcamaktadırlar. Merhum Elmalılı Hamdi Yazır, tefsirinde nefsin ve şeytanın oyununa gelmemenin, infakı gizli yapmanın faziletini vurgulamak amacıyla şu ifadeleri kullanmıştır: “Sadakaların gizliliğinin faziletine binaen, İslam büyüklerinde sadakalarını verecekleri fakire bile bildirmemeğe çalışan birçok zatlar gelip geçmiştir. Kimi, sessiz sedasız bir âmânın eline bırakır. Kimi, fakir uyurken elbisesine bağlar. Kimisi de başkasının aracılığı ile fakire ulaştırırdı ki hepsinden maksat riyadan, süm’adan ve minnetten sakınmaktır.” (Yazır,2017) Hz. Peygamber (s.a.v.)’de, gizli bir şekilde verilen sadakanın faziletiyle ilgili şöyle bir benzetme yapmıştır: “Kıyamet gününde Allah’ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmayacağı o günde, Allah şu yedi kişiyi kendi gölgesinde gölgelendirecektir ki bunlardan birisi de: Bir sadaka verip de sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyen adamdır.” (Buhârî, Zekat: 16) İnfak ahlakıyla ilgili bir başka husus, verilecek malın niteliğiyle ilgilidir. İşe yaramayan, sevilmeyen, elden çıkarılmak istenen veya sağlam olmayan malların infak olarak verilmesi pek hoş görülmemiştir. Zira Allah (c.c.), infak edileceği zaman malın sevilen kısmından edilmesi gerektiğini ve böyle yapılmadıkça hayrın kemaline ulaşamayacağını bildirmiştir. (Al-i İmran, 3: 92) Çünkü infak, kişi için ne kadar sevimli ve değerli olan şeylerden yapılırsa, ecir ve fazileti de bir o kadar fazla olacaktır. Sevilen ve kıymetli olan mal, elden gitmiş gibi gözükse de, aksine misliyle karşısına çıkacaktır.

4.2.5. Haksız Kazançtan Uzak Durmak

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızânıza dayanan ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz size karşı çok

merhametlidir.” (Nisa, 4: 29) Allah (c.c.), Nisa suresinin başlarından itibaren yetimlerin hakları, miras mallarının adil bir şekilde taksimi, kadınların mehir hakları gibi meşru yollarla kazanç elde edilen konuları ele aldıktan sonra, bu ayette karşılıklı rızaya dayanmayan, haksız yollarla kazanç elde etmeyi ve insanların mallarına haksız yollarla yaklaşmayı kesin bir biçimde yasaklayarak, haram olduğunu belirtmektedir. Bu hüküm, bireyleri dürüstlük, adalete ve karşılıklı rıza prensiplerine uymaya, aynı zamanda haksız kazançtan kaçınarak helal yollarla kazanç elde etmeye teşvik etmektedir. Haksız iktisap veya sebepsiz zenginleşme tabirleriyle de ifade edilen haksız kazanç; hukuki bir temele dayanmaksızın, bir kişinin mal varlığının, başka bir kişinin mal varlığı aleyhine artması veya çoğalması durumunu tanımlar. Bir kazancın haksız kazanç olarak değerlendirilmesinde en önemli nokta; istifadenin kusurlu olup olmamasına bakılmaksızın meydana gelen çoğalmanın meşru olan herhangi bir sebebe dayanmaması ve bir taraftaki artış ile diğer taraftaki azalma arasında bir illiyet bağının, yani sebep-sonuç ilişkisinin bulunmasıdır. (Kaya ve Çalış, 1997: 211) Meşru bir sebebe dayanmadan mal elde etme durumu olan haksız kazanç, genel bir prensip olarak yasaklanmış olup aynı zamanda “Hiçbiriniz kardeşinin herhangi bir malını ciddi bir şekilde veya şaka yoluyla almasın; biriniz arkadaşının bir değneğini alsanız bile onu iade etsin.” (Tirmizî, Fiten: 3) şeklinde ifade edilerek, haksız bir şekilde elde edilen malın geri iade edilmesi emredilmiştir.

İslam dini, beş temel ilke olarak bilinen akıl, din, can, nesil ve mal gibi değerlere büyük bir önem vermiş ve bu ilkelerin korunmasına yönelik çeşitli hükümler getirmiştir. Bu temel ilkeler arasında özellikle malın korunması büyük bir öneme sahiptir. Çünkü mal, bireyin hayatını devam ettirmesine olanak sağlayan canın yongası konumundadır. Allah (c.c.), Nisa Suresi’nde, malların haksızlıkla tüketilmemesini ve korunmasını emrederek insanları helal yoldan mal kazanmaya teşvik etmiştir. (Nisa, 4: 29) Hz. Peygamber (s.a.v.)’de “Her Müslüman’ın diğerine, canı, malı, ırzı haramdır” (Müslim, Birr: 32) hadisiyle, Müslümanların birbirlerinin mallarına haksız bir şekilde dokunmalarının haram olduğunu belirterek malın korunmasının önemine vurgu yapmıştır. Malın korunması, sadece onu gereksiz yere kullanarak israfa uğratmamakla kalmayıp aynı zamanda infak etmek, gaspa karşı malı koruyacak önlemler almak, haksız kazanç yollarından uzak durmak gibi eylemlerle de gerçekleştirilebilir. Allah (c.c.)’ın kesinlikle yasakladığı ve uzak durmayı emrettiği haksız kazanç elde etme yolları arasında faiz, rüşvet, ihtikâr, hırsızlık ve gasp gibi başlıca haram eylemler bulunmaktadır. Bununla birlikte Allah (c.c.),

Nisa Suresi'nde, Yahudilerin, pek çok kişiyi Allah (c.c.)'ın yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faiz almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri nedeniyle önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldığını belirterek faizin haksız kazanç yollarından biri olduğunu ve yasaklandığını ifade etmiştir. (Nisa,4: 160-161) İlgili uyarı, Yahudilerle ilgili geçmiş ümmetlerin hatalarından bahsederek, haksız yollarla insanların mallarını tüketmeleri ve yasak olan faize başvurmaları durumunda bu kişilerin dünya hayatında mübah olan şeylerden mahrum bırakıldıklarını anlatan bir ders niteliği taşımaktadır. Ayrıca, Allah (c.c.), haksız yollarla zenginliği isteyenlerin Allah (c.c.)'a ve Resulüne karşı savaş açtıklarını, bu haksız kazanç yollarıyla malın artmayacağını, aksine artıyor gibi gözükse de bereketinin olmayacağını, bu kişilerin kabirlerinden şeytanın çarptığı kimse gibi sersem bir şekilde kalkacaklarını haber vermektedir (Bakara, 2: 275-279)

İnsanın çalışması, kendi geçimini sağlaması ve sorumluluğu altındaki kişilerin nafakasını temin etmesi zaruri bir durumdur. Ancak, bu durumun önemli olan yönü, kazancın helal ve meşru yollarla elde edilmesidir. (Ömeroğlu, 2018: 46) Bu sebeple, dünya ve ahirette zarara yol açabilecek haram kazanç yollarından kaçınmak önemlidir. Zira Yüce Allah (c.c.) “Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiye!” (Bakara, 2: 168) buyurarak helal kazanç yollarına yönelmeyi emretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.); “Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allah (c.c.)'ın peygamberi Davut (a.s.) da elinin emeğinden yerdi.” (Buhârî, Büyü: 15) buyurarak, haksız yollarla değil, alın teriyle elde edilen kazancın daha hayırlı olduğunu belirtmiş ve Allah (c.c.)'ın peygamberinin de helal yollarla kazanç elde ettiğini vurgulamıştır. Helal kazanç yollarının en başında, “Ancak karşılıklı rızânıza dayanan ticaret böyle değildir” (Nisa,4: 29) ayetinde zikredilen karşılıklı rızaya dayalı ticaret gelmektedir. İslam'da ticaret, sadece bir kazanç imkânı olarak değil, aynı zamanda insanların ihtiyaç duyduğu malları adalet ve hakkaniyet ölçüsünde ulaştırarak ilahi rızaya erişebilmeye vesile olan bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, bazı âlimler ticareti farz-ı kifaye olarak görmüşlerdir. (Çağrı, 2012: 145)

Ticaret, alınan malın üzerine kâr konularak yapılan mal mübadelesine verilen isimdir. Kişinin geçimini sağlamak için helal ve meşru yollarla ticaret yapması hem zaruri

hem de dinen teşvik edilmiştir. Nisa Suresi'nde, kazancın haksız yollarla elde edilmesinin kesin bir biçimde yasaklanmasının ardından, alternatif olarak helal kazanç yolu olan ticaret teşvik edilmiştir. Ancak bu teşvik ifadesinde, “karşılıklı rızaya dayalı” kaydı da düşünülmüştür. (Nisa, 4: 29) O halde, teşvik edilen ticaretin helal kazanç yolu olabilmesi için belli başlı ahlaki ilkelere ihtiyaç vardır. Meşru bir ticaretin en öncelikli ilkesi; aldanma, aldatma ve hileden uzak, karşılıklı rızaya dayalı olmasıdır. Bununla birlikte, faizli ve karşı tarafı aldatan hileli satışlar, kumar ve şans oyunları aracılığıyla elde edilen kazançlar, müşteriye aldatan reklamlar, yalan yere yeminle malın kusurunu gizleyerek gerçekleşen satışlar, malda olmayan özelliklerle malı övmek, ölçü ve tartıda hile yapmak gibi yöntemler, İslam'ın yasakladığı ticaret yollarıdır. (Kallek, 2012: 134) İmam Gazzâlî'nin “İhya” adlı eserinin ticaret bölümünde, ticaret ile ilgili şu konulara değinmektedir: Allah (c.c.), kullarına adaletin yanında ihsanı da emretmiştir. Adalet, ticaretin temelidir; ihsan ise mutluluğun ve zaferin kazanılmasına sebep olur. Ticarete ihsan, altı önemli ilkenin uygulanmasıyla mümkündür. İmam Gazzâlî'nin ticaret bölümündeki ilk prensibe göre, satılan maldan fahiş bir şekilde kâr elde edip malı piyasanın üzerinde bir değerle satmamak, karşı tarafı aldatmamaktır. İkinci prensip ise, gereken yerde bilerek biraz aldanmaktır. Yani eğer müşteri yoksul bir satıcıdan alışveriş yapıyorsa, onun kazanç elde etmesi için fazla ücret vermesi, ihsanın bir yolu olarak kabul edilir. İmam Gazzâlî'nin ticaret bölümündeki üçüncü prensibe göre, müşteriye alacağını tahsil ederken mühlet vermek veya bir kısmını bağışlamak suretiyle müsamaha göstermektir. Dördüncü prensip, borçlunun borcunu uğraştırmadan, güzel bir şekilde ödemesidir. Beşinci prensip, yaptığı ticaretten pişman olan Müslüman kardeşine kolaylık sağlayarak onu reddetmemektir. Sonuncu prensip ise, geri almamak suretiyle ihtiyaç sahibi kimselere veresiye mal vermektir. (Gazzâlî, 1989: 201-210) Bu durumda, Müslüman kimliğine sahip bir tacir; faiz, rüşvet, müşteriye aldatma gibi haksız kazanç yollarından kaçınır. Adalet, hakkaniyet ve ihsan ölçüsünde ticaret yapmaya özen gösterir. Yaptığı ticaretin farz-ı kifaye niteliğinde olduğunun farkındadır ve dünya hayatına aldanıp ahiret hayatını unutmaz. Ticaretini Allah (c.c.)'ın rızasını gözeterek insanlara bir hizmet aracı olarak icra eder. Ayrıca yaptığı ticaret ve alışveriş, kendisini Allah (c.c.)'ı anmaktan ve ibadet etmekten alıkoymaz.

4.2.6. İlimde Derinleşmek

İnsanın hem dünya, hem de ahiret yaşamında erişebileceği en yüce mevki, ebedi mutluluğun zirvesini temsil eden cennet makamıdır. Bu üstün makama ulaşabilmenin tek

yolu, gerçek ve sağlam bir imana sahip olmak ve salih amelleri gerçekleştirmektir. İmanın temel esaslarına olan güçlü iman ve salih ameller, yalnızca bilgi ve öğrenme yoluyla elde edilebilir. Dolayısıyla, bütün amellerin öğrenilmesine aracılık eden ilim, amellerin en faziletli olarak kabul edilmelidir. Ayrıca, ilim, insanlara sadece uhrevi düzeyde değil, aynı zamanda dünyevi anlamda da bir dizi fayda sağlar; bunlar arasında izzet, saadet, hâkimiyet, itibar gibi çeşitli erdemler bulunmaktadır. (Gazzali, 1989: 41) Bu bağlamda, Allah (c.c.)’ın “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Zümer, 39: 9) ayetiyle vurgulandığı gibi, ilim sahibi olmak Allah (c.c.) katında önemli bir konuma işaret etmektedir. Öte yandan, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “Her kim ilim tahsil etmek için bir yola koyulursa Allah, cennete varan yolu onun için kolaylaştırır” (Tirmizî, İlim: 2) hadisi de, ilim elde etmenin faziletini anlama ve bireyin ilim öğrenme gayretine teşvik edilmesi açısından önemlidir. Bilgisizliğin karşıtı olan ilim, sözlükte “bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, gerçekle örtüşen kesin inanç (itikad), bir nesnenin şeklinin zihinde oluşması, nesneyi olduğu gibi bilmek, nesnedeki gizliliğin ortadan kalkması, tümel ve tikellerin kavranmasını sağlayan bir sıfat” anlamlarında kullanılmıştır. (Kutluer, 2000: 109) İlim ile aynı kökten türeyen “âlim” kelimesi, ilim elde eden kişiye verilen isimdir. İlim, insanın fitratında var olan ve ilk yaratılışından itibaren kendisine verilen önemli bir nimettir. (Alak, 96: 1-2)

“Allah (c.c.) Nisa Suresi’nde şöyle buyurmaktadır: “Onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü’minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah’a ve ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz.” (Nisa, 4: 162) Allah (c.c.) bir kısım kişilerin üstün bir konumda olduğunu belirterek büyük bir mükâfata nail olacaklarını haber vermektedir. Ancak bütün kategorileri zikretmeden önce, ‘ilimde derinleşmiş olanlar’ ifadesini ‘müminler’ ifadesinden ayrı zikrederek, ilmin ve ilim tahsil eden kişilerin önemini vurgulamaktadır. Ayette geçen “ilimde derinleşmiş olanlar” anlamına gelen “râsihûn fi’l-ilm” ifadesinde geçen “râsihûn” kelimesi, “rûsuh” kelimesinden türeyen bir isim-fiildir. “Rûsuh” kelimesi ise sözlükte “yerinde sabit kalmak” anlamına gelmektedir. Râgıb el-İsfahânî, “er-râsihûn fi’l-ilm” tabirini “bilgisini şüpheye düşmeyecek derece de sağlamlaştıran, Allah (c.c.)’a ve Resulüne, daha önceki peygamberlere ve onlara indirilen vahiylerle iman edip hiçbir şüphe yaşamayan kimseler” olarak açıklamıştır. (Tunç, 2007: 459) “İlim” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de 800’e yakın yerde geçerken, “ilimde derinleşenler” ifadesi ise sadece iki ayette

geçmektedir. Bunlardan biri yukarıda zikredilen ayettir. Bu ayete göre, ilimde derinleşenlerin; “Bunlar sana indirilene ve senden önce indirilmiş olana iman ederler.” ifadesiyle Allah (c.c.)’ın hükümleri hakkında ilme vakıf olduklarına, “namazı kılanlar, zekâtı verenler” ifadesiyle elde ettikleri bu ilahi hükümler ile de amel ettiklerine, “Allah’a ve âhiret gününe inananlar” ifadesiyle de Allah (c.c.)’ın hem isimlerini hem de sıfatlarını bildiklerine işaret edilmiştir. Tam anlamıyla bu üç özelliğe sahip olanlar, Kur’an-ı Kerim’in ifadesiyle “ilimde derinleşenler” olma şerefini elde etmişlerdir. (Razi, 1988)

Er-râsîhûn fi’l-ilm ifadesinin geçtiği bir diğer ayet, Âl-i İmrân suresinin 7. ayetidir. Bu ifadenin daha iyi anlaşılması açısından şimdi bu ayeti inceleyeceğiz. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “... Kalplerinde sapma meyli bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te’vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te’vilini ancak Allah (c.c.) bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız aklîselim sahipleri düşünürler.” (Âl-i İmrân, 3: 7) Muhkem ayetler, hükmü kesin bir şekilde açıklanan ve içeriği hakkında bilgi sahibi olunabilen ayetlerdir. Bu ayetler, genellikle iman esasları gibi temel konuları net bir şekilde ifade ederler. Öte yandan müteşâbih ayetler, manasında kapalılık bulunan ve içeriği hakkında net bir bilgi bulunmayan ayetlerdir. Bu tür ayetler, kıyametin kopma zamanı gibi konuları kapsayabilir ve genellikle yorum gerektiren, derin anlamlar içeren ifadelerle nitelenir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmayı amaçlayanlar ve Kur’an-ı Kerim’in eksikliklerini arayış içinde olanlar, bu tür ayetleri kendi heva ve heveslerine göre farklı şekillerde yorumlama eğilimindedirler. Ancak bu tür bireylere karşı, “er-râsîhûn fi’l-ilm” ifadesiyle ifade edilen “ilimde derinleşmiş” kimseler bulunmaktadır. Râsîhûn kelimesi, sözlükte “yerinde sabit kalmak” anlamına gelir ve ayet bağlamında düşünüldüğünde, “ilim yolunda sabit duran, Allah (c.c.)’ın kelamı ve hükmü hakkında en ufak şüphe duymayan hakiki ilim sahipleri” anlamını taşımaktadır. İlimde hakiki manada derinleşmiş bu kimseler, Allah (c.c.)’ın kelamı hakkında kalplerinde ve zihinlerinde hiçbir tereddüt barındırmadan, “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır.” (Âl-i İmrân, 3: 7) şeklinde ifade ederler. Elmalılı Hamdi Yazır, ilimde derinleşmiş olan kimselerin özelliklerini şu şekilde tanımlamaktadır: Allah (c.c.)’tan başkasına eğilmeyen, eğrilik ve kaypaklığı hoş görmeyen, kendi bilgi sınırlarının farkında olan, bilmediği konularda haddini aşmayan, İlahi bilgiye havale edilmesi gereken meselelerde yorum yapmaktan kaçınan, bilgi sahibi olduğu hükümler aracılığıyla bilmediği hükümleri de çözümleyebilen,

muhkem ve müteşabih ayetlerin hakikatine şeksiz şüphesiz inanarak tefsir ve te'vil uygun olanları bilen ve buna göre yorumlayan, insanları fitneye sürüklemekten kaçınan kişilerdir. (Yazır, 2017)

4.2.7. Allah Yoluna Cihad Etmek

Cihad, sözlükte “çalışmak, gayret etmek, güç sarf etmek” anlamlarına gelen “cehd” kelimesinden türeyen fiil babından bir masdardır. Genel ve kapsamlı bir terim olarak ise, “dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm’ı tebliğ etmek, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” anlamına gelmektedir. Daha özel anlamlara indirgediğimizde; İslam hukukunda cihad terimi, gayri müslim kişilerle savaşmak anlamında kullanılmıştır. Tasavvuf ilminde ise, cihad, nefs-i emmare ile mücadele etmek anlamına gelmektedir. (Özel, 93: 527) Toplumda yaygın olarak, cihad kelimesinin savaş kelimesiyle eşanlamlı olarak algılandığı, yalnızca “Allah yolunda gayri müslimlerle savaşmak” olarak düşünüldüğü bir yanlışlık bulunmaktadır. Ancak cihad, yalnızca savaşmakla sınırlı bir kavram değildir. Bununla birlikte, Kur’an-ı Kerim’de geçen “kıtal”, “harp”, “nefir” kelimelerinin daha çok savaşma anlamını ifade ettiği görülmektedir. Ayrıca, cihadın bir türü olan savaşla ilgili ayetler genellikle Medine döneminde nazil olmuştur. Ancak bu kelime Mekke döneminde de çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin, Müslümanlara yönelik cihad (Furkan, 25: 52), inkârcılara karşı vahiy sayesinde tüm gücünle mücadele (Nahl, 16: 110), yumuşak bir üslup (Taha, 44: 20) gibi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Bu bağlamda, cihad, daha açık ve kapsamlı bir anlam içererek; akıl, kalp, dil, el gibi sahip olunan her türlü imkânı kullanarak, Allah (c.c.)’in ve Resulünün emir ve yasaklarını bireysel ve toplumsal hayatta uygulamaya çabalamak, İslam yurtlarını ve Müslümanları herhangi bir koşulda savunmaktır. Ayrıca cihad, şeytanın ve nefsin oyunları ile mücadele etmek, Allah (c.c.) tarafından kullarına bahşedilen her türlü bedeni, mali ve zihinsel gücü yine Allah (c.c.)’in yolunda harcamak anlamında faziletli bir ibadettir. (Nedvi, 1990: 388-389) Yani, cihad kelimesinin anlamı sadece doğrudan savaşmak değil, savaş cihadın çeşitlerinden sadece biridir. Dolayısıyla cihad, düşmanla mücadele etmek, nefisle mücadele etmek, şeytanla mücadele etmek gibi birçok farklı yolla gerçekleştirilebilir. Ayrıca, cihadın bir türü olan düşmanla savaş, imanın bir gereği olarak yalnızca Allah (c.c.) yolunda icra edilmelidir. Nitekim, “İman edenler Allah yolunda savaşırlar, inanmayanlar ise bâtil dava uğrunda savaşırlar. Şu halde şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphe yok ki şeytanın planı (tuzağı) daima zayıftır.” (Nisa, 4: 76) ayeti bu bağlamda önemli bir

yönlendirmede bulunmaktadır. Dolayısıyla, Allah (c.c.)'ın yolunda savaşmanın temel amacı, hakkı ve hakkaniyeti sağlayarak Allah (c.c.)'ın rızasını elde etmektir.

Hicretten önceki Mekke döneminde, Müslümanlar müşrikler tarafından çeşitli işkencelere maruz kalmış ve müşriklerle savaşmak için Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin istemişlerdir. Ancak Allah (c.c.), Müslümanların savaşma isteğine karşılık olarak barışçıl bir yaklaşım sergilenmesini emrederek savaşa izin vermemiştir. Medine döneminde, Müslümanlar güçlenip kendi devletlerini kurduktan sonra ise savaşa izin veren ayetler nazil olmuştur. Hatta bazı durumlarda, düşmanla cihadın doğrudan emredilerek zorunlu hale getirildiği zamanlar da olmuştur. “Şu halde Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlu olursun. Müminleri de teşvik et. Allah, inkâra sapmışların gücünü kıracaktır. Allah'ın gücü daha çetin, cezası daha şiddetlidir.” (Nisa, 4: 84) ayetiyle, tek başına kalsalar bile müminlerin inkâra sapmadan, Allah (c.c.)'a dayanarak ve O'ndan alınan güçle düşmana karşı savaşmaları gerektiği vurgulanmıştır. Aksi takdirde, Allah (c.c.)'ın azabının düşmanın yapabileceklerinden daha çetin olacağı ifade edilmiştir. Medine Dönemi'nde, müşriklerin baskıları sonucunda savaşı emreden ayetler nazil olduktan sonra Bedir, Uhud, Hendek gibi savaşlar gerçekleşmiş; ancak müşrikler amaçlarına ulaşamamışlar ve sonunda Hudeybiye Antlaşması'nı yapmak zorunda kalmışlardır. Hudeybiye Antlaşması'nın bir maddesine göre, Müslüman olup Medine'ye hicret edenler Mekke'ye geri iade edilecektir. Bu durum, Mekke'de kalan Müslümanların müşriklerin çeşitli zulüm, baskı ve işkencelerine maruz kalarak hayatlarını sürdürmelerine neden olmuştur. Zulmün dayanılmaz bir noktaya ulaştığı zamanlarda, Mekke'de kalan Müslümanlar Allah (c.c.)'tan bir yardım ve kurtarıcı bekliyordular. Bunun üzerine Allah (c.c.), “Size ne oldu da Allah (c.c.) yolunda ve ‘Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!’ diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?” (Nisa, 4: 75) buyurarak, düşmanla mücadele etmenin, adaleti sağlamak amacıyla, kendisi ya da Müslüman kardeşleri için yapılabilecek bir sorumluluk olduğunu vurgulamıştır. Zulüm ve haksızlıkla karşı karşıya kaldıklarında, müminlerden bazıları savaştan çekinmiş ve bu emrin daha sonraya bırakılmasını dilemişlerdir. Ancak Allah (c.c.)'ın, “...Sonra onlara savaş farz kılınca bir de gördün ki, içlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korkuyla insanlardan korkuyorlar da, ‘Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın, bizi yakın bir süreye kadar geri bıraksan olmaz mıydı?’ diyorlar. Onlara de ki: ‘Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan

korkanlar için âhiret daha hayırlıdır...’“ (Nisa, 4: 77) ayetiyle bildirdiği üzere, dünya menfaatini önemseyerek savaştan kaçmanın, ebedi saadet yurdu olan ahiret hayatını tehlikeye atmaktadır. Allah (c.c.)’ın rızasını kazanmak amacıyla yapılan savaşın, dünyadaki çoğu değerden daha üstün olduğu açıktır. Bu nedenle, gerçek bir Müslüman, geçici ve sınırlı dünya menfaatlerine odaklanmaksızın Allah (c.c.) yolunda savaşmaktan çekinmemeli, dünya hayatını feda edip ahiret hayatını kazanmak için Allah (c.c.) yolunda mücadele etmelidir. Zira Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.” (Nisa, 4: 74)

Cihadın bir diğer çeşidi, insanlığın ilk düşmanı olan ve dünya hayatı boyunca sürekli bir meydan okuma oluşturan şeytan ile mücadeledir. Şeytan, Hz. Âdem (a.s.)’e secde etmeyi reddederek Allah (c.c.)’ın emrine isyan etmiş ve onun yolundan sapmış olan ruhani bir varlıktır. (Çelebi, 2010: 99) Allah (c.c.)’ın huzurundan kovulan ve insanlığa karşı nefret dolu bir tutum içinde olan şeytan, bütün insanları iman etmekten alı koymaya çalışan, iman etmiş olanları dahi vesvese ile saptırmaya çabalayan (Nisa, 4: 120), Allah (c.c.)’a itaatten ve şükretmekten uzaklaştırmaya çalışan (A’raf, 7: 17), içkiye ve kumara düşkün kılarak dünya ve ahiret saadetinden mahrum bırakmaya çalışan apaçık bir düşmandır. (Mâide, 5: 91) Bu sebeple, Müslümanların bu azılı ve kin dolu düşmanı iyi tanıyarak onunla cihad etmeleri, imanlarını ve amellerini korumaları gerekmektedir. (Fâtır, 35: 6) Cihadın bir diğer çeşidi, bireyin doğru yoldan sapmasına sebep olan, heva ve heveslerin kaynağı, nefisle mücadeledir. İnsanın yaratılışında mevcut olan ve bireyin iradesinin dışında gerçekleşen tüm duygu ve düşüncelerin kaynağı olan nefis, bireyin imtihanının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. (Gürbüz, 2022: 33) Bu nedenle, tüm Müslüman bireylerin bu gerçeği anlamaları ve içselleştirmeleri gerekmektedir. Bu süreçte, bireyler, nefis ve heva kavramlarını derinlemesine anlamalı ve akıl, nakil, ilim, irade, iman, ihlas, ihsan gibi çeşitli faktörleri kullanarak bu içsel mücadeleyi başarıyla sürdürmelidirler. Nefis ile yapılan mücadele, ilk bakışta düşmanla yapılan mücadeleye göre basit gibi görünebilir; ancak aslında durum daha zor ve karmaşıktır. Çünkü nefis, bireyin içsel zorluklarını temsil eden, içinde haset, kibir, enaniyet gibi olumsuz özellikleri barındıran manevi bir düşmandır. Bu nedenle, nefisle mücadele genellikle düşmanla mücadeleye kıyasla daha derin ve karmaşık bir süreci içermektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), nefis ile cihadın önemini vurgulayarak şöyle buyurmuştur: “Mücahid, nefsiyle cihad edendir.” (Tirmizî, Fedâ’ ilü’l cihâd: 2)

Cihadla ilgili önemli bir konu da cihadın gerçekleştirilebileceği araçlardır. Bu araçlar arasında, dil ile cihad, ilim ile cihad, can ve mal ile cihad ön plana çıkmaktadır. Dil ile yapılan cihadın en belirgin örneklerinden biri tebliğ vazifesidir. Allah (c.c.), tebliğ yoluyla gerçekleştirilen cihadın nasıl olması gerektiğini şu ayetle ifade etmektedir: “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir; O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.” (Nahl, 16: 125) Hz. Peygamber (s.a.v.), gönderdiği komutanlara, öncelikli olarak İslam dinine davet edilmesi, bunu takiben cizye önerilmesi ve en son çare olarak savaş yapılması talimatını vermiştir. (Müslim, Cihad: 2) Bu durum, dil yoluyla yapılan cihadın, diğer cihad yöntemlerinden önce geldiğini göstermektedir. Bir diğer cihad yöntemi, ilimle gerçekleştirilen cihattır. Cehaletin sebep olduğu itibarsızlık ve zilletin karşısı olan ilim, insanları hakka çağırma ve karanlıklardan aydınlığa çıkarma konusunda etkili bir güçtür. İlimin temel kaynağı Kur’an-ı Kerim’dir. Allah (c.c.), “Öyleyse artık inkârcılara boyun eğme, bu Kur’an-ı Kerim’le onlara karşı bütün gücünle mücadeleyi sürdür.” (Furkan, 25: 52) buyurarak Kur’an-ı Kerim aracılığıyla cihad etmeyi emretmektedir. Çünkü Kur’an-ı Kerim, bütün ilimlerin ve delillerin özünü içermektedir. Kur’an-ı Kerim ve diğer temel kaynaklardan elde edilen ilimle, kâfirlerin, müşriklerin, oryantalistlerin, ateistlerin ve tüm din düşmanlarının din karşısındaki saldırılarıyla etkili bir şekilde mücadele edilebilir. Akıl ve anlayışa sahip olan, bilgi ve basiret donanımına sahip bütün Müslümanlar, bu değerlerini Allah (c.c.) yolunda kullanmalıdır. Elde ettikleri ilimle, hakkın ve hakikatin yayılmasına, İslam’ın itibarının korunmasına, dinin savunulmasına katkı sağlamalıdır. Çünkü ilmin cihadı, ilim sahiplerine farz bir görevdir. (Nedvi, 1990: 393)

Hakkın ve adaletin tesis edilmesi, Allah (c.c.)’ın emir ve yasaklarının uygulanması, O’nun hükümlerinin tüm alanlarda geçerli olması amacıyla Müslümanların takip etmesi gereken cihad yöntemlerinden bir diğeri, can ve mal ile cihad etmektir. (Sırma, 1997: 45) Can ve mal ile cihad; bir insanın Allah (c.c.) yolunda her türlü zorluğa katlanması, hatta kendi canını riske atması ve tüm mal varlığını çekinmeden harcaması anlamına gelmektedir. İnsan için değerli olan can ve mal unsurlarının cihada konu olması, müminlerin samimiyetini ölçmek ve imtihana tabi tutmak açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, can ve mal ile cihad çeşidinin zikredildiği ayetlerden önce genellikle mümin vasıflarının vurgulandığı gözlemlenmektedir: “Müminlerden -özür sahibi

olanlar hariç- oturanlar, malları ve canlarıyla Allah (c.c.) yolunda cihad edenlerle eşit olamazlar. Allah (c.c.), malları ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah (c.c.) bütün müminlere güzel bir gelecek vaat etmiştir, ancak mücahidleri -büyük bir ödülle- oturanlardan üstün kılmıştır.” (Nisa, 4: 95) Bu ayetle, canı ve malı gibi en kıymetli değerlerini Allah (c.c.) yolunda feda eden müminlerin, görünüşte kaybetmiş gibi görünseler de aslında kazançlı oldukları ve diğer müminlere göre derecelerinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.), Ashab-ı kiram ve Hulefa-i Raşidin, ailelerinden, sevdiklerinden, canlarından ve sahip oldukları tüm servetlerden vazgeçerek İslam’ı tebliğ etmek, hakkı ayakta tutmak, İslam dinini muhafaza etmek uğruna Allah (c.c.) yolunda cihad etmişlerdir. Dolayısıyla, Müslüman kimliğine sahip herkesin canı, malı, ilmi, üslubu ve elde ettiği tüm imkânlarla hakkı ve hakikati sağlamak için Allah (c.c.)’ın yolunda cihad etmeye gayret etmesi ve cihad bilincini canlı tutması gerekmektedir.

4.3. Ahlaki Açıdan Müslüman Kimliğin İnşası

4.3.1. İnsan Haklarına Riayet

İnsan olmanın doğal bir sonucu olarak kazanılan çeşitli haklara “insan hakları” denir. Her bireyin, din, dil, ırk, cinsiyet veya sosyal statüsü ne olursa olsun, diğer insanlara karşı belirli hakları vardır. İslam dininde insan hakları geniş bir kapsama sahiptir ve birçok farklı alanı içerir; ancak Nisa suresi çerçevesinde akrabalık haklarını, yetim haklarını ve kadın haklarını ele alacağız.

Akrabalık Hakkı

“Akraba” kelimesi Arapçadan dilimize geçmiş olup, “karebe” kelimesinden türemiştir. “Karib” kelimesinin çoğulu olan “akraba”, “biriyle aynı soydan gelen kişiyi” ifade etmek için kullanılan bir terimdir. (Akyüz, 1989: 285) Kur’an-ı Kerim’de akrabalıkla ilgili olarak “ülû’l-kurbâ” (Nisa, 4: 8), “el-akrabûn” (Nisa, 4: 7) gibi ifadeler kullanılmaktadır. Akrabalık, genellikle nesep, sıhriyet ve süt yoluyla kurulmaktadır. Nesep yönünden akrabalık, bir kişinin annesi ve babası tarafından kurulan kan bağına dayanır. Sıhriyet yoluyla akrabalık, evlilik yoluyla meydana gelen sıhri akrabalığı ifade eder. Süt yoluyla akrabalık ise, bir kişinin bebeklik döneminde kendi annesinin sütü yerine başka bir kadının sütünü emmesi sonucu ortaya çıkan ve bu kadın ile onun akrabaları arasında oluşan akrabalık bağıdır. O halde, akrabalık, nesep, sıhriyet veya süt yoluyla birbirlerine

yakın olan kişilere verilen bir isimdir. Bu üç yol ile kurulan akrabalık, kişiler üzerinde evlenme yasağı, varis olabilme hakkı, geçimini temin etme gibi çeşitli hukuki sonuçları doğurabilmektedir. Aynı zamanda akrabalık, ziyaret etme, koruma ve gözetme, iyilik etme, saygı ve sevgi gibi ahlaki sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu ahlaki sonuçlar, akrabalar arasındaki sosyal bağı güçlendirmenin yanı sıra yardımlaşma ve dayanışmayı da teşvik eder. Bu durum, güçlü bir aile yapısının oluşmasına katkıda bulunarak, aile üyeleri arasındaki birlik ve beraberliği güçlendirir. Güçlü aile bağları ise, geniş bir perspektifte toplumun genelinde huzurlu, güçlü ve sağlıklı ilişkilerin oluşmasına katkıda bulunur. Dolayısıyla bu tür bir sosyal yapı, bireylerin birbirine destek olmasını, zorluklar karşısında birlikte hareket etmesini ve toplumun genel refahının artmasını sağlar. (Dölek, 2010: 34)

Akrabalar arasındaki bağların canlı tutulması, karşılıklı ziyaretlerle ilişkiyi sürdürme, iyilikte bulunma, maddi ve manevi yardımlaşma, haklarını koruyup gözetme gibi yollarla gerçekleşir. Bu tür ilişkiler, sıla-i rahim tabiri ile ifade edilir. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.” (Nisa, 4: 1) Bu Zikredilen ayet ile Allah (c.c.), akraba haklarının korunması ve gözetilmesi gerektiğini kesin bir şekilde ifade etmektedir. Ayrıca, Allah (c.c.)’a saygısızlıktan sakınma ile akrabaların haklarına riayet etme emirlerinin bir arada zikredilmesi, İslam dininin akrabalık ilişkilerine ne kadar önem verdiğini göstermektedir. İslam âlimleri, bu ayete dayanarak akrabalık haklarına riayet etmenin farz olduğunu, sıla-i rahmi gözetmemenin ise haram olduğunu bildirmişlerdir. (Çağrı, 2009: 112) O halde, yakın veya uzak, iyi veya kötü olmalarına bakılmaksızın, Allah (c.c.)’ın emri doğrultusunda akrabalarla bağın güçlü tutulması, akrabalık haklarının gözetilmesi ve sıla-i rahim yapılması gerekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’de “Sıla-i rahim yapabilmemiz için akrabalarımızı öğrenin. Zira sıla-i rahimde bulunmak, akrabalar arasında sevgiye, malın çoğalmasına ve ömrün artmasına sebeptir.” buyurarak sıla-i rahme teşvik etmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.) “Rahim (akrabalık), Allah’ın rahmetinin eserlerindedir. Kim bu bağı korursa, Allah ona merhamet eder. Kim onu koparırsa, Allah da ondan ihsan ve rahmetini keser.” (Buhârî, Edeb: 13) buyurarak, sıla-i rahimin Allah (c.c.)’ın mü’min kullarına duyduğu merhameti ifade eden “Rahim” isminin bir tecellisi olduğunu ve bu bağın kesilmemesine dikkat edilmesi

gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim Allah (c.c.), akrabalarla bağı koparanlar için “fasık” ifadesini kullanmıştır. (Bakara, 2: 26-27)

Sıla-i rahim ile ilgili önemli bir konu da karşılık beklenmeden yerine getirilmesidir. Herhangi bir menfaat için akrabaları arayıp gözetmenin Allah (c.c.)’in emrettiği sıla-i rahimle bir alakası yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine ziyarete gelen bir akrabaya iade-i ziyaret babında karşılığını vermek için ziyaret yapmanın Allah (c.c.)’in emrettiği sıla-i rahimden sayılmadığını şu şekilde ifade etmiştir: “Ziyarete gelene iade-i ziyarette bulunmak, sıla-i rahim değildir. Gerçek sıla-i rahim, seninle irtibatını kesmiş olana gitmektir.” (Buhârî, Edeb: 15) Akrabalarımızın bize olumsuz davranışlarda bulunmuş olmaları veya iletişimi kesmiş olmalarına rağmen, onlarla ilişkiyi sürdürmek Allah (c.c.)’in emri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in öğüdüdür. Belki de akrabalarımızla ilişkiyi sürdürme çabası, imtihan gereği olarak üzerimize düşen bir vazife olabilir. Akrabalarla ilgili ahlaki sorumluluklardan bir diğeri, onlara karşı iyilikte bulunmaktır. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Allah’a kulluk edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah, kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez.” (Nisa, 4: 36) Bu ayetle ifade edilen esas, akrabalara karşı iyi davranmanın, Allah (c.c.)’in hoşnutluğunu kazanmak adına önemli bir sorumluluk olduğudur. İyi davranmamak ise Allah (c.c.)’in sevmediği ve kınamış olduğu böbürlenmenin bir belirtisi olarak açıklanmıştır.

Yetim Hakkı

Yetim kelimesi, sözlükte “yalnız olmak, tek başına kalmak” anlamına gelen “yütm” kökünden türetilmiş ve teklifi ifade eden bir kavramdır. Dilimizde ise genellikle babası vefat etmiş ve tek kalmış çocuklar için kullanılmaktadır. Sözlük anlamına göre babası vefat etmiş herkes için yetim terimi kullanılabilir; ancak İslam hukukunda yetim terimi, henüz ergenlik çağına ulaşmamış çocuklar için özel bir ifade olarak kullanılmaktadır. (Arı, 2013: 501) Nitekim, “Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikrî olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz, hemen mallarını kendilerine verin.” (Nisa, 4: 6) ayetinde yetimlik durumunun sona ermesi için belirlenmiş olan kriter; buluş çağına ulaşmak ve fikrî olgunluk düzeyini ispat etmektir. Cahiliye devri, zulmün had safhaya ulaştığı, güçsüz kimselerin ezildiği bir dönemi simgeler. Bu dönemde, zulme en çok maruz

kalan, hakkı en çok çiğnenen ve önemsenmeyen gruplardan biri şüphesiz ki yetimlerdir. Yetimler, babalarından kalan malları alamaz, mirastan mahrum bırakılır, değerli varlıkları düşük değerli olanlarla değiştirilir ve çeşitli eziyetlere maruz bırakılırlardı. Yetimlerle ilgili haksız uygulamalar, İslam'ın ilk zamanlarında Müslümanlar arasında da devam etmiştir. Ancak güçsüz ve zayıf kimseleri koruyup kollamak, haklarına saygı göstermek İslam'ın temel prensiplerinden birisidir. (Ayrıl, 2007: 9) Bu nedenle, Allah (c.c.), hem Mekke Dönemi'nde hem de Medine Dönemi'nde yetimlerin haklarına riayet edilmesini, onların korunup gözetilmesini, iyilik ve ihsanda bulunulmasını birçok ayet ile emretmiştir. Hatta İslam âlimleri, yetimleri himaye altına almayı ve belli bir yaşa kadar yetiştirmeyi farz-ı kifaye olarak kabul etmişlerdir. Bu bağlamda, bu sorumluluk öncelikle yetimlerin mahremi olan yakın akrabalarına düşen bir görevdir. Ancak, yakın akrabaların bulunmaması veya bu sorumluluğu üstlenmemesi durumunda, sorumluluk diğer Müslümanlar üzerine geçer. (Arı, 2013: 501)

Nisa Suresi, yetimlerin haklarının gözetilmesi ve onlara iyilikle muamele edilmesiyle ilgili özel hükümleri içermektedir. Allah (c.c.), bu surede, yetimlerin mallarının haksız yere tüketilmemesi konusunda birçok defa uyarıda bulunmuş ve bu uyarıya kulak vermeyenleri şiddetli bir azapla tehdit etmiştir. Çünkü yetim, Allah (c.c.)'ın insanlara bir emanettir ve yetimlerin malları ile hakları da velilerine bir emanettir. Bu bağlamda, fikri olgunluğa erişemeyen, hakkını savunamayan, güçsüz ve aciz olan yetimlerin korunması, istikbalinin düşünülmesi ve malına sahip çıkılması, İslam dininin üzerinde önemle durduğu bir konudur. Nitekim İslam dini, yetimlere ilişkin temel prensipleri ortaya koymuş ve bu konuda toplumun sorumluluklarını vurgulamıştır. Bu çerçevede, yetimlere dair İslam'ın koyduğu prensipleri ve ilgili ayetleri detaylı bir şekilde incelemekte fayda bulunmaktadır.

Cahiliye devrinde, yetimlerin toplumda değer görmemesi nedeniyle malının da kendisine ait olarak görülmediği bir ortam hâkimdi. Yetimlerin varisleri, yetimlere ait malları kendi malıyla bir tutuyor ve bu iki malı birbirinden ayırmıyordu. Helal ve temiz olan kendi malını, yetimin hakkı olan mal ile karıştırarak, temizi pis hale getiriyorlardı. Allah (c.c.) bu durumu düzeltmek ve yetimlerin mallarını korumak için şu ayetle emir buyurmuştur: “Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını

kendi mallarınıza katarak yemeyin; zira bu büyük bir günahdır.” (Nisa, 4: 42) Bu ayetin sebab-i nüzulüne baktığımızda, rivayetlere göre, Gatafanoğullarından bir adamın zengin bir kardeşi vefat etmiş ve kardeşinin de evladı yetim kalmıştır. Çocuk, buluğ çağına erdiğinde amcasından mal talep etmiş, ancak amcası cahiliye devrinden kalma bir alışkanlıkla mallarını kendisine teslim etmemiştir. Bu durum üzerine bahsi geçen ayet nazil olmuş ve amcası, Allah (c.c.)’a ve Resulüne itaat ettiğini belirterek malını çocuğa teslim etmiştir. Bu olay, ayetin ana temasını oluşturarak yetimlerin haklarına saygı gösterilmesi ve mallarının korunması konusunda Müslümanlara bir uyarı ve sorumluluk getirmiştir. (Yazır, 2017) Allah (c.c.), başka bir ayette de yetim mallarının korunması ve yönetilmesiyle ilgili detaylı prensipleri ortaya koymuştur. “Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikrî olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin...” (Nisa, 4: 6) Zikredilen ayet, yetimlerin buluğ çağına eriştiklerinde mal üzerinde tasarruf yapacak olgunluğa sahip olup olmadıklarını değerlendirerek, mallarını korumalarını ve mallarını devredecekleri zaman şahitler huzurunda teslim ederek haksızlığa uğramamalarını temin etmelerini öğütlemektedir. Ayetin devamında ise, “...Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.” (Nisa, 4: 6) buyrulurken, yetimlere bakmakla yükümlü olan zengin kişilerin, yetim malına zarar vermemeleri ve fakir kişilerin de yetim malını kendi çıkarları için istismar etmemeleri emredilmekte ve yetimlerin geleceğini güvence altına almanın önemine vurgu yapılmaktadır.

Allah (c.c.), önceki ayetlerde yetim mallarının korunması konusunda uyarılarda bulunduktan sonra, insanların doğrudan vicdanlarına hitap etme amacıyla daha etkili bir dil kullanmıştır. “Geriye eli ermez, gücü yetmez çocuklar bırakmış olmaları halinde onlar hakkında endişe duyacak olanların (başkalarının yetimleri için de) kalpleri sızlasın; Allah’tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.” (Nisa, 4: 9) ayetiyle Allah (c.c.), yetimlere bakmakla yükümlü olan kişilerin empati yapmalarını ve bu anlayışa uygun davranmalarını istemektedir. Ayrıca, bu ayet, başkalarının yaşadığı zorlukları anlama, içselleştirme ve bu anlayışa dayalı doğru bir tutum sergileme çağrısı yapmaktadır. Çünkü karşındakini anlamamanın en iyi yolu, onun gözünden dünyaya bakmaktır. Dolayısıyla, yetimlere bakmakla yükümlü olan kişiler, kendi çocuklarına nasıl davranılmasını istiyorlarsa, aynı

hassasiyeti yetimlere de göstermelidir. Kur'an-ı Kerim'in bu ayetindeki üslup, yetimlere karşı duyarlılık göstermenin ne kadar önemli olduğunu öğreten etkili bir ifadedir. Allah (c.c.), yetimlerin haklarının korunmasıyla ilgili sorumlulukları açıkladıktan ve empatiyle vicdanlara hitap ettikten sonra üslubunu sertleştirerek, yetimlerin mallarını haksız yere tüketenleri doğrudan ebedi bir ceza ile tehdit etmiştir: “Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.” (Nisa, 4: 10) Allah (c.c.) bu ayette, yetimlerin mallarını haksız bir şekilde tüketenlerin aslında sadece cehennem ateşini yediklerini, kendi karınlarını yetim malıyla doyurduklarını zannedenlerin ise aslında karınlarını ebedi cehennem ateşiyle doldurduklarını belirterek, bu kişilerin sonunun ebedi cehennemde olacağını bildirmektedir.

Yetimlere yönelik bir diğer önemli sorumluluk, onlara iyi davranmak ve cömertlikte bulunmaktır. Bu konuda Allah (c.c.) şu şekilde buyurmaktadır: “... yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın...” (Nisa, 4: 36) Bu ayet, yetimlere yönelik iyiliklerin sadece maddi yardımla sınırlı olmadığını, aynı zamanda duygusal destek, şefkat, anlayış ve güzel davranışlar içermesi gerektiğini vurgulamaktadır. (Can, 2016: 153) Bununla birlikte, yetimlere iyilikle muamele ederek mallarını muhafaza edenlerin ve onlara sahip çıkanların büyük ecirlere nail olacakları Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından şöyle buyurulmuştur: “Kim yetimlerden üç kişinin nafakasını, yetiştirilmesini üstlenirse gecesini ibadetle ihya edip gündüzünü oruçla geçiren ve kılıcını çekerek sabah akşam Allah yolunda cihad eden kimse gibi (sevap sahibi) olur ve benle o şu iki parmak gibi cennette kardeş oluruz.” (Müslim, Zühd: 2983) Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hadisinde, yetimlerin bakımını üstlenmenin, can, beden ve mal gibi maddi zorlukları içeren ancak büyük sevapları beraberinde getiren ibadetlerle eşdeğer olduğunu ifade etmiştir.

Kadın Hakları

İslam öncesi dönemlerde kadınların hak ettikleri değeri görmeyip birçok olumsuz durumla karşılaştığı bir gerçektir. Bu dönemde, kadınların yaşama hakkı dahi bazı durumlarda ellerinden alınmıştır. Ancak, İslam'ın ortaya çıkmasıyla birlikte, dinin adalet anlayışı ve insan haklarına olan saygısı, kadınların haklarını koruma altına alarak toplum içinde daha adil bir konuma gelmelerine önemli bir katkı sağlamıştır. İslam'ın kadın

hakları ve kadınlara verdiği değeri daha iyi anlayabilmek için, İslam öncesi dönemde kadının konumunu ve kadına verilen değeri detaylı bir şekilde incelemek gerekir. İslam öncesi dönem, yani Cahiliye dönemi, kadınlar açısından hak ve hukukun tanınmadığı bir süreçtir. Bu dönemde, kadınlar en temel insan haklarından bile mahrum bırakılmış, insan olarak değil obje olarak algılanmış ve varlıkları utanç kaynağı olarak görülmüştür. (Kutup, 1994: 4) Bu dönemde, kadına yaşama hakkı dahi tanınmamış olması, doğal olarak diğer insani hakları elde etmesinin düşünülmemeyeceği bir ortamı yansıtmaktadır. Özellikle evlilik konusunda kadının bir mal gibi görülmesi, onun çok sayıda haksızlığa maruz kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde, süreli nikâh, eşlerin karşılıklı takası, eşini başkasına sunma, anneyi eşinin ölümünden sonra üvey evladıyla evlendirme, mehir vermemek için kızları değiş tokuş etme gibi birçok evlilik çeşidi vardı. Bu uygulamalar, kadınları mağdur eden ve onları zulme maruz bırakan durumları beraberinde getirmiştir. Örneğin, kadının ailenin bir üyesi olarak kabul edilmesi genellikle, yalnızca bir evlat doğurduğunda mümkün oluyordu. Ayrıca, evlilik başlı başına bir mağduriyet yaratmanın yanı sıra, boşanma konusunda da durum pek farklı değildi. Kadının boşanma yetkisi zaten bulunmamakla birlikte, erkeğin boşadığı kadın, başka bir evlilik yapabilmek için en az bir yıl beklemek zorundaydı. Bununla birlikte, kadınlar hurma lifinden hasır örme, savaşlarda su dağıtma, yemek yapma, develeri sağma, çadır onarma gibi çeşitli işlerde çalıştırılarak mal elde etmiş olsalar da, toplum içinde bu çabalarına karşılık bulamıyor, aynı zamanda kendilerine düşen miraslardan pay alamıyorlardı. (Sarıçam, 2002: 40)

İslam dini, kadınlara hak ettikleri değeri ve hakları sağlayarak toplum nezdindeki kadın algısını önemli ölçüde değiştirmiştir. İslamiyet'in gelmesiyle birlikte, kadınlar daha önce hiçbir toplumda görmedikleri bir değeri elde etmiş ve bütün hak ve sorumluluklarda erkeklerle eşit seviyede tutularak toplumun diğer yarısı olarak kabul edilmiştir. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.” (Nisa, 4: 1) ayetinden de kadın ile erkeğin yaratılışında bir fark olmadığını, ikisinin de tek bir nefisten geldiğini ve bu nedenle cinsiyet bakımından birinin diğerine üstünlüğünün olmadığını anlıyoruz. Nitekim İslam dini, kadını hiçbir zaman erkeğin aşağısında değersiz bir varlık olarak görmemiş, aksine onu Allah (c.c.)'in bir emaneti olarak kabul etmiş ve değer

verilmesini istemiştir. Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'de, kadınlarla ilgili özel bir surenin bulunması, İslam'ın kadına yüksek değer ve önem atfettiğini göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'de her zaman kadınlara karşı iyilikle muamelede bulunmuş ve bu davranışı teşvik etmiştir. Bir hadisinde, “Müminlerin iman bakımından en kâmilî, ahlakça en güzel olanlarıdır ve sizin iyileriniz kadınlara karşı hayırlı olanlarıdır” (Tirmizî, Rada: 11) buyurarak, müminlerin en mükemmel olanlarının ahlaklarıyla öne çıkanlar olduğunu ve bu iyiliklerin kadınlara yönelik olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu hadis, kadınlara değer verilmesini ve onlara karşı iyi davranılmasını vurgulayan önemli bir öğüttür.

Kur'an-ı Kerim, İslam dininin temel kaynağı olarak kadın haklarına dair bir dizi hüküm içermektedir. Bu hükümler arasında kadınların miras, evlilik, boşanma, mülk edinme, çalışma gibi konularda sahip olduğu haklar açıkça belirtilmiştir. İslamiyet öncesi dönemde, kadının eşi vefat ettiğinde karşılaştığı zorluklardan biri, üvey oğulları tarafından evlendirilerek kadının mal varlığına zorla varis olunmasıydı. Ayrıca, eşi tarafından gereken ilgiyi ve değeri görmemesine rağmen boşanma talebinde bulunmak isteyen kadınlar boşanamıyor ve eşlerinin nikâhı altında vefat etmek zorunda kalıyorlardı. Böylece eşleri, kadının mal varlıklarına zorla varis oluyorlardı. (Karaman vd., 2020: 36) Kadının malına zorla varis olarak ekonomik haklarından mahrum bırakılması veya kadının şahsına varis olarak özgürlüğü kısıtlanması gibi durumlar, kadınların haklarına yönelik çeşitli haksız uygulamaların varlığını göstermektedir. Ancak, Allah (c.c.)'ın Nisa Suresi'nde geçen “Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir.” (Nisa, 4: 19) ayetiyle, gönül rızası olmadan elde edilen varisliğin haram olduğu açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca, İslam öncesi dönemde kadınlar mirastan tamamen mahrum bırakılmış ve “mızrakları ile çarpışmayan ve vatanını savunmayan mirasçı olamaz” anlayışıyla kadınlara hakları olan mirastan pay verilmemiştir. (Yazır, 2017) Ancak, Allah (c.c.) Nisa Suresi'nde “Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine anne babanın ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay.” (Nisa, 4: 7) buyurarak kadınların mirastan payının bulunduğunu ve bu hakkın miktarı ne olursa olsun, ellerinden alınmaması gerektiğini emretmiştir. Ayrıca, miras paylaşımında kadının haklarını gözeten adil bir düzenin oluşturulması için, tek veya ikiden fazla kadına mirastan ne kadar pay verileceği, evladı vefat eden annenin ve varis olan kız kardeşin mirastan ne kadar pay alacağı gibi hususlar ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. (Nisa, 4: 11-12) Bu

hükümlerle birlikte, mirasın adil bir şekilde paylaşılmasına yönelik düzenlemeler getirilmiş ve kadınların miras hakları güvence altına alınmıştır.

Mehir, kadınlara verilen değer ve evlilik konusundaki teminatın sembolü olarak kabul edilir. Ancak, İslamiyet öncesi cahiliye toplumunda mehir uygulaması, kadının kendisine değil, velisine verilmesi şeklindeydi. (Aydın, 2003: 389) Bu dönemde, kadınların zayıflığından faydalanılarak mehir ödenmemekte ya da kadınlara verilen mehir baskı yoluyla geri alınmaktaydı. Bunun üzerine Allah (c.c.), mehir konusunda şu şekilde buyurmuştur: “Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse, onu da âfiyetle yiyin.” (Nisa, 4: 4) Bu ayetle birlikte, mehrin kadınların hakkı olduğu vurgulanmakta ve bu hakların bir borç gibi titizlikle ödenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Sadece kadınlar, mehirlerini gönül rızasıyla bağışlamak istediklerinde erkeklerin mehri ödememe hakkı doğabilmektedir. Dolayısıyla, baskı ve sıkıştırma yoluyla verilen mehrin geri alınmaya çalışılması, İslam’ın öngördüğü bir yöntem değildir. Allah (c.c.)’ın bu haksız uygulamaya karşı uyarısı şöyledir: “Apaçık bir edepsizlik olmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın.” (Nisa, 4: 19) İslam öncesi dönemde, mehir konusunda kadınların maruz kaldığı bir diğer mağduriyet de erkeğin boşanma durumunda kadından verdiği mehri geri almaya çalışmasıydı. Erkek, kadınlara boşanmak istediğinde, kadına iftira atarak onu kötü gösteriyor ve böylece boşanmayı sağlamaya çalışıyordu. Bu durumda, kadın hem eşini ve ailesini hem de geçimini sağlamak için aldığı mehri kaybediyordu. Allah (c.c.) bu haksız uygulamaya karşı şöyle buyurmuştur: “Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz onu, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız?” (Nisa, 4: 20) Bu ayetle birlikte, kadına verilen mehrin miktarının, ne kadar yüksek olursa olsun, geri alınmaması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, kadının geçimini temin eden ve evliliğini muhafaza etmesini sağlayan mehir hakkı güvence altına alınmıştır.

İslam’ın kadınlara tanıdığı önemli haklardan bir diğeri, kadının çalışmasının karşılığını alabilme hakkıdır. İslamiyet öncesi Cahiliye devrinde kadınlar birçok işte çalışsalar da, bu çalışmalarının karşılığını alamıyorlardı. Ayrıca, Roma hukukundan, asrın

ortasına kadar Batı dünyasındaki birçok hukuka bakıldığında, kadınlar hem çalışıp maddi imkânları elde etme hakkına, hem elde ettiklerine sahip olabilme hakkına, hem de kazandıkları üzerinden tasarrufta bulunabilme hakkına sahip değillerdi. Günümüzde dahi, bazı toplumların aile hukukunda kadın, evlilik birliği içerisindeyken kendi kazandıklarına ve mal varlığına tek başına sahip olamamakta, hatta sahip olsa bile elde ettiği mal üzerinde istediği şekilde tasarrufta bulunamamaktadır. (Karaman vd., 2020: 57) Ancak, kadının marjinalleştirildiği bir dönem olan Cahiliye devrinde, Allah (c.c.), “Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah’ın lütfundan isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.” (Nisa, 4: 32) ayetiyle, kadına çalışabilme ve elde ettiği kazanca sahip olabilme hakkını tanıyarak devrim niteliğinde bir hüküm getirmiştir. Bu bağlamda, kadın ve erkek, kazandıklarına sahip olabilme konusunda eşit haklara sahiptir. Ancak, bu eşitlik ilkesi, her iki cinsin aynı işleri gerçekleştirmek veya aynı sorumlulukları üstlenmek durumunda olmaları anlamına gelmez. Çünkü kadın ve erkek, biyolojik ve fitri farklılıklar nedeniyle benzer yeteneklere ve güce sahip değillerdir. Adaletli olan, her bireyi kendi kabiliyet ve fitratına uygun şekilde çalışmaya teşvik etmek ve elde ettikleri kazancı hak ettikleri şekilde kullanmalarını sağlamaktır.

İslam dininden önceki toplum yapısında kadına tanınan değeri değerlendirdikten sonra, İslam’ın kadının çalışma hayatı, evlilik ve boşanma süreçleri, sosyal hayatı gibi alanlarda sağladığı hakları incelediğimizde, kadına verdiği değer ne kadar büyük olduğunu fark ediyoruz. İslam dini, kadının yaşamının çeşitli yönleriyle ilgili hükümleri ayrıntılı bir şekilde belirlemiş ve kadına hak ettiği değeri tanıyarak, onu toplum içinde bambaşka bir konuma yükseltmiştir. Bu durumda, Müslüman kimliğe sahip bir erkek, kadına İslam’ın öngördüğü değeri verir ve ona ikinci sınıf insan muamelesi yapmaktan kaçınır. Haksız yollarla kadını maddi ve manevi olarak mağdur edecek davranışlardan sakınır. Kadınların Allah (c.c.)’in bir emaneti olduğunu unutmaz ve bu emanete en güzel şekilde riayet etmeye ve değer vermeye gayret eder. Müslüman kimliğe sahip bir kadın ise, İslam öncesi kadının sosyal statüsünü ana hatlarıyla anladıktan sonra, Allah (c.c.)’in merhametinin derinliğini ve İslam’ın kadına yüksek değer atfeden bir din olduğunu idrak eder. Bu bilinçle, elde ettiği her hak için Allah (c.c.)’a şükreder ve aşırılığa kaçmamaya özen gösterir.

4.3.2. Kanaat Sahibi Olmak

Kanaat, sözlük anlamında “kendine düşen paya razı olma” anlamına gelir. Dini bir terim olarak ise kanaat, “kişinin azla yetinip elindekine razı olması, kendisinin ve sorumluluğu altında bulunanların ihtiyaçlarını asgari ölçüde karşılayabileceği maddî imkânlarla iktifa edip başkalarının elindeki şeylere göz dikmemesi, aşırı kazanma hırsından kurtulması” anlamında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, kanaatkârlık; hırs, heves etme, uzun emel gibi kavramlarla ifade edilen dünya ve mal sevgisinin kalpten atılmasıyla elde edilen ahlaki bir erdem olarak tanımlanmıştır. (Çağrı, 2001: 289) Kanaatkârlık kelimesi doğrudan Kur’an-ı Kerim’de yer almamakla birlikte, kanaatkâr olmanın önemi ve bu erdemi öven birçok ayet bulunmaktadır. (Nisa, 4: 32) Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hadislerinde ise, kanaat kökünden gelen kelimelerle veya başka kelimelerle kanaatkârlığa atıfta bulunulan birçok örnek mevcuttur. Kanaatkârlığa atfedilen hadislerde, bu erdemin; iffet, namus, gönül tokluğu, tok gözlülük gibi kavramlarla değerlendirildiği belirtilmektedir. (Buhârî, Zekât: 18) Tasavvuf kaynaklarında ise kanaatkârlık, insanın gönlünde yer alan ruhi bir erdem olarak ifade edilmektedir. İbn Hibbân, “Kanaat kalptedir; kalbi zengin olanın eli de zengin olur, kalbi yoksul olanın mal zenginliği kendisine fayda sağlamaz” tanımıyla, kanaatin gerçekleşebilmesi için insanın kalbinde yerleşen ruhi bir meleke haline gelmesi gerektiğini ifade eder. (Hibbân, 1977) Râgıb el-İsfahânî ise, “yeterli miktarın altında bulunana da razı olma” şeklinde ifade ettiği kanaatkârlık kavramını, İbn Hibbân’ın görüşlerine benzer bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Aynı zamanda, kanaat ve zühd kavramlarını karşılaştırarak, kanaatin insanın ruhunda meydana gelen manevi bir haslet olduğunu, zühdün ise bu manevi hasletin fiile dönüşmüş hali olduğunu belirtmiştir. (İsfahânî, 1985: 320)

Kanaatin insan ruhunda bir meleke haline gelebilmesi için, öncelikle ruhun kanaatle bağdaşmayan bazı kötü hasletlerden arındırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, hırs, tamah, uzun vadeli arzular, aç gözlülük gibi olumsuz hasletler, kanaatin oluşmasını engelleyen faktörler arasında sayılabilir. Nitekim Allah (c.c.): “Allah, ‘Birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah’ın lütfundan isteyin; çünkü O her şeyi bilmektedir.” (Nisa, 4: 32) buyurarak, her bireyin farklı özelliklere sahip olduğunu ve başkalarının üstün özelliklerine duyulan içsel arzunun engellenmesi gerektiğini

vurgulamıştır. Ayrıca, tamahkâr olunmaması gerektiğini ifade ederek, bireylerin kendi yeteneklerini ve nimetlerini takdir etmeleri ve Allah (c.c.)’tan gelen lütuf için şükretmeleri gerektiğini ifade etmektedir. İmam Gazali de, hırs ve tamahın giderilmesi ve bunun sonucunda kanaat erdeminin kazanılması için “ilaç” olarak nitelendirdiği bir dizi yöntemi sıralamıştır. İmam Gazali’nin belirttiği yöntemlerden birincisi, nefesine hâkim olup alışverişlerinde hesaplı hareket etmektir. İkincisi, elinde yeterli serveti varken gelecek kaygısı taşımamaktır. Üçüncüsü, kanaat ile elde edilen zenginliğin izzet olduğunu, tamahkârlığın ise zillet olduğunu farkına varmaktır. Dördüncüsü, ahlakça düşük kimselerin dünya hırsına sahip olduğunu, Enbiya ve evliya gibi yüce şahsiyetlerin ise kanaatkâr olup azla yetindiğini bilmektir. Beşincisi, mal sahibi olmanın dünya ve ahirette başına açacağı tehlikelerin farkına varmaktır. Altıncısı, kendinden yukarıda olanlara bakarak hırslanmamak ve tamah etmemek, kendinden aşağıda olanlara bakıp şükretmektir. (Gazali, 1989)

İslam ahlakında, tamah, hırs ve aç gözlülük gibi olumsuz özelliklerden arınma süreci sonucunda ortaya çıkan kanaatkârlık, bireyin manevi huzura erişmesini sağlayan, zillete düşmesini önleyen ve İslam dininde övgüye layık görülen bir erdemdir. Bununla birlikte, kendine yetecek kadar mal sahibi olmak, azla yetinmeyi bilmek ve arta kalan malı Allah (c.c.) yolunda infak etmek, İslam’ın tavsiye ettiği ahlaki bir davranış biçimidir. Kanaatkârlığın karşısında bulunan aç gözlülükle elde edilen mal çokluğu, aslında gerçek anlamda zenginlik değildir. Çünkü açgözlü bir birey, doyuma ulaşamaz; sürekli olarak daha fazlasını arzular. Hz. Peygamber (s.a.v.) şu hadisiyle açgözlü kimselerin doyuma ulaşamayacaklarını ifade eder: “İnsanoğlunun bir dere dolusu altını olsa, bir dere daha ister. Onun ağzını topraktan başka bir şey doldürmaz. Ancak Allah (c.c.), tövbe edenin tövbesini kabul eder.” (Buhârî, Rikak: 10) Diğer yandan, hakiki bir zenginlik ve izzet ancak kanaatkârlık vasıtasıyla mümkündür. Çünkü elindekilerin değerini bilen, azla yetinebilen, Allah (c.c.)’ın diğerlerine üstün kıldığı şeylere tamah etmeyen ve sahip olduğu imkânlarla şükreden bir kişi, daima mutlu olacaktır. Bu durumda, kanaatkârlık insanın benimseyebileceği en güzel ahlaki davranışlardan biridir. O halde, kanaatkâr bir Müslüman birey, sürekli olarak elindeki imkânlardan şikâyetçi olmayan, sahip olduğu nimetin kıymetini daima bilen, hem ruhsal hem de bedensel anlamda huzur bulan bir kişidir.

4.3.3. Liyakat ve Ehliyet

İnsanlığın ve toplumun gelişmesi, ahlaki değerlerini sürdürebilmesi, toplum içinde güven ortamının sağlanabilmesi için adalet, liyakat ve ehliyet gibi temel ahlaki prensiplerin korunması ve etkin bir şekilde uygulanması büyük bir öneme sahiptir. Allah (c.c.), her türlü şart altında bu ahlaki değerlerin muhafaza edilmesini ve riayet edilmesini emretmiştir. Nitekim Mekke fethedilmeden önce, Kâbe'nin anahtarı gayrimüslim olan Osman bin Talha'ya aitti. Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'yi fethettikten sonra bazı yetki ve görevlerde düzenlemeler yapmak istedi. Bu düzenlemelerin bir parçası olarak Kâbe'nin anahtarını Osman bin Talha'dan almak istedi, ancak Osman bin Talha bu talebe isteksizce yaklaştı. Hz. Ali (r.a.) bu duruma müdahale ederek anahtarı zorla almak zorunda kaldı. Aynı sırada, Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in amcası Hz. Abbas (r.a.), Kâbe'nin anahtarının gayrimüslim olan Osman bin Talha'dan alınıp kendisine verilmesini talep etti. Bunun üzerine Allah (c.c.) şu ayeti nazil buyurdu: "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir." (Nisa, 4: 58) Bu ayetin ardından Kâbe'nin anahtarı tekrar Osman bin Talha'ya iade edildi. (Müslim, Hac: 390) İşte, İslam'ın öngördüğü liyakat anlayışı, Müslümanlar için kutsal kabul edilen Kâbe gibi önemli bir mekânın emanetini, kişi, inanç ya da toplumsal kökeninden bağımsız olarak, ötekileştirmeksizin ehline ve liyakat sahibi olana teslim etme prensibini içermektedir. Bu ilkeye göre, emanetin teslimi sırasında dikkate alınan faktörler arasında din, mezhep, etnik köken veya diğer ayrımcılık unsurları bulunmamaktadır. Konunun daha derinlemesine anlaşılabilmesi adına, emanet, ehliyet ve liyakat kavramlarını daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

Liyakat ve ehliyet kavramlarını anlayabilmek için, temelde emanet kavramının ne ifade ettiğini kavramak önemlidir. Emanet, geniş bir perspektifte insanın üzerine aldığı sorumlulukları içeren bir kavramdır. Bu sorumluluklar, Allah (c.c.)'a kulluk görevinden (Ahzab, 33: 72) başlayarak, beden sağlığı, üzerine tevdi edilen görevler, ödünç alınan eşyalar gibi çeşitli alanlarda ortaya çıkan çeşitli taahhütleri içermektedir. Ehliyet, bir bireyin üzerine verilen emaneti, görevi veya sorumluluğu yerine getirebilme yeteneğini tanımlayan bir kavramdır. Bu yetenek, bilgi, beceri, yeterlilik ve mesleki donanım gibi faktörlere dayanır. Liyakat ise bir kişinin kendisine verilen emaneti, görevi ve sorumluluğu

etik, insani ve erdemsel niteliklere uygun bir şekilde yerine getirebilme durumunu ifade eder. Bu kapsamda, ehliyet, bir bireyin ahlaki ve insani özellikleri doğrultusunda verilen görevi yerine getirebilmek için gerekli donanıma sahip olma kapasitesini içerir. Bu bağlamda, liyakat bir bireyin kendisine emanet edilen görevi üstlenme yeteneği ve bu göreve layık olma bilinci ile ilgili bir kavramdır. Ayrıca liyakat, ahlaki özelliklere sahip olma, sorumluluk şuuru ve verilen görevi hak etme durumunu da içerir. Ehliyet ise, bir bireyin kendisine verilen görevi yerine getirme noktasında gereken bilgi ve becerilere sahip olma durumunu ifade eder. Bu da, kişinin mesleki donanımı, teknik bilgisi ve gereken pratik becerilere hâkimiyeti gibi unsurları içerir. Dolayısıyla, liyakat bir bireyin kendisine verilen görevle uyumlu karakter özellikleri ile ilişkilidir. Ehliyet ise bir kişinin belirli bir görevle ilgili yetkinliğini ifade eder. Bu bağlamda, her liyakat sahibi aynı zamanda ehliyet sahibi olmayabilir. Benzer şekilde, her ehliyet sahibi de liyakat sahibi olmayabilir. O halde, emanetin teslim edilmesi, bireyin hem liyakat hem de ehliyet bakımından uygunluğunu gerektirir. Ehliyeti olan ancak liyakat eksikliği gösteren bir kişiye görev verilmemelidir. Tam tersine, liyakat sahibi ancak ehliyeti olmayan bir kişiye, zorunlu haller dışında geçici olarak görev verilebilir. Ancak genel olarak, liyakat sahibi bir bireyin, ehil olmadığı bir göreve emanet edilmesinden kaçınılmalıdır. (“Liyakat ve Ehliyetin Önemi”, 2019)

Allah (c.c.) size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder” (Nisa, 4: 58) ayeti, İslam’ın temel prensiplerinden biri olan emanetin önemini vurgular. Bu ayet, Müslümanların, kendilerine teslim edilen her türlü sorumluluğu en güvenilir, en layık ve ehil kişilere vermeleri gerektiğini öne sürer. Emanet olan görevin, ehliyet ve liyakat sahibi bir kişiye verilmesi, toplumsal hayatın birçok alanında olumlu etkiler doğurur. Ayrıca, bu durum toplum içinde güvenilirliğin, hakkaniyetin, başarının ve kalkınmanın gerçekleşmesine katkıda bulunur. Aksi durumda, emanet zayiata uğrar ve verilen görev hakkaniyetten sapar. Bu durum, toplumda emanet şuurunun kaybolmasına, merhamet ve adalet duygularının köreldiği bir ortamın oluşmasına, güvenin, sadakatin ve ahlaki değerlerin erozyona uğramasına ve sonuç olarak toplumun çökmesine neden olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İş, ehli olmayan kişilere verildiğinde, kıyameti bekle, kıyametin kopması pek yakındır.” (Buhârî, İlim: 2) Hadisten anlaşılacağı üzere, emanetin ehil olmayan bir kimseye verilmesi durumunda; adaletin yerini zulüm, güvenin

yerini kaygı, vefanın yerini ihanet, hakkın yerini haksızlık alır. Bu durum, toplum düzeninin bozulmasına, toplumun fesada uğramasına sebep olur.

Emanetin ehline teslim edilmesi, Allah (c.c.)'ın emri olduğu kadar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetidir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber (s.a.v.), ilk Müslümanlardan ve sahabe arasında önemli bir konuma sahip olan Ebu Zerr (r.a.)'ın valilik talebini değerlendirirken şu ifadeleri kullanmıştır: “Ey Ebâ Zerr, sen zayıfsın, bu valilik bir emanettir, gerçekten kıyamet gününde o perişanlıktır. Yalnız onu hakkıyla alan, o hususta üzerine düşeni yapan müstesna.” (Müslim, İmamet:17) Bu hadis, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yönetim görevlerinin emanet olduğuna dikkat çektiği bir örnektir. Ayrıca, Ebu Zerr'in zayıf olduğunu ifade etmesi, valiliğin ciddiyetini ve sorumluluğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Hz. Peygamber (s.a.v.), valiliğin bir emanet olduğunu belirterek, bu görevin sadece ehil, sorumlu ve liyakat sahibi kişilere teslim edilmesi gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Bu prensip, hem yönetimde dürüstlüğün ve adilliğin korunmasına hem de toplumsal düzenin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, Hz. Peygamber (s.a.v.), azatlı kölesi Zeyd b. Harise'nin oğlu olan Üsâme b. Zeyd'i, Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir gibi sahabe liderlerinin bulunduğu önde gelen bir orduya komutan olarak atamıştır. Üsâme b. Zeyd'in bir köle çocuğu olması nedeniyle, onun komutan olarak atanması bazı kişileri rahatsız etmiştir. Bu durum üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şu ifadelerle bu atama kararını açıklamıştır: “Daha önce onun babasını kumandan tayin etmeme de karşı çıkmıştınız, babası kumandanlığa nasıl layıkta oğlu da öyle layıktır.” (Sa'd, 2001: 61) Bu hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in liyakat ve ehliyeti ön planda tuttuğunu vurgulamaktadır.

4.3.4. Adaleti Gözetmek

Adalet kelimesi sözlükte; eşitlik, orta yolu gözetme, doğru hüküm verme, haktan yana olma, her şeyi yerli yerine koyma, ifrat ve tefrit arasında denge kurma, hakkı gözetme, hakka uygunluk, doğruluk, herkese kendi hakkı olanı verme gibi anlamlara gelmektedir. (Ateş, 2004: 4) Terim olarak ise adalet, bireysel ve sosyal yapıda düzeni sağlama amacı güden, hakkaniyet ve eşitlik prensiplerine uygun bir şekilde davranmayı ifade eden ahlaki bir erdem veya hukuk ilkesidir. (Çağrı, 1988: 342) Kur'an-ı Kerim'de adalet kavramı, 10 surede, 22 ayette ve toplamda 26 farklı yerde geçmektedir. (Modağiq, 2017: 24) Adaletin temel gayesi, bireyin hem dünya hem de ahiret saadetini sağlamaktır.

Bu gaye, kötü davranışlardan kaçınmayı teşvik etmek, toplumda huzur ve refahı desteklemek, fakir ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek, ahlaki suçların önüne geçmek ve genel olarak toplumda düzeni sağlamak yoluyla gerçekleşir. Ayrıca, adalet toplum ile onu oluşturan bireyler arasında bir denge unsuru oluşturur. Bu denge ise, bireysel ve toplumsal hayata etkili bir şekilde yansıyan maslahatı sağlar. (Balıkkaya, 2005: 190) Adaletin bulunmadığı yerlerde ise bireyler arasında haksızlık, zulüm ve huzursuzluk ortaya çıkar. Bu tür bir toplumda iç çatışma, gerilim ve gerileme yaşanabilir.

İslam'da adalet, hangi dinden olursa olsun toplumdaki tüm insanların menfaatinin gözetmeyi amaçlar. Çünkü Allah (c.c.), insanı eşref-i mahlûkat olarak yaratmış ve ona kendi ruhundan üfleyerek halife-i ruyi zemin kılmıştır. Bu yüksek değerdeki varlığın, aşağılık durumlara düşmemesi için fitratına uyumlu bir dizi ahlaki emir ve yasaklar koymuştur. Bu emirlerden bir tanesi de bireyler arasında daima adaletin sağlanması, hüküm verileceği zaman adaletle hükmedilmesidir. “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.” (Nisa, 4: 58) Bu ayet, insanların layık oldukları görevlere atanması gerekliliğini ve adaletin önemini vurgulamaktadır. Böyle bir adalet uygulamasında, birey hem hak ettiğinin karşılığını alarak zulme uğramamış olur hem de emanet, hak sahibine teslim edilerek korunmuş olur. Dolayısıyla, adaletin tesis edilmesi, liyakat ve ehliyet sahibi kişilere emanet edilen görevlerle mümkündür. Liyakatsizlik ve ehliyetsizlik ise adaletsizliği ve dolayısıyla zulmü beraberinde getirir. Bundan dolayı Allah (c.c.), insanlara ve insanlar arasındaki ilişkilerde kesin bir şekilde adaletin tesis edilmesini emreder. “Allah size insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.” (Nisa, 4: 58) İnsanlar arasında verilecek hüküm genellikle bir anlaşmazlık durumunda ortaya çıkar ve haklı ile haksız biribirinden ayırarak hakkın kime ait olduğunu belirlemeyi amaçlar. Bu süreç, insanlar arasında eşitliği ve dengeyi sağlayarak gerçekleşir. Buradaki eşitlik, herkese eşit miktarda davranmak değil, herkese hak ettiğini vermek ve layık olduğu şekilde davranmaktır. (Karaman vd., 2020: 82) Dolayısıyla, adalet; güçlü de olsa haksızın hak ettiğini vermek, güçsüz de olsa haklının hakkını savunmak ve adil hüküm vermektir.

Toplumların ve bireylerin; korunmaya, nizam ve intizamın varlığına ve adaletin tesis edilmesine ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlar, devletin var olmasına ve hukuk kurallarının oluşmasına yol açmıştır. Ancak, adaletin tesis edilmesi, devlet ve hukuk kuralları kadar onları uygulayan devlet yöneticileri, hükmü veren hâkimler, hakkın ve suçun ispat edilmesi için gerekli olan dürüst ve ahlaklı şahitler ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, dürüst ve ahlaklı bir şahidin adaleti ayakta tutabilmesi için hiçbir zaman doğruluktan taviz vermemesi gerekmektedir. Nitekim Allah (c.c.) “Ey iman edenler! Kendinizin veya anne-babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın.” (Nisa, 4: 135) buyurarak, hüküm verilecek kişi kim olursa olsun adil davranmayı emretmektedir. Ayrıca, yapılan şahitliği, güçlü kimselerin menfaatini gözetmek için değil, Allah (c.c.) için yapmayı vurgulamaktadır. Bununla birlikte, insana hayat veren ve insanın içsel yapısını en iyi bilen Allah (c.c.), bu ayet üzerinden, adaletten sapmaya neden olabilecek durumlar konusunda bir uyarıda bulunmaktadır. Yani, adaleti sağlama sorumluluğundaki bireylerin, nefesine ve duygularına kapılarak adaletten ayrılacakları; manevi faktörler arasında anne, baba ve yakın akraba gibi etkenlerin yanı sıra, maddi etkenler arasında zenginlik ve fakirlik gibi bir dizi etkenler de bulunmaktadır. Dolayısıyla, hâkimler ve şahitler, davacı ve davalının siyasi konumu, ekonomik gücü gibi etkenlere bağlı olarak elde edecekleri menfaatlerin etkisi altında, duygu ve hislerine esir düşerek adaleti göz ardı edebilmektedirler. (Karaman vd., 2020) Ancak, bir kişinin zenginlik veya fakirlik, yakınlık veya uzaklık gibi durumları gözetmeksizin adaleti koruyabilmesi gerekmektedir. Çünkü bu tür durumlarda adaletin korunması, sadece Allah (c.c.)’ın bir emri olmanın ötesinde, aynı zamanda hüküm verme sürecindeki birey için nefesine karşı bir mücadele anlamına da gelmektedir. Ayrıca, bu durum Allah (c.c.)’ın rızasını kazanma noktasında büyük bir imtihanı da beraberinde getirir. Nitekim hakkı ve hakikati insanlardan gizlemek mümkün olabilir, ancak Allah (c.c.)’a karşı gizlemek mümkün değildir. “Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.” (Nisa, 4: 135)

4.3.5. Selamlaşma Adabı

Selam kelimesi sözlükte “barış, esenlik, güven, kurtuluş” gibi manalara gelmektedir. İnsanlar arasındaki iletişimin ilk adımı olan selamlaşma ise genellikle kişilerin birbirlerine alışılmış ifadelerle veya işaretlerle esenlik dilemesini ifade eder.

(Yiğit vd., 2022: 53) Ayrıca, selam kelimesi, Allah (c.c.)'ın yüce isimlerinden biri olarak kabul edilmekte ve “her türlü kötü durumdan selamete erdiren” anlamını taşımaktadır. (Haşr, 59: 23) Nitekim insanlara iyilik ve esenliği bahsetme, bela ve musibetlerden koruma gibi nitelikler Allah (c.c.)'a aittir. Dolayısıyla, bir kişiyle karşılaştığımızda selam vermek, bir bakıma karşılaşılabileceği bela ve tehlikeler karşısında hayır dua ve temenni de bulunmak, iyilik ve esenlik dilemektir. Ayrıca, Müslümanlar, kardeşlik bağlarıyla birbirine bağlı oldukları için selamlaşmayı bir hak ve görev olarak değil, aynı zamanda Müslüman kimliğinin bir yansıması olarak görmektedirler. Bu nedenle İslam dini, Müslümanlar arasında, birbirlerine yönelik hayır dua ve erdemli davranışları teşvik eden selamlaşmayı yaygınlaştırmıştır. (Uca, 1977: 230) Müslümanlar arasında, tanınmasını tanınması, selam vermek suretiyle selamın yaygınlaştırılması, toplumsal birliğin ve bütünlüğün oluşması bağlamında üzerimize düşen bir sorumluluktur. Bu çerçevede, bireylerin ve toplumun selamlaşma kültürünü benimsemesi ve bu adaba riayet etmesi gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'de, selamlaşma alışkanlığının kazandırılması için uygulamalı ve etkili eğitim yöntemlerini önermiş, selamın toplum içinde somut bir deneyimle öğrenilip yaşanarak kurumsallaşmasını tavsiye etmiştir. (Kasapoğlu, 2010: 83) O halde, Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in bu önerisini önemseyen Müslümanlar, birisiyle karşılaştıklarında verilen selamın sadece bir muhabbet başlangıcı olmanın ötesinde, toplum içinde selamı yayma konusunda bir vesile olduğunun da farkında olmalıdırlar.

İslam dininde tebliğin temelini oluşturan iletişim araçlarından biri olan selamlaşmak, birey ve toplum için büyük bir öneme sahiptir. İnsanlar arasındaki iletişimde, bir kişiye ya da topluluğa hitap edildiğinde genellikle selam vermek geleneksel bir uygulamadır. Kalpten gelen bir selamla başlanan konuşma, muhatap açısından saygı, sevgi, güven ve yakınlık duygularını oluşturur. Çünkü selamlaşma, insanlar arasında yakınlaşmaya, birbirine duyulan güvenin artmasına ve kalplerin birbirine yaklaşmasına önemli bir katkı sağlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu bağlamda şu şekilde buyurmuştur: “İman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de olgun imana sahip olamazsınız. Size, yaptığımız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şeyi haber vereyim mi? Aranızda selâmı yayınız.” (Müslim, İman: 93) Bu hadis ile Hz. Peygamber (s.a.v.), selamın insanlar arasındaki sevgi ve muhabbet bağını güçlendiren bir unsur olduğuna dikkat çekmekte ve selamı yaymayı vurgulayarak, bu eylemin imanın olgunlaşmasında kilit bir rol oynadığını ifade etmektedir. Ayrıca, olgun bir iman ve kâmil bir mümin olabilmek için,

bireyler arasındaki sevgi ve karşılıklı olumlu duyguların varlığına vurgu yapmaktadır. Bireylerin birbirlerini sevmeleri, kin, nefret, haset gibi olumsuz duygulara kapılmamalarıyla mümkündür. Selamlaşmanın ise, bu olumsuz duyguları ortadan kaldırarak bir araya gelen bireyler arasında ülfet ve muhabbetin oluşmasına katkıda bulunduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, selamlaşma eylemi sadece muhabbeti artırmakla kalmayıp, aynı zamanda imanın olgunlaşmasına yönelik önemli bir faktördür.

Bütün kültür ve toplumlarda, farklı lafızlar veya işaretlerle ifade edilse de, selamlaşma geleneği mevcuttur. Her toplumun selamlaşma ile ilgili belirli başlı usul ve adabı bulunmaktadır. İslamiyet öncesi Cahiliye döneminde selamlaşma pratiği içinde, fakir ve zayıf bireylerin farklı kalıplara uymak zorunda kalarak selam vermeleri, toplumsal sınıf ayrımlarının bir yansımasıdır. Bu dönemde toplumda var olan sosyal hiyerarşi, selamlaşma ritüellerini etkileyerek belirli sınıfların diğerlerine nazaran ayrıcalıklı konumda olmalarına neden olmuştur. (Karaman vd., 2020) İslam dininde ise selamlaşma geleneği, temelinde eşitlik, fazilet, barış ve sevgi gibi temel değerlere dayalı bir usul ve adaba sahiptir. Öncelikle, selam alıp verme sırasında, kalbin temiz ve olumsuz düşüncelerden arınmış olması esastır. Çünkü selamlaşma fiili, içerdiği “selam” kelimesi ile barış ve esenlik mesajı taşıdığından, Müslümanlığın bir belirtisi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, selam veren kişi hakkında olumsuz bir yargıya varmadan önce, olumlu bir kanaat oluşturmak önemlidir. Bu konuyla ilgili olarak Allah (c.c.), “Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek ‘Sen mümin değilsin’ demeyin.” (Nisa, 4: 94) ayetiyle, tanıdık veya yabancı, iyi ya da kötü kim olursa olsun selam veren bir kimseye karşı olumsuz ve saldırgan bir tutum takınılmasını emretmektedir. Aksine, selam vermede kibre ve suizana kapılmadan erken davranmak gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), selam verme konusunda erken davranmanın daha faziletli olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Kuşkusuz, Allah katında insanların en iyisi, önce selâm verendir.” (Ebû Dâvud, Edeb: 133) Çünkü bu durum, selamı ilk veren kişinin, kibir ve gurura kapılmadan barış, esenlik ve hayır duası anlamındaki selamı başlatarak, karşısındakinin de bu selamlaşmaya katılmasına vesile olmasını sağlar. Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.), selam verme esnasında meydana gelebilecek kargaşayı önlemek ve taraflar arasında selamın başlamasını sağlamak amacıyla öncelik sıralamasını şu şekilde belirtmiştir: “Binekte olan, yaya olana; yaya olan, oturana; az olanlar, çok olanlara; küçük olan, büyüğe selam verir.” (Tirmizî, İsti’zân: 14)

Dolayısıyla, İslam dini, selamlaşma konusundaki usul ve adabı ayrıntılı bir şekilde belirlemektedir. Bu çerçevede, Allah (c.c.), selamı ilk veren kişinin karşı tarafın selamına nasıl cevap vermesi gerektiği konusunu da açıkça ifade etmektedir. Nisa Suresi'nde yer alan “Size bir selam verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile karşılık verin. Allah (c.c.), her şeyin hesabını tutmaktadır.” (Nisa, 4: 86) ayeti, Müslümanlara bu konuda rehberlik sağlamaktadır. Dolayısıyla İslam dini, toplumsal etkileşimlerde muhabbetin başlatılmasını teşvik etme, selamlaşmanın düzenini belirleme, verilen selama daha olumlu bir mukabelede bulunma gibi önemli prensip ve kuralları içermektedir. Bu ilkelere riayet etmek, Müslüman toplumu içindeki bağları güçlendirmek, sevgi ve kardeşliği pekiştirmek, kalpler arasındaki bağları sıkılaştırmak ve birbirine kenetlenmiş bir İslam toplumunun oluşumuna katkıda bulunmak amacıyla öncelik arz etmektedir. Bu durumda, samimi bir niyetle ilk selamı verme adımını atmak, verilen selama daha olumlu bir şekilde cevap verme gayreti göstermek ve Allah (c.c.)’ın selamını yaygınlaştırma çabalarında bulunarak Müslüman toplumları arasında huzur, barış ve esenliğin sağlanmasına katkıda bulunmak, Müslüman kimliğinin temel unsurlarını oluşturan prensiplerdendir.

4.3.6. Hüsn-ü Zanda Bulunmak

Sözlükte, “kuşkulanmak, kesin bilgiye ulaşmak, itham etmek” anlamlarına gelen “zan” kelimesi, hem “yakının zıddı, kuşku, kesinleşmemiş kanaat” hem de “ilim, düşünüp taşınarak ulaşılan kesin bilgi” anlamlarını içermektedir. Bazı İslam hukuku âlimleri, “zan” kelimesini, “doğruluğu ve yanlışlığı eşit derecede mümkün görülen veya biri diğerine tercih edilebilen hüküm” şeklinde ifade etmişlerdir. Râgıb el-İsfahânî, “Müfredat” adlı eserinde “zan” kelimesini, “bir emâreden hâsıl olan kanaat” olarak tanımlamıştır. Ayrıca, emârenin güçlü olduğu durumlarda zanın ilme yönlendirici bir etkiye sahip olabileceğini, ancak emârenin zayıf olduğu durumlarda zanın vehimden öteye geçemeyeceğini vurgulamıştır. Diğer bir âlim olan Cüveynî ise zani, “birini diğerinden daha güçlü saymakla birlikte her iki durumu da mümkün görme” anlamına gelen bir kelime olarak tanımlamıştır. (Çağrıcı, 2013) Yapılan tanımlardan yola çıkarak, “zan” kavramını, doğruluğu veya yanlışlığı kesin olarak belirlenemeyen mevcut durum ve işaretlerden hareketle olumlu veya olumsuz bir fikir beyan etmek ve tahminde bulunmak olarak tanımlayabiliriz. Zan kelimesiyle ilgili yapılan bütün tanımlar, içerdikleri belirsizlik ifadesi sebebiyle farklı yorumlara açık olup, bu bağlamda zanın doğruluk derecesine veya zana yüklenen anlamın özelliklerine bağlı olarak farklı çeşitlerinden söz edilmektedir. Örneğin zan, doğruluk derecesine göre iki kısma ayrılır: zann-ı sâdık ve zann-ı kâzib. Zan üzerinde

bulunan bilgi, aslında zan sahibinin inandığı gibi doğru olmakla birlikte, zan sahibi bu bilginin aksini de ihtimal dâhilinde görebiliyorsa buna zann-ı sâdık denir. Öte yandan, zan sahibi, zan konusu olan bilginin doğru kısmını ihtimal dâhilinde görebilmesine rağmen, bu gerçek olan kısma yönelmemesi durumu zann-ı kâzib olarak ifade edilir. Zana yüklenen anlama göre ise, zan şu şekilde sınıflandırılır: Bir kişinin bir konu hakkında kesin bilgiye sahip olmamasına rağmen, başka bir kişi hakkında olumlu bir kanaat beslemesine “hüsn-ü zan”, olumsuz ve kötü bir kanaat beslemesine ise “sû-i zan” denir. (Çağrı,2013)

Kesin bir bilgi içermeyen ve ihtimaller üzerine varsayımlarda bulunmak olan zandan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. Ancak kaçınmanın mümkün olmadığı durumlarda ise olumlu bir kanaat beslemek gereklidir. (Nur, 24: 12) Aksine, zanı su-i zana dönüştürüp olumsuz bir fikir beyan edilmemelidir. Çünkü Allah (c.c.), zanın çoğunluğundan kaçınılması gerektiğini ve bazı zanların açıkça günah olduğunu bildirmiştir. (Hucurat, 49: 12) Allah (c.c.)’ın sakınılmasını emrettiği zan, karşısındaki kişiyi zor duruma düşüren ve hakkına tecavüz anlamına gelen su-i zandır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bir grup mümin, askeri görev için Medine’nin dışına çıktıklarında, yanlarında yüklü miktarda ganimet bulunan bir adamla karşılaşmışlardır. Adam, Müslümanların olduğu gruba selam verip ardından kelime-i tevhidi dile getirmiştir. Ancak Müslümanlar, adamın samimi olmadığını düşünerek ve can korkusuyla tek bir getirdiğini varsayarak su-i zanda bulunmuşlar ve adamı orada öldürmüşlerdir. Bu olay, Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘e intikal ettiğinde, O derin bir üzüntü yaşamış ve su-i zan ile ilişkilendirilen şu ifadeyi kullanmıştır: “Adamın kalbini yararak baktınız mı, samimi olmadığını nereden biliyorsunuz?” (Bilmen, 1985) Ayrıca, bu olayın sonrasında şu ayet nazil olmuştur: “Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek ‘Sen mümin değilsin’ demeyin; çünkü Allah katında sayısız ganimetler vardır. Daha önceleri siz de böyleydiniz. Derken Allah size lütufta bulundu. Bu sebeple iyi anlayıp dinleyin. Hiç şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.” (Nisa, 4: 95) Allah (c.c.) yukarıdaki olaya dair inen bu ayette, dünyevi menfaatler uğruna, su-i zana kapılarak kişilerinin yargılanmamasını emretmiştir. O halde, bir kişi hakkında açık ve kesin deliller olmadıkça kalp ve niyet okumaktan kaçınılmalıdır. Eğer bir zan da bulunmak gerekiyorsa, hüsn-i zan prensibi benimsenmelidir. Çünkü kişi hakkında kesin bilgiye sahip olmadığımız konularda

su-i zan, birçok ahlaki ve insani olumsuz sonuca neden olabilir, hatta kişinin ölümü gibi ciddi sonuçlara yol açabilir.

İnsanların birbirleriyle etkileşimde buldukları sosyal ortamlarda, bir bireyin diğerini su-i zan ile değerlendirmesi, toplumsal ilişkilerde olumsuz bir etkileşim dinamiği oluşturmaktadır. Çünkü su-i zana sahip bir birey, karşısındaki kişinin davranışlarını ve sözlerini sürekli olarak olumsuz bir şekilde yorumlayarak, karşısındakini gerçekte olduğu gibi değil, kendi önyargılarına dayalı olarak değerlendirir. Bu durum, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir dizi olumsuz sonuca neden olabilir. Ayrıca, su-i zan, Kur'an-ı Kerim'in vurguladığı kardeşlik bağlarını zayıflatma potansiyeline sahiptir, bu da toplumda ahlaki çözümlere ve güvensizliklere sebep olabilir. Su-i zanın geniş bir yaygınlık gösterdiği ailelerde ise birlik ve beraberlik sağlanamamakta, bu durum da aile kurumunun çatışma ve dağılma eğilimine girmesine neden olabilmektedir. Ayrıca, başkaları hakkında su-i zan alışkanlık haline geldiğinde, bu durum kişinin ruh ve beden sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. Çünkü su-i zanın meydana getirdiği olumsuz ve negatif düşünceler, kişiyi paranoya ve güvensizlik duygularına sürükler. Bu durum, ruhsal sağlığın bozulmasına ve dolayısıyla bedensel rahatsızlıkların ortaya çıkmasına yol açar. Ayrıca, doğru veya yanlış olması fark etmeksizin, bir nevi gıybet ve dedikodu türü olan su-i zan, hem kul hakkını ihlal etmeye hem de Allah (c.c.)'ın yasakladığı bir davranışı gerçekleştirerek günaha girmeye sebebiyet verir. Zanın olumlu kanaat getirme niteliği olan hüsn-i zan ise, kul hakkına girmekten ve günaha düşmekten kaçınmada etkili bir rol oynar. Ayrıca, hüsn-i zan sahibi birey, su-i zanın aksine sürekli pozitif düşünceler besleyerek, stres ve kaygıdan uzak durma eğilimindedir. Böylelikle, hem kendi sağlığını korumuş hem de çevresindeki kişilere pozitif enerji vererek toplum sağlığını korumuş olur. Çünkü hüsn-i zanın benimsenmesi, potansiyel fitne ve fesat tohumlarının toplum içinde yayılmasını engelleyerek, kardeşlik bağlarını güçlü tutma konusunda önemli bir rol oynar. O halde, Müslüman bir kimliği benimseyen bir kişi, kendi sağlığını ve toplum sağlığını koruma amacının yanı sıra Allah (c.c.)'ın emirlerine riayet ederek uhrevi saadeti elde etmek için zanın çoğu olan su-i zandan kaçınmalı ve hüsn-i zan prensibini benimsemelidir.

4.3.7. Kötü Ahlaki Davranışlardan Sakınmak

“Allah’a kulluk edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah, kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseleri asla sevmez. Bunlar, cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah’ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık. Ve bunlar, Allah’a ve âhîret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarf edenlerdir. Bir kimsenin arkadaşı şeytan olursa, o ne kötü bir arkadaştır! Allah’a ve âhîret gününe iman edip de Allah’ın kendilerine verdiğinden harcasalardı ne olurdu sanki! Allah, onların durumunu hakkıyla bilmektedir.” (Nisa, 4: 36-39)

Allah (c.c.), insanın tabiatını insanın kendisinden daha iyi bildiği için, bu tabiata uygun bazı ahlaki prensipler belirlemiştir. İslam’ın bu ahlaki prensiplerine riayet etmek, insanı yaratılmışların en şerefli olarak kabul edilen “eşref-i mahlûkat” seviyesine yükseltirken, İslam’a aykırı kötü ahlaki davranışları benimsemek ise insanı en aşağı seviyede olan “esfel-i safilin” derecesine indirmektedir. O halde, bireyin kendi değerini düşürmemesi için kötü ahlaki davranışları tanıması ve nefsinin terbiye ederek bu davranışlardan kaçınması, yaşamındaki ahlaki yüceliği sürdürmek adına hayatı bir öneme sahiptir. Nitekim yukarıda zikredilen Nisa Suresi’ndeki ayetlerde, Allah (c.c.), bir dizi kötü ahlaki davranışları sıralayarak, insanları bu tür davranışlardan sakınmaya ve doğru bir yaşam tarzını benimsemeye çağırılmaktadır. Şimdi, bu kötü ahlaki davranışlara kısaca değineceğiz.

Kendini Beğenmek ve Böbürlenmek

Kendini beğenme davranışı, genellikle karakter bozukluğu olarak nitelendirilmekte ve bu durum, kibir, övünme ve böbürlenme gibi çeşitli terimlerle tanımlanmaktadır. Ancak, bu terimler arasında belirgin farklılıklar mevcuttur. Kibir, bir kişinin kendini beğenerek diğer bireyleri kendisine göre aşağıda görmesi ve bu duyguyla beraber aşağılayıcı davranışlarda bulunması anlamına gelir. (Çağrı, 2022: 561) Ucup, kişinin kendisini beğenmesi, kendisini diğerlerinden üstün görmesi ve genellikle büyüklük duygusuna kapılması anlamına gelir. Böbürlenmek ise kibrin ve ucubun dışı yansıyan bir davranış şeklidir. (Pişgin, 2020: 114) Tanımlardan anlaşılacağı üzere, ucup ile kibir arasındaki fark şudur: Kibirde kişi kendisini beğenirken başkalarını kendisinin aşağısında görmekte, ucupta ise kişi kendisini beğenerek böbürlenmekte fakat başkasıyla

kıyaslamamaktadır. Ancak her iki davranış da İslam dininde sakınılması emredilen kötü ahlaki davranışlardır. Kendini beğenme eğilimi, bireyin böbürlenme, karşısındakini küçümseme, alay etme ve kendisini üstün görme gibi davranışları içermektedir. Bu eğilim, genellikle kişinin edindiği maddi ve manevi değerlerin etkisi altında ortaya çıkmaktadır. Örneğin, mal varlığı, sosyal statü, itibar, sahip olunan bilgi birikimi, gerçekleştirilen ibadet, güzellik veya yakışıklılık gibi faktörler, insanın kendini beğenmesine neden olabilmektedir. Bu ahlaki zayıflığın insan gibi onurlu bir varlıkta niçin ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin, Seyyid Kutub, kendini beğenme ve böbürlenme davranışının temelinde, insanın kalbini her şeye egemen olan yaratıcı bilincinden yoksun bırakılmasının etkili olduğunu belirtmektedir. Bu durumda, birey sahip olduğu makam, servet, güzellik ve güç gibi unsurları, kendi çabalarıyla elde etmiş gibi algılayarak kendini beğenmeye ve böbürlenmeye yönelmektedir. (Bakırcı, 2014:146) İbn Hazm ise, kendini beğenme duygusunun akıl ve zekâ eksikliğinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu iddiasını desteklemek amacıyla, akli yerinde olanların mecnunu ve sarhoşu, cahil filozofların bilgeleri, küçük çocukların deneyimli yaşlıları, ayak takımının anlayışlı kişilikleri küçümsemesi ve alay etmesini örnek olarak göstermektedir. (Hazm, 1985)

Allah (c.c.)’ın insanlara bahsettiği nimetlere karşı bireylerin nankörlük sergileyip bu lütufları kendi kazanmış gibi kibre kapılmaları, hem insanlar arasında hem de Allah (c.c.)’ın katında olumsuz bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Allah (c.c.), şöyle buyurmuştur: “Allah, kendini beğenen ve böbürlenip duran kişiyi asla sevmez.” (Nisa, 4: 36) Bu ayet, kendisini beğenerek büyülenen bir kişinin, Allah (c.c.)’ın nezdindeki değerini ve bu tür davranışın ne kadar olumsuz olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir. Zira kibir, bireyin olumlu karakter özelliklerini kazanma sürecini sekteye uğratan, öğrenmeye ve gelişime kapaticı bir etki yaratan, insanları küçümseyerek zulmetme eğilimine sokan, hatta Allah (c.c.)’a kulluk etme konusunda engelleyici bir faktör olabilen ve bu nedenle insanları olumsuz bir sona sürükleyebilen tehlikeli bir zafiyettir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de, kendi büyüklüklerine güvenen toplulukların ve bireylerin sonlarının hüsrarla sonuçlandığı anlatılmaktadır. Örneğin, Ad kavmi gücüne güvenerek kibirlenmiş ve halkına üstünlük taslamıştır, ancak sonunda şiddetli bir kasırga ile helak olmuştur. (Fussilet,41: 15) Aynı şekilde, zenginliğiyle tanınan Karun, sahip olduğu serveti kendi bilgisi aracılığıyla elde ettiğini iddia etmiş, ancak nihayetinde helak

olmuştur. (Kasas, 78) Bu sebeple, bireyin dünya ve ahiretini hüsrana uğratabilecek bu davranışlardan sakınması elzemdir. Bu amaçla, bireyin öncelikle kendi varlığını doğru bir şekilde anlaması gerekmektedir. Çünkü insan, kaçınılmaz bir şekilde kusurlara sahip olan aciz bir varlıktır. Ardından elde ettiği tüm nimetleri, Allah (c.c.)’ın kendisine lütfettiğini bilmeli, kabul etmeli ve şükretmelidir. (Çağrıcı, 2012: 37)

Cimrilikten Sakınmak

Cimrilik, sözlükte “eli sıkılık” veya “pintilik” olarak tanımlanırken, terim olarak ise kerem ve cömertliğin zıddı olup, başkasına verilmesi gereken bir hakkı vermemek veya engel olmak anlamına gelmektedir. Cimrilik yapmak ise, Allah (c.c.)’ın insanlara bahsettiği nimetleri başkalarıyla paylaşmamak veya paylaşacak olan diğer kişilerin yardım etmesini engellemek, kişinin imkânı olmasına rağmen kendi için dahi harcama yapmaması şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda, bazı cimri bireyler, malını başkalarıyla paylaşmamanın yanı sıra, kendi ailesi dâhil olmak üzere kişisel harcamalardan dahi kaçınma eğilimindedir. (Dölek, 2004: 2) Bu durum, cimriliğin en felaket boyutlarından birisi olarak değerlendirilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘de, cimriliğin bu boyutuna sahip bir kişiye karşı şu tavsiyede bulunmuştur: “Ebu’l-Ehvas, şöyle anlatmaktadır: Bir gün Peygamber’e geldim, üzerimde eski bir elbise bulunuyordu. Peygamber, bana dönerek, ‘Malın var mı?’ dedi. Ben de ‘Evet’ dedim... Bunun üzerine Peygamber, ‘Allah sana mal vermişse, o zaman Allah’ın sana olan nimetinin ve ikramının eseri senin üzerinde görünsün.’ buyurdu.” (Tirmizî, Edeb: 54) Görüldüğü gibi, küçük şeylerle başlayan cimriliğin alışkanlık haline gelmesi, kişinin kendisine dahi değer vermemesine neden olarak rezil ve sefil bir yaşam tarzına yol açabilmektedir. İnsan gibi şerefli bir varlıkta cimrilik hasletinin ortaya çıkmasının birçok sebebi bulunabilir. Bu sebeplerin başında aşırı mal sevdası ve dünyaya düşkünlük gelmektedir. Mala olan tutku, bireyi hırsa sürükleyerek, daha fazla biriktirme amacıyla etrafındakilere, ailesine hatta kendisine harcama yapmaktan kaçınmasına neden olmaktadır. İnsanda cimrilik hasletinin var olmasının diğer sebepleri arasında rızık endişesi taşımak, başkalarına minnet etmek istememek, kendisinden daha zengin kişilere imrenmek ve onlarla rekabet etme arzusu gibi etmenler bulunmaktadır.

Cimrilik hasleti, bireyin kendi şahsına, ailesine, yakınlarına ve nihayetinde topluma karşı bir dizi olumsuz sonuçları beraberinde getirebilmektedir. Nitekim Allah (c.c.)’ın verdiği nimetleri gizleyerek cimrilik eden ve bu olumsuz davranışı başkalarına da öneren

bireylerin, Allah (c.c.)'ın lütfundan gizli tuttukları nimetlerin sonucunda hüsranla karşılaşacakları belirtilmektedir. Bu bağlamda, konuyla ilgili olarak Allah (c.c.) Nisa Suresi'nde şöyle buyurur: “Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah (c.c.)'ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık” (Nisa, 4: 37) Ayrıca bu davranış, bireyin sefalet ve rezalet içinde bir yaşam sürmesine neden olabilmektedir. Çünkü cimrilik sebebiyle kendisine fayda sağlamayan birey, çevresine de fayda sağlamadığı için kalbi katılaştır, duyarsızlaşır ve bencil bir kişiliğe bürünür. Ayrıca, annesine ve babasına da yardım etmeye yanaşmaz ve bakılmaya muhtaç olduklarında onlardan yüz çevirir. Anne babasına bakma sorumluluğundan kaçınan bir kişi ise, genellikle akrabalarına da yardım etmeme eğiliminde olur. (Dölek, 2014: 109) Dolayısıyla, söz konusu durum, akraba hukukunda işaret ettiğimiz, “yakın akrabayı gözetin” emrine de uymama anlamına gelir.

Cimriliğin yol açtığı bir diğer olumsuz sonuç, bireyin ibadet hayatını olumsuz etkilemesidir. İslam dini, yardımlaşma, paylaşma ve infakı teşvik eden temel prensiplere dayanmaktadır. Bu prensiplerden biri de zekât ve sadaka verme yükümlülüğüdür. İslam'ın öğretilerine göre, kendi durumundan daha zayıf, güçsüz ve fakir durumda olan kişilere yardım etmek, bu yüce dini inanca olan bağlılığın bir gereğidir. Cimri bir birey, Allah (c.c.) yolunda infak etmekten ve zekât vermekten kaçınır, aynı zamanda fakiri gözetmek istemez. Zoraki olarak yardım etse bile, bu yardımı yaptığı kişinin başına kakabilir veya verdiği malda hâlâ bir miktar mülkiyet hissi taşıyabilir. Bu durum, onun gerçekleştirdiği ibadetlerden zevk alamamasına neden olabilir ve zamanla ibadetlerden, dolayısıyla dinden uzaklaşmasına yol açabilir. Nitekim Allah (c.c.), kendi yolunda harcama yapmaktan kaçınan ve bu nedenle ibadeti terk eden bireylerle ilgili olarak, “Allah'a ve âhiret gününe iman edip de Allah'ın kendilerine verdiğinden harcasalardı ne olurdu sanki! Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir.” (Nisa, 4: 39) ayetiyle, cimrilik yapmak yerine infak etmenin daha hayırlı olduğuna dikkat çekmiştir. Zira Allah (c.c.) yolunda infak etmek, kaybettirecek hiçbir şeyi beraberinde getirmeyecek, aksine Allah (c.c.), bunun mükâfatını dünya ve ahiret olmak üzere her iki cihanda da verecektir. Dolayısıyla kişi, her insanın doğasında bulunabilen ve kendisine, ailesine, toplumuna ve dinine zarar verebilen bu özelliği kabullenmek yerine, ondan kurtulmak için çaba göstermelidir. İslam âlimleri, cimriliğin hem ahlaki hem de psikolojik bir hastalık olduğunu belirterek, bunun tedavisinin sadece ilim ve amel ile mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, cimriliğin

ahlaki, dini ve toplumsal zararlarını öğrenip farkına varmak ilim yoluyla gerçekleşirken, nefisini infak etmeye zorlamak, insanların dertlerine ortak olmak, ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye gayret etmek ise amel yoluyla bu hasletin tedavi şeklidir. (Çağrı, 1993: 5)

Riyadan Sakınmak

Sözlükte “görmek” manasına gelen re’y kökünden türeyen riya, “Allah’tan başkasını razı etmeyi ve dünyevi kazançlar için ibadet etmeyi, Allah’ın emirlerine uyma niyetinden ziyade insanlara gösteriş yapma amacıyla iyilikte bulunmayı” ifade eden olumsuz bir ahlaki özelliktir. Bununla birlikte, Hz. Peygamber (s.a.v.) riyayı “gizli şirk” olarak tanımlamıştır. (Çağrı, 2008: 137) Muhasibi ise, riyanın farklı derecelerinin bulunduğunu ve bu derecelerin hafiften ağıra doğru değiştiğini belirtmektedir. Ağır derecedeki riya, bir kişinin Allah (c.c.) için gerçekleştirmesi gereken ibadetleri, insanlara gösteriş amacıyla yapmasıdır. Hafif derecedeki riya ise kişinin, hem Allah (c.c.) için ibadet etmesi hem de bu ibadetleri gerçekleştirirken insanların olumlu tepkilerini kazanma arzusunu içerir. (Muhâsibî, 1985) Muhasibi’nin riya ile ilgili sınıflandırmasından anlaşılacağı üzere, riya bir tür münafıklık belirtisi olarak kabul edilebilir. Zira münafıklar da Allah (c.c.)’ın rızasını kazanmak amacıyla değil, insanların takdirini kazanmak için ibadet ederler. Nitekim Allah (c.c.), münafıkların gösteriş içinde olduklarını şu şekilde ifade etmektedir: “Münafıklar Allah’a oyun etmeye kalkışıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı da pek az hatıra getirirler.” (Nisa, 4: 142) Muhasibi’ye göre, münafıklığın bir belirtisi ve şirkin gizli bir şekli olan riya, beden, dış görünüş, söz, amel ve sosyal çevre olmak üzere beş farklı şekilde dışa yansıyabilir. Riyanın bu beş farklı dışa vurumu şu şekildedir: Bireyin ahiret endişesi taşıdığını göstermek amacıyla kederli bir ifade sergilemesi beden ile riya, oruçlu olduğunu belli etmek için ses tonunu düşürerek konuşması ve gözlerinin feri kalmamış gibi davranması dış görünüş ile riya, konuşmalarında hikmet sahibi, âlim ve zikir ehli gibi bir izlenim vermeye çalışması söz ile riya, ta’dil-i erkânı uzun tutarak ibadetlere ehemmiyet veren bir dindar görüntüsü vermeye çalışması amel ile riya, ilme düşkün olduğunu göstermek için âlimlerle oturup kalkması da sosyal çevre ile ilgili riyadır. (Muhâsibî, 1985)

Riya, münafıklığın bir belirtisi ve gizli şirk olarak adlandırılan kötü ahlaki davranışlardan biridir. Bu davranış, Müslüman kimliğini zedeleyerek dünyevi ve uhrevi

olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu olumsuz sonuçların en önemlisi ise riya ile Allah (c.c.)'ın mümin kullarının kalbinde, imandan sonra en çok arzu edilen erdemli davranış olan ihlasın kaybıdır. İhlas, yalnızca Allah (c.c.)'ın rızasını gözeterek samimi bir biçimde yapılan ibadetleri kapsamaktadır. Riya ise Allah (c.c.)'ın rızasını değil, kullarının rızasını arzulayan bir duygu durumudur. Bu nedenle, Allah (c.c.)'ın hoşnutluğu gözetilmeyen ve mükâfatı yalnızca Allah (c.c.)'tan beklenmeyen bir amel, samimiyetten uzak, faydasız ve sürekli olmayan bir nitelik taşır. (Pişgin, 2020: 127) Ayrıca, Allah (c.c.), mallarını insanlara gösteriş yaparak harcayanların “Ve bunlar Allah’a ve âhiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarf edenlerdir. Bir kimsenin arkadaşı şeytan olursa o ne kötü bir arkadaştır!” (Nisa, 4: 38) ayetiyle, şeytanın dostu olduklarını bildirmiştir. Şeytan ise, insanı ebedi hüsrana uğratma amacıyla vesveseler vererek aldatmaya çalışan en büyük düşmandır. Bununla birlikte, riyakâr bir kişi, ömrünü ibadetle, ilimle ve infakla geçirmiş olsa bile, niyetini samimi kılmadığı için şeytanın ve nefsinin tuzağına düşer ve ahiret gününde hiçbir şey elde edemez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir hadisinde, riya sahibi kimselerin akıbeti şöyle anlatmaktadır: Kıyamet günü, Allah (c.c.)'ın kendisine nimetler bahsettiği kişilere, bu nimetlere karşılık ne yaptıkları sorulduğunda, şehit olanlar Allah (c.c.)'ın uğrunda savaştıklarını, âlimler Allah (c.c.)'ın rızasını elde etmek için ilim edindiklerini, zenginler ise Allah (c.c.)'ın rızası için infakta bulduklarını iddia edecekler. Ancak bu kişiler, yaptıkları amellerin aslında Allah (c.c.) için değil, insanların takdirini kazanmak ve riya uğruna yapıldığı gerçeğiyle yüzleşecekler. Sonuç olarak, amellerinin gerçek niyetleri ortaya çıkacak ve bu kişiler cehennem ateşine atılacaktır. (Müslim, İmâre: 152) O halde, Müslüman bir birey, amellerini yalnızca Allah (c.c.)'ın rızası için gerçekleştirmeli ve riyadan kaçınmalıdır. Riyadan kaçınma ise, tüm ibadetlerin ve davranışların yalnızca Allah (c.c.)'ın hoşnutluğunu kazanma amacıyla gerçekleştirildiği bilincine varmaktan geçer. Ayrıca, insanlardan bir beklenti içinde olmanın, ahirette herhangi bir fayda sağlamayacağını ve gösteriş amacıyla gerçekleştirilen amellerin hükümsüz kalacağını anlamak, bu süreçte kilit bir rol oynamaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Kimlik, bireylerin kim olduklarını, nereden geldiklerini, nereye konumlandıklarını, nasıl tanındıklarını ya da tanımlandıklarını ifade eden önemli bir kavramdır. Bireyin kendisini herhangi bir kimliğe ait hissetmemesi veya kendisini bir yere konumlandıramaması, kimlik krizine neden olabilmektedir. Bu kriz, bireyde belirsizlik, kararsızlık, yalnızlık, bunalım, depresyon, ahlaki yozlaşma, güvensizlik gibi ruhsal ve bedensel birçok soruna sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, birey, varoluş gayesine uygun bir kimliğe sahip olamadığı durumlarda manevi bir boşluk içinde kaybolabilir ve çeşitli içsel zorluklarla karşılaşabilir. Bireyin varoluş gayesine ve fitratına uygun bir kimliğe sahip olması ve manevi boşluktan kurtulması, ancak İslam dini çerçevesinde mümkündür. Çünkü İslam, insanın kökeni, yaratılış amacı ve varlık nedeni gibi temel varoluşsal sorulara anlamlı cevaplar sunarak bireylerin hayatına anlam katmaktadır. Bununla birlikte, İslam dininin ortaya koyduğu itikadi, ameli ve ahlaki temel prensipler, bireyin kimliğini sağlam bir temel üzerine inşa etme sürecine etkili bir şekilde katkıda bulunmaktadır. Bu temel prensipler, bireyin manevi ve ahlaki yönelimlerini belirlemekte, dolayısıyla kimlik oluşumunda bir bütünlük sağlamaktadır. Bu bağlamda, İslam'ın öğretileri, bireyin yaşamındaki anlam arayışını karşılamak adına herhangi bir boşluk veya belirsizlik bırakmamaktadır. Örneğin, birey, Allah inancıyla sürekli gözetlendiğini bilerek kötü işlerden kaçınma eğiliminde olur. Aynı zamanda, Allah (c.c.)'ın af ve mağfiretine sığınarak umutsuzluğa kapılmaktan da kaçınır. Ayrıca, İslam dinindeki ahiret inancıyla birey, etik değerlere uygun davranarak bir başkasına haksızlık yapmaktan da sakınır. Bununla birlikte, İslam dini, bireyin ahlaki zafiyetlerini ıslah ederek toplumun genelinde erdemli bir yapı oluşturulmasına katkı sağlar.

İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, içerdiği mesajlar, öğretiler ve hükümlerle bireyin hayatını yönlendiren ve kimliğini şekillendiren bir rehber niteliindedir. Kur'an-ı Kerim'de bulunan her sure de, kendine özgü özellikler ve işaretlerle, bireylerin kimliğini ilahi bir metotla inşa etmektedir. Müslümanların Medine'ye hicret etmesinden sonra, İslam toplumunun şekillenmeye başladığı yıllarda nazil olan Nisa Suresi ise, o dönemin sosyal şartlarını göz önüne alarak İslam toplumunun temelini

oluşturan bir kimliğin inşasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Nazil olduğu devrin insanlarını cahiliye bataklığından kurtaran bu ilahi inşa, günümüzde de tüm insanlığı kimlik karmaşasından çıkararak, fitratlarına uygun bir şekilde Müslüman kimliğini oluşturmaktadır. Müslüman kimliği, temel unsurlarını tevhid inancı, Kuran ve sünnete dayalı ahlaki öğretiler, teslimiyet ve samimiyet kavramlarıyla birleşen; insan fitratına uygun kodlarla inşa edilen bir kimlik olarak tanımlanmaktadır. Nisa suresinin öğretileri, Müslüman bir kimliğin inşası için rehberlik ederek, bireyin yaşamını anlamlandırma ve içsel bir denge bulma sürecine destek sağlamaktadır. Ayrıca, Nisa Suresi'nde ele alınan itikadi, ameli ve ahlaki konular, bireyin hayatını anlamlandırma sürecinde kilit bir rol oynamaktadır. Bu konular, bireyin maddi ve manevi boşluğa düşmesini engelleyerek, dünya ve ahiret saadetini elde etmesine katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, günümüz toplumunda, büyük çoğunluğun İslami kimliği kabul ettiği bir bağlamda, bu kimliğin yansması olan inanç, tutum ve davranışların gereğince benimsenmediği gözlemlenmektedir. Bu durum, toplum içinde İslami değerlerle uyumsuzluğun ve kimlik çatışmalarının ortaya çıkabileceği bir tabloyu işaret etmektedir. Teorik düzeyde Müslüman kimliği terimi benimsenmiş olmasına rağmen, pratikte Müslümanlık ve bu kimliğin gerektirdiği yaşam tarzının eksik yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu çelişkili durum, genellikle İslami şuurun ve bilincin eksikliğinden, farklı inanç ve tutumların İslam olarak algılanmasına yönelik önyargılardan veya İslam dininin tam anlaşılabilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Araştırma sonuçları, Nisa suresinin nazil olduğu dönemde yaşanan ahlaki yozlaşmanın etkilerini anlama açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Bulgular, bu süreçte bireylerin, Nisa suresi bağlamında kendi kimliklerinin farkına varma ve İslami bir bilinç, şuur ve hassasiyet geliştirme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu noktada, Nisa suresinin rehberliğiyle bireylerin, toplum içinde Müslüman kimliklerini inşa etmeleri ve korumaları için önemli bir fırsat buldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca, araştırmamızın elde ettiği bulgular, bireylerin İslam'ın hayatın her alanına ait koyduğu hükümleri tanıma ve bu prensiplere uygun bir şekilde yaşam düzenleme çabası içerisinde olduklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Allah (c.c.)'a kulluk çerçevesinde var oluş gayesini benimseyen bireyler, elde edilen bu bulgular bağlamında, Müslümanca bir hayatı yaşama amacıyla kararlılıkla devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

- Akay, M. A. (2022). *İbn Haldun'un Siyasal Düşüncesinde Ulu'l-Emr'e İtaat Ve Egemenlik Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Akça, G. (2005). "Modernden Postmoderne Kültür Ve Kimlik". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 1-24.
- Akdemir, F. (2013). "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygamber İtaatin Mahiyeti". *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 425-442.
- Akto, A. (2011). "Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 191-217.
- Akyüz, V. (1989). Akriba. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 2, 285-287). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Ali, H. ve Topaloğlu A. (2014). "Rubûbiyyet". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 205-219. <https://doi.org/10.15370/muifd.41305>.
- Altıntaş, H. (2013). "İnsanın Zihin Halleri". Ş.A. Düzgün (ed.). içinde *İslam İnanç Esasları*. (s.37-51). Grafiker Yayınları: Ankara
- Altun, R. (2015). "Dindarlık ve Depresyon İlişkisi". *Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi*, 1(1), 15-42.
- Altunoğlu, M. (2009). *Kimlik'in Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Alper, H. (2020). Münafıklık. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 31, 564-566). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Alper, Ö. M. (2001). İtaat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 23, 444-445). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Alperen, A. (2008). "Türkiye'de Kimlik Arayışları ve İslam". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2), 59-80.

- Arı, A. (2013). Yetim. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 43, 501-203). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Arıkan, R. A. (2021). “Kimlik Ve Kültür”, XI. *Eurasian Conference On Language, Soacial Sciennes*. February 02-03 2021, Gjakova, Kosovo. 530-541.
- Aşkın, M. (2010). “Kimlik Ve Giydirilmiş Kimlikler”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220.
- Ateş, C. (2004). *İslam İnancında İlahi Adalet Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Sakarya
- Aydın, M. Â. (2003). Mehir. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 28, 389-391). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Aydın, S. (1998). *Kimlik Sorunu, Ulusallık Ve “Türk Kimliği”*. Öteki Yayınevi: Ankara.
- Aydoğdu, H. (2004). “Modern Kimlikte Öznenin Ölümü”. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10), 115-147.
- Ayral, M. Ş. (2007). *Kur’an’ın Yetimlere Bakış Açısı*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Konya
- Badıllı, A. (2011). *Risale-i Nur’un Kudsî Kaynakları*. Envar Neşriyat: İstanbul.
- Bakırcı, H. (2014). *Kur’an’da Ferdi Ahlâk İlkeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Erzurum.
- Balıkkaya, Ş. (2005). *Kur’ân’da Adâlet Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Bursa.
- Bauman, Z. (1997). *Küreselleşme, Toplumsalın Sonuçları*. Abdullah Yılmaz (çev.). Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Bauman, Z. (1995). *Sosyolojik Düşünmek*. Akın Emre Pilgir (çev.). Ayrıntı Yayınları: İstanbul

- Bayram, E. (2017). “Kur’an’da Geçen “Ey İnsanlar” Ve “Ey İman Edenler” Hitaplarıyla Başlayan Ayetler Arasında Bir Mukayese”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 161-184.
- Baysal, S. (2006). *Ulu’l Emr Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Bilgin, N. (1999). *Kollektif Kimlik*. Sistem Yayıncılık: İstanbul.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Aşina Kitaplar: İzmir.
- Bilgiseven, A. K. (1982). *Genel Sosyoloji Kavramlar, Nazariyeler Bünye (Türkiye’de Sosyal Tabakalaşma) Değişme Ve Sosyal Gelişme*. Divan Yayınları: İstanbul.
- Bilgiz, M. (2006). “Kur’an’da Zikir Kavramının Anlam Alanı”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (25), 209.
- Bilmen, Ö. N. (1985). *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi Ve Tefsiri*. (8 Cilt). Bilmen Yayınevi: İstanbul.
- Bilmen, Ö.N. (2020). *Yüce İslam Ahlakı*. Ravza Yayınları: İstanbul.
- Bırışık, A. (2009). Sure. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C 37, 538-539). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi..
- Bostancı, N. (2003). “Etnisite, Modernizm Ve Milliyetçilik”. *Türkiye Günlüğü*, (75) 5-33.
- Bozkurt, N. (2002). Kitap. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (C 26, 120-121). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Bozkurt, N. ve Küçükaşcı, M. S. (2003). Hudeybiye Antlaşması. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 28, 555-563). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi
- Buhârî, E. A. (2009). *Sahîh-i Buhârî Ve Tercemesi Mehmed Sofuoğlu (çev.)*. (17 cilt) Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Can, A. (2016). “Kur’an’a Göre Yetimlerin Himayesi”. *Diyanet İlmi Dergi*, (3) 153.
- Castells, M. (2006). *Kimliğin Gücü Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. Ebru Kılıç (çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

- Connolly, W. (1995). *Kimlik ve Farklılık*. Ferma Lekesizalın (çev.). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Çağrı, M. (1988). Adâlet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 1, 342-343). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çağrı, M. (1993). Cimrilik *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 8, 4-5). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çağrı, M. (2001). Kanaat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 289-290). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çağrı, M. (2008). Riya. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 35, 137-138). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çağrı, M. (2012). Ucub *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 42, 36-37). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çağrı, M. (2013). Zan. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 120-122). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çağrı, M. (2022). Kibir *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 25, 561-562). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çağrı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S., Karaman, H. (2020). *Kuran Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir* (5 Cilt). DİB Yayınları: Ankara
- Çağrı, M. (2000). İnfak. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C 22, 289-290). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çağrı, M. (2009). Sıla-i Rahim. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C 37, 112-113). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çağrı, M. (2012). Ticaret Ahlakı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C 41, 144-147). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çakan, İ. L. (2020). *Müslüman Kimliği Buhari'nin Kitap Ve Sünnet'e Bağlılık Bölümü Çerçevesinde*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul
- Çamdibi, H. M. (1983). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. Han Neşriyat: İstanbul.

- Çelebi, İ. (2010). Şeytan. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C 30, 99-100). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çelebi, İ. (2014). *Kitaplara İman*. DİB Yayınları: Ankara
- Çelik, H. (2017). “Kuran’da Savaşla İlgili Getirilen Düzenlemeler”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3). 61-91
- Demir, R. (2018). “Modern Toplumda Ahlaki Değişim ve Ahlak Eğitimi”. N. Çalışkan (ed.). içinde Modernleşme Sürecinde Müslümanlar. (s.283-339). Nobel Yayıncılık: Ankara
- Demirci, M. (2003). *Kur’an’ın Temel Konuları*. İFAV Yayınları: İstanbul.
- Demirtaş, H. A. (2003). “Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram Ve Varsayımlar”. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 123-144.
- Derveze, İ. (1998). *Et-Tefsiru’l-Hadîs*. (7 cilt). Ekin Yayınları: Bursa
- Dilekçi, F., Efe, F., Çelikkol Kara, H., Apak, İ., Apak, Â. (ed.). (2019) *Siyer*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Dölek, A. (2004). “Sünni Işığında Cimrilik Hastalığı Ve Tedâvî Yolları”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(2), 95-128.
- Dölek, A. (2010). “Hadisler Işığında Akrabalarla İletişim Kurmak Ve Sosyal Yardımlaşmada Akrabalık Hakkı”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 33-56.
- Duman, A. (2008). Sadaka. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C 35, 383-384). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Durusoy, A. (1999). Hüviyyet. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (C 19, 68-69). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Ebû Dâvûd, S. (1987). *Sünen-i Ebû Davud Terceme ve Şerhi*. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar. (çev.). (16 cilt) Şamil Yayınları: İstanbul
- Erbaş, A. (2004). Melek. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 29, 37-39). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

- Erdem, M. (2009) Salatü'l Havf. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 36, 21-23). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Erkal, M. (2013). Zekat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 207-209). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Gazali İ. (1989). *İhya' u Ulum'id- din*. Mehmed Müftüoğlu (çev.). (4 cilt) Tuğra Neşriyat: İstanbul
- Genç, F. (2010). *Kur'an'da Münafıklarla İlgili Temsil Ve Teşbihler*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Konya.
- Gözübüyük, K. (2018). *Türkiye'de Milliyetçilik ve Töre Dergisi İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Konya.
- Güvenç, B. (1997). *Türk Kimliği*. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Gürbüz, B. (2022). *Kur'an-ı Kerim'e Göre Cihad Ve Batı'da Cihad Algısı*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Erzurum.
- Hamîdullah, M. (1961). *İslâma Giriş*. Kemal Kuşcu (çev.). Sönmez Neşriyat: İstanbul
- Hamîdullah, M. (1998). Hudeybiye Antlaşması. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 18, 297-299). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi
- Hamidullah, M, ve Avcı, C. (2012). Uhud Gazvesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 42, 54-57). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Hicâzî, M. M. (1996). *Furkan Tefsiri*. Mehmet Keskin, (çev.). (6 cilt). İlim Yayınları: İstanbul.
- Hökelekli, H. (1993). *Din Psikolojisi*. TDV Yayınları: Ankara.
- Hökelekli, H. (1996). Fıtrat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 13, 47-48). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi
- İbn Manzur, M. B. M. (1970). *Lisanü'l-Arab*. (9 cilt) Dâru Lisânu'l Arab: Beyrut.
- İbn Âşûr, M. T. (1984). *Tefsiru't-Tahrir Ve't-Tenvir*. (30 cilt) Daru Sahnûn: Tunus

- İbn Hazm (1985). *El-Ahlâk Ve 's-Siyer fî müdâvâti 'n-nüfûs* Dâr El-Fikr: Beyrut
- İbn Sa'd. (1968). *Et-Tabakâtu 'l-Kübrâ*. İhsan Abbas (thk.). Dâru Sadr: Beyrut.
- İbnu'l-Esir, M. (1965). *Nihâye Fî Garibi'l-Hadis Ve'l-Eser*. Tahir Ahmed ez-Zâvi-Mecduddin Muhammed (thk.). Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Kahire
- İsfahânî, R. (1985). *Ez-Zerî'a İlâ Mekârimi 'ş-Şerî'a* Ebü'l-Yezîd El-Acemî (thk.). Dârü's-Sahve: Kahire
- İsfahânî, R. (2002). Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân. Safvân Adnân Davudî (thk.). Dâru'l-Kalem: Beyrut
- Jones, J., Marsden B., Şulul, K. (2001). İlk Kaynaklara Göre Peygamberin Savaşlarının Kronolojisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(8), 115-164.
- Kalın, İ. (2021). *İslam ve Batı*. İsam Yayınları: Ankara
- Kallek, C. (2012). Ticaret. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 41, 134-144). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kamili, F. (2006). *İslam Fıkında Namaz İbadeti (Anlamı, Önemi, Tarihçesi, Fert Ve Toplum Üzerindeki Etkileri)*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Bursa.
- Kara, O. (2012). Kurana Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (25). 1-24
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*. 5(17), 2886-2899. <https://doi.org/10.19168/jyu.49976>.
- Karaman, H. (1987). *Anahatlarıyla İslam Hukuku* (3 cilt). Ensar Neşriyat: İstanbul
- Kâsânî, A. (1997). *Bedâyiü 's-Sanâyi fi Tertibi 'ş-Şeâyi*. Ali Muhammed Muavvez, Ali Ahmed Abdülmevcut (thk.). (3 cilt) Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut
- Kasapoğlu, A. (2010). İslâm'da Selâm Ve Selâmlaşma Olgusu. *Hikmet Yurdu Dergisi*, 3(6), 49-88
- Kaya, A. (2009). *Kur'ân 'da İnfak Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

- Kaya, A. ve Çalış, H. (1997). Haksız Kazanç. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 15, 211-216). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kaya, T. (2019). *Öz-Farkındalık, Bireysel Kimlik Ve Toplumsal Kimliğin Holiganizm Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Kayan, R. (2007). *Vahyin Gölgesinde Kimlik İnşası*. Çıra Yayınları: İstanbul
- Kaza-Kader, (2006). Erişim Adresi: <https://Sorularlailamiyet.com/Kaynak/Kaza-Kader>
- Kellner, D. (2001). Popüler Kültür Ve Postmodern Kimliklerin İnşası. *Doğu Batı Düşüncesi Dergisi*, 4(15), 187-219.
- Kerschensteiner, G. (1977). *Karakter Kavramı Ve Terbiyesi*. Fikret Kanad (çev.) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi: Ankara
- Kırılmaz, H. ve Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları. *İnsan Ve İnsan*, 3(8), 32-58. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.280014>
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Kılıç, Ü. (2014). Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (sav) (Savaşlar Çerçevesinde). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 11-34.
- Kişilik ve Kimlik Üzerine, (2011) Erişim Adresi: <https://www.haksozhaber.net/okul/kisilik-ve-kimlik-uzerine-6367yy.htm>
- Kösoğlu, N. (1995). Kültür/Kimlik Üzerine. *Türkiye Günlüğü*, (33), 41-47.
- Kurt, Y. (2012). Kur'ân'ın nüzül süreci ve nüzül sırasını esas alan tefsir üzerine. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (33), 5-39.
- Kutluer, İ. (2000). İlim. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 22, 320-323). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kutub, M. (1987). *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler* Bekir Kalığa (çev.). İşaret Yayınları: İstanbul.

- Kutub, S. (1971). *Fizilal'il Kuran*. Bekir Karlıağa., Emin. Saraç., Hakkı. Şengüler. (çev.). (16 cilt). Hikmet Yayınevi: İstanbul
- Kutup, S. (1994). *Kadın ve Aile*. İhtar Yayınları: İstanbul.
- Maalouf, A. (2006). *Ölümcül Kimlikler*. Aysel Bora (çev.). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
- Manzûr, E.F.C. (1311). *Lisânu'l-Arab*. (3 cilt). Dâru Lisânu'l Arab: Beyrut
- Maturidi, E.M.M. (1979). *Kitab't-Tevhid*. Fethullah Huleyf (thk.). el-Mektebetü'l-İslamiyye: İstanbul.
- Mevdudi, E. (1968). "Allah'a İman 1" Mehmet Aydın. (çev.). *İslam Medeniyeti Dergisi*, 1(7), 2-4.
- Mevdudi, E. (1968). "Allah'a İman 2 " Mehmet Aydın. (çev.). *İslam Medeniyeti Dergisi*, 1(8), 2-5.
- Mevdudi, E. (1995). *Tefhimu'l Kur'an*. Muhammed Han Kayan, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, (çev.). (7 cilt). İnsan Yayınları: İstanbul.
- Modaqq, S.H. (2017). *Değerler Eğitimi Bağlamında İslam'da Adalet Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun
- Muhâsibî, H. (1985). *Er-Ri'âye Li-Hukûkullâh*. Abdulkadir Ahmed Ata (thk.). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut
- Mücâhid C. (1989). *Tefsiru El-İmâm Mücâhid B. Cebr*. Darü'l-Fikri'l-İslamî: Birleşik Arap Emirlikleri
- Müslîm, E.H. (2014). *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*. Mehmed Sofuoğlu (çev.). (8 cilt). İrfan Yayıncılık: İstanbul.
- Nedvi, S.S. (1990). *İslâm Ahlâk Nizamı*, Ali Genceli (çev.). Erkam Yayınları: İstanbul.
- Nesefî, E.M.M. (2000). *Bahrü'l-Kelam*. Muhammed Salih Farfûr (thk.). Mektebetu Dâri'l-Farfûr: Dimaşk.
- Oğuz, E.S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 123-139.

- Okumuş, E. (2003). *Toplumsal Değişme Ve Din*. İnsan Yayınları: İstanbul
- Onat, H. (2006). Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri. *Demokrasi Platformu*, 2(5), 117-139
- Ömeroğlu, C. (2018). *İslam Hukukunda Malın Korunmasına Yönelik Hükümler*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Bursa.
- Öngören, R. (2013). Zikir. TDV İslâm Ansiklopedisi (C 44, 412-413). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Öz, N. (2019). Kimlik Ve Karakter Oluşumunda Okulun Rolü. *Diyamet İlmi Dergi*, 55(1), 197-215.
- Özdemir, B. ve Yıldırım, G. (2019). Dijitalleşen İletişim Ortamlarında Kimlik İnşası Ve Benlik Sunumu: İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3(3), 178-191.
- Özgül, M. (2017). Kolektif Ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28), 383-400.
- Özel, A. (1993). Cihad. TDV İslâm Ansiklopedisi (C 7, 527-531). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özervarlı, M. S. (2004). Melek. TDV İslâm Ansiklopedisi (C 29, 40-42). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özkan, H. (2022). *Din Eğitimi Açısından Kurân-ı Kerim'de İtaat Kavramı*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Özler, M. (2012). Tevhid. TDV İslâm Ansiklopedisi (C 41, 22-24). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Pişgin, Y. (2020). *Kur'an'da Karakter İnşası*. Timaş Yayınları: İstanbul
- Razi, F. (1988). *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-gayb*. Suat Yıldırım, Sadık Kılıç, Lütfullah Cebeci, Sadık Doğru (çev.). (23 cilt). Akçağ Yayınları: Ankara
- Sallabi, A. M. (2017). *Siyer-i Nebi*. (2 Cilt). Ravza Yayınları: İstanbul

- Sarıçam, İ. (2002). *Hz Muhammed Ve Evrensel Mesajı*. DİB Yayınları: Ankara.
- Sert, H. E. (2004). *Kur'an'da İnsan Tipleri Ve Davranışları*. Bilge Yayıncılık: İstanbul.
- Sırma, İ. S. (1997). *İslami Tebliğin Medine Dönemi Ve Cihad*. Beyan: İstanbul.
- Sinanoğlu, M. (2002). Küfür. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 26, 533-536). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Sosyal Kimlik Nedir? Toplumsal Kimliğin Bileşenleri Nelerdir? (2021, 25 Kasım) Erişim adresi: <https://www.sosyologer.com/sosyal-kimlik-nedir-toplumsal-kimligin-bilesenleri-nelerdir/>
- Sözen, Y. D. D. E. (2011). Sosyal Kimlik Kavramı'nın Sosyolojik ve Sosyal Psikolojik Bir İncelemesi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (23), 93-108.
- Şimşek, S. (2002). Günümüzün Kimlik Sorunu Ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 29-39.
- Tabatabai, M. H. (2017). *El-Mizan Fi-Tefsiri'l-Kur'an*. Vahdettin İnce (çev.). (15 cilt). Kevser Yayıncılık: İstanbul
- Tajfel, H. (1982). Social Psychology Of Intergroup Relations. *Annual Review Of Psychology*, 33, 1-39.
- Tatar, T. (2008). *Kürede Dönen Siyaset*. Doğu Kütüphanesi Yayınları: İstanbul
- Teftazânî, M. (1998). *Şerhu'l-Mekâsîd*. Dâru Âlemi'l-Kutub: Beyrut.
- Tekiner, A. (2006). *Kur'an'da İnfak*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Tirmizî, E. İ. M. (1998). *Sünenü't-Tirmizî*. Beşşar Avvad Maruf (thk.). (6 cilt) Dâru'l-Garbi'l-İslâmî: Beyrut.
- Topaloğlu, B. (1988). Âhîret. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 1, 543-548). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Topaloğlu, B. (2007). Rab. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 372-373). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

- Tunç, C. (2007). Râsihîn. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 459). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Tutar, H. (2016). Grup Bağ(ım)lılığı veya Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 1-20.
- Türcan, T. (2012). Ülü'l-Emr. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 42, 295-297). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, (2014). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB).
- Türk Kültür Tarihi. (2021, 20 Eylül) Erişim adresi: <https://www.ktb.gov.tr/TR-96254/Kultur.Html>
- Türkkan, Z. (2011). *Kimliğin Oluşumunda Ve Korunmasında Dinin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Tüzün, (2022). *Delilleriyle İman Esasları*. Süeda Yayınları: İstanbul
- Uca, İ. H. (1977). *İslâm'da Yaşayış Esasları*. Can Kitabevi: Konya
- Uludağ, S. (1988). *İslâm'da Emir Ve Yasakların Hikmeti*. TDV Yayınları: Ankara
- Vâhidî, E.H. (2019). *Esbab-ı Nüzul: Kur'an Ayetlerinin İniş Sebepleri*. Necdet Çağıl ve Necati Türk (çev.). Ketebe Yayınevi: İstanbul
- Vahidî, E. H. (1993). *Esbâbü Nüzûl'il-Kur'an*. Mustafâ Dibü'l-Bügâ. (thk.). Dar-ı İbn Kesir: Dimeşk
- Vatandaş, S. (2021). Bireysel Ve Toplumsal Gerçeklikten, Sosyal Medyanın Sanallığına Bireysel Ve Kolektif Kimliklerin Anlamsal Ve İşlevsel Değişimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 533-563.
- Yapıcı, A. (2004). *Din Kimlik Ve Ön Yargı Biz Ve Onlar*. Karahan Kitabevi: Adana
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). Namaz. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 32, 350-357). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yaşaroğlu, M. K. (2007). Nisâ Suresi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 33, 137-138). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

- Yavuz, Y. S. (2007). Kader. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 58-63). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yavuz, Y. S. (2007). Peygamber. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 257-262). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yazır, E. M. H. (2017). *Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsiri* (10 cilt). Çelik Yayınevi: İstanbul.
- Yazır, Ö. M. A. (2001). İtaat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 23. 444-445). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yıldırım, M. (2010). Modernizm, Postmodernizm Ve Kamu Yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 703–719.
- Yıldız, M. (2006). Benlik-Kavramı Ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23), 87-127.
- Yılmaz, İ. (2009). *Kur'an'a Göre Şirkin Sebepleri Ve Çeşitleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Konya.
- Yiğit, H., Açık, A., Öğülmüş, Doğan, E., Dirlik, E., Macit, A., Yılmaz, M. (Ed.). (2022). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: Ankara
- Yörükoğlu, A. (1993). *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı Ve Ruhsal Sorunlar*. Özgür Yayınları: İstanbul
- Yücel, C. G. (2007). *12-15 Yaş Grubundaki Çocukların Futbola Yönelmesinde Etkili Olan Sosyo-Ekonomik Faktörler*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Yüksel, E. (2012). Mutlak Adaletin Tecelli Edeceği İnancı (Âhiret). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 17-29.
- Zhanykulov, N. (2022). "Modern Toplumda Din ve Ahlak". *Tabula Rasa: Felsefe Ve Teoloji* (38), 77-88.
- Weeks, J. (1998). *Farklılığın Değeri*. İrem Sağlamer (çev.). Sarmal Yayınevi: İstanbul.